

ARCHIVNÍ ČASOPIS

2

ROČNÍK 71

ROK 2021

OBSAH

ČLÁNKY

Vojtěch Večeře – Tomáš Sterneck: Ohlédnutí za sto lety ediční činnosti Historického ústavu na poli zpřístupňování pramenů ke středověkým a raně novověkým dějinám	117
Michal Večeřa: Filmové materiály Laterny magiky: Jak povaha sbírky ovlivňuje způsob jejího zpracování	158
Iryna Tjurmenko – Liudmyla Bozhuk: Speciální historické disciplíny ve vědeckém a vzdělávacím prostoru Ukrajiny	175

ZPRÁVY

Helena Hloušková: Od práce k zábavě – Volný čas v české kultuře 19. století. 40. ročník plzeňského mezioborového sympozia	204
Martin Nekola: Čechoamerický kongresman Adolf J. Sabath ve světle archivních pramenů	205
Karel Řeháček: Petr Hubka – Bayerischer Janus 2021	210

OSOBNÍ ZPRÁVY

Mikuláš Čtvrtník: Zemřel Josef Žabka: archivář, přítel a dobrý člověk	213

LITERATURA

Michal Wanner: <i>Miscellanea Historico-Archivistica</i> . Tom XXVII. 2020.	217
Petr Kreuz: <i>Minulostí Západočeského kraje</i> , 52, 2017.	218

Autoři tohoto čísla	223

ARCHIVNÍ ČASOPIS ISSN 0004-0398

Žádná část tohoto časopisu nesmí být kopírována a rozmnožována za účelem dalšího rozšiřování v jakékoliv formě či jakýmkoliv způsobem, ať již mechanickým nebo elektronickým, včetně pořizování fotokopii, nahrávek, informačních databází na mechanických nosičích, bez písemného souhlasu vlastníka autorských práv a vydavatelského oprávnění.

INHALT

ARTIKEL

- Vojtěch Večeřa – Tomáš Sterneček:** Rückblick auf einhundert Jahre
Editionstätigkeit des Historischen Instituts auf dem Feld des Zugänglichmachens
von Quellen zur mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Geschichte 117
- Michal Večeřa:** Die Filmmaterialien der Laterna Magika: Wie der Charakter
der Sammlung die Art und Weise ihrer Bearbeitung beeinflusst 158
- Iryna Tjurmenko – Liudmyla Bozhuk:** Historische Spezialdisziplinen
im Wissenschafts- und Bildungsraum der Ukraine 175

NACHRICHTEN

- Helena Hloušková:** Von der Arbeit zum Vergnügen – Die Freizeit
in der tschechischen Kultur des 19. Jahrhunderts. 40. Jahrgang
des Pilsener fachübergreifenden Symposiums 204
- Martin Nekola:** Der tschechisch-amerikanische Kongressabgeordnete
Adolph J. Sabath im Lichte der Archivquellen 205
- Karel Řeháček:** Petr Hubka – Bayerischer Janus 2021 210

PERSÖNLICHE NACHRICHTEN

- Mikuláš Čtvrtník:** Josef Žabka ist verstorben:
ein Archivar, Freund und guter Mensch 213

LITERATUR

- Michal Wanner:** *Miscellanea Historico-Archivistica*. Tom XXVII, 2020. 217
- Petr Kreuz:** *Minulostí Západočeského kraje*
(*Die Vergangenheit der Region Westböhmen*), 52, 2017. 218
- Autoren dieser Nummer** 223

CONTENTS

ARTICLES

- Vojtěch Večeře – Tomáš Sterneck:** Looking Back at one Hundred Years of Publishing Activity of the Institute of History in Providing Access to Sources on Medieval and Early Modern History 117
- Michal Večeřa:** Laterna Magica Film Materials: How the Nature of the Collection Influences how it is Processed 158
- Iryna Tjurmenko – Liudmyla Bozhuk:** Special Historical Disciplines in the Academic and Eduational Environment of Ukraine 175

REPORTS

- Helena Hloušková:** From Work to Fun – Free Time in Czech Culture in the 19th Century. 40th Annual Plzeň Interdisciplinary Symposium 204
- Martin Nekola:** Czech-American Congressman Adolf J. Sabath in the Light of Archival Sources 204
- Karel Řeháček:** Petr Hubka – Bayerischer Janus 2021 210

INDIVIDUAL REPORTS

- Mikuláš Čtvrtník:** Josef Žabka passed away: an Archivist, Friend and Good Man 213

BOOK REVIEW

- Michal Wanner:** *Miscellanea Historico-Archivistica*. Tom XXVII. 2020. 217
- Petr Kreuz:** *The Past of the West Bohemian Region*, 52, 2017. 218

- This Issue's Writers** 223

ČLÁNKY ARTIKEL ARTICLES

Vojtěch Večeře – Tomáš Sterneck

OHLÉDNUTÍ ZA STO LETY EDIČNÍ ČINNOSTI HISTORICKÉHO ÚSTAVU NA POLI ZPŘÍSTUPŇOVÁNÍ PRAMENŮ KE STŘEDOVĚKÝM A RANĚ NOVOVĚKÝM DĚJINÁM

Historický ústav, který dnes představuje jedno z hlavních humanitně- a sociálně vědných výzkumných pracovišť Akademie věd České republiky, si letos připomíná sté jubileum svého vzniku.¹⁾ Jeho počátek je pevně spjat s ediční prací. Dalo by se říci, že právě kritická příprava a vydávání historických pramenů byla původním (ze začátku téměř výhradním) smyslem nového pracoviště, jehož faktickým zřízením roku 1921²⁾ mělo dojít k přesunu klíčových edičních úkolů české historiografie realizovaných doposud především na půdě Českého zemského archivu. Vznikající samostatná archivní správa mladého Československa stála tehdy před důležitým úkolem své reorganizace a s ní spojené repatriace mnohých archiválií i celých spisových souborů z Vídně.³⁾ Za dané situace se zdálo nemyslitelné provozovat v zem-

¹⁾ Institut, jenž dnes nese oficiální název Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., během své stoleté historie vystřídal několik úředně platných názvů. Z důvodu lepší orientace v textu používáme na následujících stránkách zkrácené (a do jisté míry anachronické) označení Historický ústav pro celou dobu trvání této instituce, pakliže není zrovna použito dobového názvu.

²⁾ K formálnímu zřízení ústavu jakožto právního subjektu došlo již 17. února 1920, ovšem až začátkem roku 1921 mu byly uvolněny potřebné finanční prostředky, aby mohl zahájit svou vědeckou činnost. Rozebírá Božena Kopiczková, *Vznik československého státního historického ústavu vydavatelského v Praze a první období jeho činnosti*. Český časopis historický (dále ČČH), 94, 1996, č. 1, s. 14–37, zde s. 21.

³⁾ K rozluce archivní správy mezi Rakouskou republikou a Československou republikou po První světové válce blíže Jan Opočenský, *Archivní úmluva republiky Československé s republikou Rakouskou*. Časopis archivní školy (dále ČAŠ), 1, 1923, s. 51–141 (zde přiloženo i dvojazyčné znění smlouvy uzavřené mezi oběma státy); Eva Drašarová, *Československo-rakouská archivní a spisová rozlučka. Archivy ve věčném pohybu, aneb časy se mění*. In: Ivo Navrátil (red.), Karel Kazbunda, kulturní dědictví a mezinárodní právo. Referáty z vědecké konference konané ve dnech 19.–20. dubna 2013 v Jičíně, Semily 2013, s. 216–243.

ském archivu intenzivní vydavatelskou činnost a přitom vykonávat potřebné množství vlastní archivářské práce spojené s nastíněnými transformačními procesy.⁴⁾ Přestože v odborných kruzích panovalo všeobecné přesvědčení o nutnosti těsného kontaktu mezi Českým zemským archivem a novým historicko-edičním pracovištěm (včetně sdílení jedné budovy, badatelny, fotografického ateliéru, knihovny, sbírky opisů písemností atd.),⁵⁾ jevílo se ustanovení samostatné, na archivu zcela nezávislé organizační jednotky jako jediný možný krok k zachování žádoucí ediční aktivity. Útočiště našel Československý státní historický ústav vydavatelský (jak bylo toto pracoviště ve své první fázi přílehlavě pojmenováno) v budově Národního muzea, čímž se ocitl v těsném sousedství nejen archivu zemského, který v těchto prostorách toho času také sídlil, ale především archivu muzejního.

Koexistenci Historického ústavu a Archivu Národního muzea se sluší v tomto kontextu zvláště připomenout, neboť právě muzejní archiv a jeho první archivář, Karel Jaromír Erben (* 1811–† 1870), stáli na počátku monumentálního edičního počínu *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, jehož dokončení připadlo nově vzniklému ústavu jako primární úkol. V muzejním archivu byl také uložen přípravný materiál k českomoravskému registáři (jak bývá tato ediční řada někdy zjednodušeně nazývána). Úctyhodné dílo českomoravských regest, započaté K. J. Erbenem a dovedené Josefem Emlerem (* 1836–† 1899) do roku 1346,⁶⁾ čekalo od devadesátých let 19. století na své pokračování. Snaha o oživení tohoto projektu, jehož cílem bylo zpřístupnit v podobě regestů či textových extraktů veškerý bohemikální materiál diplomatické povahy raného a vrcholného středověku (v jedné chronologické řadě),⁷⁾ znovu vyvstala roku 1913, kdy byl přípravou dalších dílů z moci Historické komise České akademie věd a umění (pro-

⁴⁾ Rozebírá B. Kopiczková, *Vznik československého státního historického ústavu*, s. 16–17. K vydavatelské činnosti Českého zemského archivu blíže Josef Kollmann, *Dějiny ústředního archivu českého státu*, Praha 1992, s. 613–619.

⁵⁾ Rozebírá B. Kopiczková, *Vznik československého státního historického ústavu*, s. 18–19.

⁶⁾ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (dále RBM) I. 600–1253. Ed. Carolus Jaromir Erben, Pragae 1855; RBM II. 1253–1310. Ed. Josephus Emler, Pragae 1882; RBM III. 1311–1333. Ed. Josephus Emler, Pragae 1890; RBM IV. 1333–1346. Ed. Josephus Emler, Pragae 1892.

⁷⁾ Obdobně jako u starších (ať už pouze plánovaných či alespoň zčásti připravovaných) edičních počínů tohoto druhu (o něž se snažili Gelasius Dobner, František Martin Pelcl, Jan Petr Cerroni aj.) uvažovalo se původně asi o tom, že ediční řada *Regesta diplomatica nec noc epistolaria Bohemiae et Moraviae* pojme veškerý diplomatický materiál do začátku vlády Jana Lucemburského nebo Karla IV. Tuto počáteční (spíše latentní) vizi však zpochybňovala všeobecně pocítovaná potřeba vydávání i mladších listin lucemburského (a snad i husitského) období. V sedmdesátých letech 19. století navrhol Josef Emler dovést regestovou řadu (stejně jako paralelní řadu diplomatářového typu [pozdější *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* vydávaný od roku 1904], v níž mělo dojít k plnotextovému – nikoliv pouze regestovému zpřístupnění – téže pramenné materie jako

střednictvím zvláštní subkomise pro vydávání listin k českým dějinám) pověřen asistent Archivu Národního muzea Václav Hrubý (* 1885–† 1933).⁸⁾ A byl to právě Hrubý, jehož návrh na zřízení Historického ústavu vydavatelského našel (mezi ostatními, v mnohém velmi podobnými návrhy) po válce největší odezvu a stal se inspiračním materiálem pro reálný program nového pracoviště,⁹⁾ v jehož čele Hrubý stanul jako jeho první správce. S jeho osobou tak do ústavu přešel i úkol vydat další díly Regest.¹⁰⁾

Aby byla práce na tak důležitém projektu vědecky koordinována a podrobena kritickému dohledu širšího pléna odborníků, došlo záhy (nařízením Ministerstva školství a národní osvěty) ke zřízení Komise pro vydávání Regest, v níž zasedli přední čeští editoři a historici.¹¹⁾ Ti se na své ustanovující schůzi v listopadu roku 1922 vyslovili veskrze kladně k návrhu V. Hrubého, v němž editor aktualizoval ediční zásady regestové řady a především geograficky i časově vymezil pramenný materiál, který bude nutno do edice zahrnout.¹²⁾ Došlo zde k potvrzení téhož časového rozsahu čerpaných pramenů, jaký byl schválen již roku 1913 Historickou komisí České akademie věd a umění,¹³⁾ tedy rozmezí let 1346–1437. Naopak ne-

v regestáři) k začátku husitských válek (srov. Josef Emler, *O potřebě vydávati diplomatů český a o tom, jak by se to díti mělo*. Časopis Musea Království českého (dále ČČM), 51, 1877, 4, s. 610–625, zde s. 612). Později se uvažovalo o zakončení regestáře až s koncem vlády Zikmunda Lucemburského na českém trůně, tedy roku 1437. Srov. Hana Pátková, *O Regestech. Poznámky k vývoji jedné z českých edic*. Archivní časopis (dále AČ), 47, 1997, 2, s. 65–73, zde s. 65–67.

⁸⁾ Helena Krmíčková, *Edice středověkého diplomatického materiálu*. Brno 2014, s. 35.

⁹⁾ K tomu blíže Jan Bedřich Novák, *O programu státního historického ústavu vydavatelského v Praze*. ČAŠ, 3, 1926, s. 120–136, zde s. 120–123; B. Kopičková, *Vznik československého státního historického ústavu*, s. 15–20.

¹⁰⁾ Po vzniku Československého státního historického ústavu vydavatelského se Česká akademie věd a umění, jejíž Historická komise (prostřednictvím své subkomise pro vydávání listin k českým dějinám) doposud dozorovala a koordinovala přípravné aktivity při tvorbě ediční řady *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, vzdala vydavatelských práv k dalším dílům rozebírané edice. K tomu blíže H. Pátková, *O regestech. Poznámky*, s. 68.

¹¹⁾ K tomu blíže Václav Hrubý, *Z československého státního historického ústavu vydavatelského*. ČAŠ, 1, 1923, s. 175–179, zde s. 176; J. B. Novák, *O programu*, s. 123; B. Kopičková, *Vznik československého státního historického ústavu*, s. 21–22; H. Pátková, *O regestech. Poznámky*, s. 68.

¹²⁾ Znění schválených edičních pravidel přetiskl V. Hrubý, *Z československého státního historického ústavu*, ČAŠ, 1, s. 177. Pro představu, jak se vize edičních zásad postupně vyvíjela, srov. starší návrh V. Hrubého ze 17. února 1916 (vyd. Hana Pátková, *O Regestech II. Edice*. AČ, 48, 1998, č. 4, s. 225–235, zde č. 2, s. 226–230) a následnou reakci subkomise pro vydávání listin k českým dějinám z let 1346–1436 (zasedající dne 24. února 1916) na tento Hrubého návrh (vyd. *tamtéž*, č. 3, s. 230).

¹³⁾ Zápis o schůzi subkomise pro vydávání listin k českým dějinám z let 1346–1436 konané 30. prosince 1913, vyd. H. Pátková, *O regestech II. Edice*, č. 1, s. 225–226.

gativní stanovisko zaujala komise k Hrubého představě, že by Regesta měla vycházet v tematických řadách podle provenience evidovaných písemností, nebo alespoň ve svazcích inventářového typu podle místa současného uložení pramenů (tedy archivů a knihoven). Tyto vize byly odmítnuty ve prospěch zachování jedné chronologické řady.¹⁴⁾

Ještě před zřízením Historického ústavu vydavatelského uvažoval V. Hrubý o historikovi hospodářských a sociálních dějin Bedřichu Mendlovi (* 1892–† 1940) jako o ideálním spolupracovníkovi při tvorbě Regest,¹⁵⁾ pročež právě Mendl se stal druhým zaměstnancem nového pracoviště. V první fázi své existence tedy celý Historický ústav tvořili dva editoři, kteří si rozdělili práci na Regestech následovně: V. Hrubý měl zpracovat pátý díl registáře pro léta 1346–1355 (do císařské korunovace Karla IV.), B. Mendl pak díl šestý pro roky 1355–1363 (do korunovace Václava IV. českým králem).¹⁶⁾ Zůstávalo nedořešenou otázkou, kdo a v jaké podobě pokryje zbytek Karlovy faktické vlády do roku 1378 a následující období Lucemburských panovníků do Zikmundovy smrti. V roce 1924 pak došlo ještě k posunutí historického mezníku, k němuž měl být registář doveden. Tímto mezníkem se stal konec vlády Jagellonců na českém trůně roku 1526. Zpracováním první části takto prodlouženého edičního programu byla pro období let 1437–1470 pověřena absolventka Státní archivní školy Blažena Rynešová (* 1900–† 1944).¹⁷⁾

Nastíněná vydavatelská strategie českomoravského registáře se v meziválečném období setkala jen s částečným úspěchem. B. Mendl zvládl již v roce 1928 vydat první část šestého dílu (pokrývající časové rozmezí let 1355–1356)¹⁸⁾ a následujícího roku k ní přidal i část druhou (1356–1357).¹⁹⁾ V. Hrubý zaměřil své síly na dílčí přípravu pramenů uložených v Archivu Koruny české (o tom níže), avšak plošný archivní výzkum pro pátý díl Regest neprovedl. Roku 1925 byl navíc jmenován mimořádným profesorem pomocných věd historických na Masarykově univerzitě v Brně, čímž nadobro opustil nejen Československý státní ústav historický (z jehož názvu mezi tím zmizelo adjektivum *vydavatelský*), ale i ambice pokračovat v přípravě registáře.²⁰⁾ Tato skutečnost měla dvojí negativní dopad. Kromě ne-

¹⁴⁾ K tomu blíže H. Pátková, *O regestech. Poznámky*, s. 68–69; H. Krmíčková, *Edice středověkého diplomatického materiálu*, s. 35.

¹⁵⁾ Vyplývá to z dopisu V. Hrubého B. Mendlovi z 24. května 1919 (vyd. H. Pátková, *O regestech II. Edice*, č. 4, s. 231–232).

¹⁶⁾ K tomu blíže V. Hrubý, *Z československého státního historického ústavu*. ČAŠ, 1, s. 176, 178. Srov. B. Kopičková, *Vznik československého státního historického ústavu*, s. 23.

¹⁷⁾ K tomu blíže J. B. Novák, *O programu*, s. 133; H. Pátková, *O regestech. Poznámky*, s. 69.

¹⁸⁾ RBM VI. 1355–1358. *Fasciculus 1: 1355–1356*. Ed. Bedřich Mendl, Pragae 1928.

¹⁹⁾ RBM VI. 1355–1358. *Fasciculus 2: 1356–1357*. Ed. Bedřich Mendl, Pragae 1929.

²⁰⁾ B. Kopičková, *Vznik československého státního historického ústavu*, s. 31; H. Pátková, *O regestech. Poznámky*, s. 70; H. Krmíčková, *Edice středověkého diplomatického materiálu*, s. 35.

dodělané práce, kterou za sebou Hrubý zanechal, zřejmě také zanevřel na svého někdejšího kolegu B. Mendla. Hrubého kritika (z velké části neoprávněná) prvních dvou sešitů šestého dílu Regest Mendla natolik znechutila, že svou další práci na tomto úkolu odložil a vrátil se k ní až na konci třicátých let 20. století.²¹⁾ V této době sice zvládl ještě připravit velké množství materiálu, ovšem úspěšnému dokončení třetího sešitu (1357–1358) šestého dílu zabránila Mendlova sebevražda spáchaná roku 1940. Z prvního období existence Historického ústavu tedy vzešlo mnoho podnětů, vizí a plánů ohledně dalšího směřování edice *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, do poválečné doby však ústav vstupoval s bilancí většinou nesplněného úkolu.

Poté, co Hrubý na svůj díl práce rezignoval, byla roku 1929 přípravou pátého svazku Regest pověřena B. Rynešová – tehdy již pracovnice Historického ústavu, která se do té doby zabývala převážně diplomatikou 15. století (o tom níže).²²⁾ Rynešová provedla mnoho přípravných prací, ovšem do své smrti roku 1944 nestihla vydat ani první sešit. Po Rynešové tento úkol oficiálně převzal František Graus (* 1921–† 1989), avšak systematicky na něm zřejmě nikdy nepracoval.²³⁾ První výsledky předložil (za hojného využití materiálu připraveného ještě B. Rynešovou) až Jiří Spěváček (* 1923–† 1996). Ten vydal roku 1957 první část pátého dílu (pokrývající časové rozmezí let 1346–1348)²⁴⁾ a krátce nato, roku 1960, ještě část druhou (1348–1350).²⁵⁾ V této době již Historický ústav představoval etablované pracoviště (s množstvím jiných než edičních úkolů) včleněné od roku 1952 do organizační struktury oborových vědeckých ústavů nově vzniklé Československé akademie věd. Navzdory ideologickému tlaku se v padesátých a šedesátých letech ediční činnosti v ústavu poměrně dařilo. Přesto se po J. Spěváčkovi dlouho nenašel nikdo, kdo by pátý díl dovedl až k roku 1355. A tak si ještě v polovině devadesátých let musela povzdechnout Božena Kopiczková (* 1939, editorka navazující řady Regest doby Václava IV., o níž bude řeč níže), že se nedokončený pátý svazek stal „jakýmsi symbolem torzovitosti našich edičních podniků“.²⁶⁾ Z obecného hlediska neztrácí její skepse ve věci rychlého postupu editorské práce nic na své platnosti ani dnes. Z hle-

²¹⁾ Průběh celého sporu mezi V. Hrubým a B. Mendlem podrobně rozebírá B. Kopiczková, *Vznik československého státního historického ústavu*, 32–34; srov. též H. Pátková, *O regestech. Poznámky*, s. 70; H. Krmíčková, *Edice středověkého diplomatického materiálu*, s. 36.

²²⁾ H. Pátková, *O regestech. Poznámky*, s. 70; H. Krmíčková, *Edice středověkého diplomatického materiálu*, s. 35.

²³⁾ Převzetí pátého dílu Českomoravského registáře F. Grausem zmiňují B. Kopiczková, *Vznik československého státního historického ústavu*, s. 32 (pozn. č. 110); H. Pátková, *O regestech. Poznámky*, s. 72.

²⁴⁾ RBM V. 1346–1355. *Fasciculus 1: 1346–1348*. Materia a Blažena Rynešová relicta usus recensuit, supplevit atque edidit Jiří Spěváček, Praha 1957.

²⁵⁾ RBM V. 1346–1355. *Fasciculus 2: 1348–1350*. Materia a Blažena Rynešová relicta usus recensuit, supplevit atque edidit Jiří Spěváček, Praha 1960.

diska konkrétního však musíme dodat, že v době, kdy Kopičková psala tyto řádky, byla již vybrána nová editorka, filoložka Jana Zachová (* 1941, zabývající se do té doby spíše literárními prameny), která dokázala na začátku nového tisíciletí v rychlém sledu vydat tři další sešity (roku 2000 část pokrývající období let 1350–1352, roku 2004 část pro léta 1352–1355 a roku 2005 sešit rejstříků k celému dílu),²⁷⁾ a tak po více než devadesáti letech od příslibu V. Hrubého pátý svazek konečně uzavřít.

Torzo šestého dílu rozpracovaného B. Mendlem měly po válce dokončit jeho manželka Eleonora Mendlová (* 1893–† 1979) a především editorka novověkých pramenů pražské nunciatury (o tom níže) Milena Linhartová (* 1900–† 1989). Linhartová připravila roku 1954 k tisku třetí sešit pokrývající rozmezí let 1357–1358, zpracovaný z většiny ještě B. Mendlem před jeho smrtí.²⁸⁾ E. Mendlová pak vypracovala pro všechny tři dosavadní díly podrobné rejstříky, které ovšem vyšly s velkým zpožděním až roku 1979 jako interní publikace Československé akademie věd.²⁹⁾ Za využití Mendlovoy pozůstalosti, v níž se nacházelo mnoho pracovních konceptů či přímo připravených registů do roku 1363, se M. Linhartová rozhodla vytvořit samostatný sedmý díl pro následující období let 1358–1363, a tak rozdělit původně plánovaný šestý svazek na dvě samostatné části. Její krok byl opodstatněn především kvantitativním nárůstem dochovaného diplomatického materiálu, který bylo nutno pro edici excerpovat. Zachování jednoho svazku pro původně vytčené období (1355–1363) by znamenalo přílišnou objemovou disproporci vůči svazkům předešlým. Linhartová také přikročila k částečné reformě edičního přístupu (započaté do jisté míry již B. Mendlem), když se rozhodla některé doposud nevydané listiny zpřístupnit téměř v plném znění; větší prostor věnovaný textovým výňatkům se samozřejmě podepsal i na stránkovém rozsahu publikace. M. Linhartová vydala tento sedmý díl Regest ve formě pěti sešitů publikovaných postupně v letech 1954 (pro léta 1358–1359),³⁰⁾ 1955 (pro léta 1359–1360),³¹⁾ 1958 (pro léta 1360–1361),³²⁾ 1961 (pro léta 1361–1362)³³⁾ a 1963 (pro

²⁶⁾ B. Kopičková, *Vznik československého státního historického ústavu*, s. 31.

²⁷⁾ RBM V. 1346–1355. *Fasciculus 3: 1350–1352*. Ed. Jana Zachová, Dolní Břežany 2000; RBM V. 1346–1355. *Fasciculus 4: 1352–1355*. Ed. Jana Zachová, Dolní Břežany 2004; RBM V. 1346–1355. *Fasciculus 5: Index*. Ed. Jana Zachová, Dolní Břežany 2005.

²⁸⁾ RBM VI. 1355–1358. *Fasciculus 3: 1357–1358*. Edd. Bedřich Mendl – Milena Linhartová, Praze 1954.

²⁹⁾ RBM VI. *Indices*. Ed. Eleonora Mendlová, Praze 1979.

³⁰⁾ RBM VII. 1358–1363. *Fasciculus 1: 1358–1359*. Edd. Bedřich Mendl – Milena Linhartová, Praha 1954.

³¹⁾ RBM VII. 1358–1363. *Fasciculus 2: 1359–1360*. Edd. Bedřich Mendl – Milena Linhartová, Praha 1955.

³²⁾ RBM VII. 1358–1363. *Fasciculus 3: 1360–1361*. Edd. Bedřich Mendl – Milena Linhartová, Praha 1958.

léta 1362–1363).³⁴⁾ Jako spolueditor zde posmrtně figuruje i B. Mendl, neboť jím připravený materiál sehrál při tvorbě edice klíčovou roli.

Po zaplnění mezery v podobě dokončení pátého dílu J. Zachovou došlo ke scelení jedné chronologické řady Regest, která tak byla na začátku 21. století dovezena k letopočtu 1363. Ani po tolika letech od založení ústavu tedy úkol nedozrál k úplnému pokrytí doby vlády Karla IV. Při zpětném sledování editorských ambic a opakujících se plánů na rychlé dokončení tohoto úkolu se nelze ubránit pocitu, jak nereálné byly představy mnoha (byť velmi zkušených a zručných) editorů, jejichž pracovní elán dříve či později narazil na strmý nárůst archivního materiálu a na nepřítelů doby.³⁵⁾ Proto se klasická filoložka Lenka Blechová (* 1961), vybraná roku 2007 vedením Historického ústavu Akademie věd ČR za editorku zbylých Regest doby Karla IV., rozhodla čerpat nadále pouze pramenný materiál uložený v archivech na území České republiky a bohemika zahraničních archivů (která ani v předešlých dílech nebyla vydávána zcela systematicky) zpracovat až později v samostatných dodatkových dílech (additamentech).³⁶⁾ Tímto krokem sice zásadně zredukovala excerptovaný materiál, mohla však na jeho základě již roku 2014 přistoupit k vytištění prvního sešitu osmého dílu (pro léta 1364–1366)³⁷⁾ a roku 2018 k vydání sešitu druhého (1367–1369).³⁸⁾ Oproti původním plánům, že osmý díl pojme již veškeré zbylé listiny a listy Karlovy doby až do roku 1378, rozhodla se editorka uzavřít první dva sešity rejstříkem (vydaným roku 2019)³⁹⁾ a pro rozmezí let 1370–1378 vyčlenit do budoucna samostatný, devátý díl.⁴⁰⁾

³³⁾ RBM VII. 1358–1363. *Fasciculus 4: 1361–1362*. Edd. Milena Linhartová – Bedřich Mendl, Praha 1961.

³⁴⁾ RBM VII. 1358–1363. *Fasciculus 5: 1362–1363*. Edd. Milena Linhartová – Bedřich Mendl, Praha 1963.

³⁵⁾ Shrnuje H. Pátková, *O regestech. Poznámky*, s. 72.

³⁶⁾ Rozhodnutím zpracovat zatím pouze pramenný materiál z tuzemských archivů L. Blechová de facto navázala na realistickou představu J. Spěváčka, který již v roce 1983 navrhol, aby byla Regesta z let 1364–1378 kvůli finanční i časové náročnosti zahraničního výzkumu vydávána „tím způsobem, že by byly vytvořeny dvě řady, A a B. Řada A by obsahovala veškerý listinný materiál z celé oblasti našeho státu, řada B by byla vyhrazena pro materiál ze zahraničí. Tím by se práce na přípravě dokumentace pro Regesta uvedeného období nezastavila a zároveň by se tímto způsobem nevyučovala možnost vydání zahraničního materiálu v pozdějších letech...“ Jiří Spěváček, *Současný stav vydávání pramenů ke starším dějinám a jeho perspektivy (do 1526)*. *Folia historica Bohemica* (dále FHB), 5, 1983, s. 349–359, zde s. 353–354.

³⁷⁾ RBM VIII. 1364–1378. *Fasciculus 1: 1364–1366*. Ed. Lenka Blechová, Praha 2014.

³⁸⁾ RBM VIII. 1364–1378. *Fasciculus 2: 1367–1369*. Ed. Lenka Blechová, Praha 2017.

³⁹⁾ RBM VIII. 1364–1369. *Fasciculus 3: Indices*. Ed. Lenka Blechová, Praha 2019.

⁴⁰⁾ O diskusi, která ohledně rozdělení původně zamýšleného osmého dílu proběhla při zasedání Komise pro vydávání středověkých pramenů diplomatické povahy (o této komisi níže) konané dne

L. Blechová dovedla do důsledku vydavatelskou tendenci, k níž opatrně vykročili editoři již v šestém a především pak v sedmém dílu. Listiny, které doposud nevyšly v uspokojivé podobě tiskem, rozhodla se Blechová vydávat *in extenso*, tedy v plném znění – bez redukce stereotypních (formulářových) částí textu. Tímto krokem došlo k principiálnímu narušení edičních pravidel celé řady, jež měla být od svého počátku vnímána pouze jako provizorní pomůcka do doby, než dojde k plnotextovému vydání téhož pramenného materiálu v paralelní diplomatářové řadě *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Již V. Hrubý a B. Mendl však tušili, že vzhledem k nárůstu pramenné materie od poloviny 14. století k překrytí registové řady českým diplomatářem (který do dnešní doby zvládl antikvovat pouze první díl a první a část druhého dílu Regest) zřejmě nikdy zcela nedojde.⁴¹⁾ Snaha vydávat kromě registů i obsáhlé (především dispoziční a narační) části listin, naznačená B. Mendlem a dále prohloubená M. Linhartovou, umožnila uživatelům registové edice nahlédnout hlouběji do znění pramenů, jejichž kritické vydání není k dispozici. Nejnovější výzkumné metody středověké diplomatiky nadto staví do středu svého zájmu i srovnávací studium listinných formulářů, což v době zaklá-

28. března 2014, blíže Pavel Otmar Krafl, *Na okraj organizačního zázemí editorství v České republice (Aktivity Komise pro vydávání středověkých pramenů diplomatické povahy při HÚ AV ČR v letech 2000–2015)*. In: Týž a kol., *Editorství a edice středověkých pramenů diplomatické povahy na úsvitu 21. století. Směry – tendence – proměny / The editorship and editions of medieval sources of a diplomatic nature at the dawn of the 21st century. Directions – tendencies – transformations*, Praha 2016, s. 172–187, zde s. 181. *Srov.* též editorčiny starší vize ohledně vydavatelské strategie osmého dílu: Lenka Blechová, *RBM VIII. (1364–1378). Stav příprav edice*. In: Pavel Krafl (red.), *Almanach medievisty-editora / The Medievalist Editor's Almanac*, Praha 2011, s. 53–54.

⁴¹⁾ Pro ilustraci zde uvádíme vyjádření V. Hrubého z roku 1925, jímž se stavěl proti představě některých členů badatelské obce, že materiál k Regestům je dostatečně připraven v podobě opisů tzv. Muzejního diplomatáře a lze ho jenom převést do formy registů: „Z těchto opisů vydání Regesta se nemůže nikdo odvážit, i kdyby sebe více slevil s požadavků slušné moderní edice, hledě vyhověti netajenému přání našich historiků: »jen ať jsou Regesta brzo, třeba méně dokonalá«. Jde o to, až kam v tom »méně« může svědomitý vydavatel jíti, i když by připustil podivnou větu, která se uvádívá proti řádné, důkladné přípravě Regest, že prý Regesta jsou práce prozatímní, která v budoucnu bude nahrazena něčím lepším, snad »diplomatářem«. Tato věta je pro všechnu práci, a vědeckou zvláště, velmi nebezpečná. My nejsme tak veliký národ, abychom si mohli dovoliti přepych dělati každou věc dvakrát. Nemůžeme se vždy znova a znova obírat např. čtrnáctým stoletím, je nám jíti dál. Takhle bychom se nikdy nedostali ke stoletím dalším, jež jsou nám temnou pevninou. Proto myslím, je daleko rozumnější, poněvadž daleko hospodárnější, počkat raději nějaký rok, dva a Regesta skutečně vybavit jako konečné vydání naší listinné látky ze století čtrnáctého, než s odkazem na jejich prozatímnost požadovati jejich předčasné vydání značně nedokonalé, které by bylo za nějaký čas nahraditi novým.“ Václav Hrubý, *Z československého státního historického ústavu vydavatelského*, ČAŠ, 2, 1925, s. 205–208, zde s. 205.

dání ediční řady *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* ještě nikdo nepovažoval za pravděpodobný zájem koncového uživatele. V tomto světle lze konstatovat, že L. Blechová nabídla v osmém dílu jistou uživatelskou aktualizaci.

K přípravě devátého dílu (1370–1378) Regest byli v nedávné době povoláni ještě další dva spolueditoři. Roku 2017 začal na archivním výzkumu prvních tří let vymezeného období pracovat Vojtěch Večeře (* 1990) a od roku 2020 se na svůj podíl práce připravuje pracovník brněnské pobočky Historického ústavu Petr Sedláček (* 1989). Ediční úsilí na pracovišti tedy nepolevuje. Lze oprávněně doufat, že zpracováním pramenné látky do roku 1378 se v brzké budoucnosti uzavře staletá (i když nesoustavná) práce na českomoravském registáři, kterou byl vznik Historického ústavu v roce 1921 de facto opodstatněn a která by tudíž (jakožto dlouhodobý dluh historické obci) měla být beze zbytku splněna. Vedle toho však bude třeba dokončit i další ediční projekty, jež z původní vize Regest vycházejí. Zde je třeba připomenout, že plány V. Hrubého a jeho pokračovatelů počítaly se zpracováním bohemikálních listin a listů původně do roku 1437, posléze až do roku 1526. Už v roce 1924 byli přípravou diplomatického materiálu z doby Václava IV. pověřeni externí pracovníci, koncipisté Archivu ministerstva vnitra Jaroslav Prokeš (* 1895–† 1951) a František Roubík (* 1890–† 1974). Jejich práci měl podpořit i asistent schwarzenberského archivu v Třeboni Václav Hadač (* 1891–† 1964), jenž se ujal studia formulářových sbírek z české královské kanceláře druhé poloviny 14. století. Období 1437–1470 začala zpracovávat B. Rynešová; v poválečné době pak na ni částečně navázal Josef Macek (* 1922–† 1991). Příprava písemností doby jagellonské měla být nabídnuta Rudolfu Urbánkovi (* 1877–† 1962).⁴²⁾ Záhy se však ukázalo, jak neudržitelná je pro toto mladší období dosavadní forma jedné chronologické řady (na což upozorňoval již dříve V. Hrubý).⁴³⁾ Návrh Jana Bedřicha Nováka (* 1872–† 1933, v letech 1926–1933 ředitele Československého státního ústavu historického), který prosazoval tematické členění všech dalších registových svazků počínaje dobou vlády Václava IV.,⁴⁴⁾ se naplno prosadil v padesátých letech, kdy bylo rozhodnuto, že tradičně pojatá řada *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* skončí rokem 1378.⁴⁵⁾ Pro následující období vlády Václava IV. měla být Regesta přetvořena v navazující, koncepčně však jinak definovanou řadu. Práci na prvním dílu této nové řady byla pověřena bývalá archivářka a později pracovnice Historického ústavu Věra Jenšovská (* 1895–† 1982),

⁴²⁾ K nedokončeným (a nesystematickým) přípravám pramenného materiálu od doby Václava IV. do sklonku středověku blíže: V. Hrubý, *Z československého státního historického ústavu*, ČAŠ, 2, s. 206; J. B. Novák, *O programu*, s. 124; B. Kopiczková, *Vznik československého státního historického ústavu*, s. 25–26; H. Pátková, *O regestech. Poznámky*, s. 69, 72.

⁴³⁾ *Srov. výše pozn. č. 12 a 14.*

⁴⁴⁾ J. B. Novák, *O programu*, s. 131–132.

⁴⁵⁾ H. Krmíčková, *Edice středověkého diplomatického materiálu*, s. 39.

kteřá roku 1964 časopisecky publikovala základní ediční směrnice a koncepční plán seriálového podniku,⁴⁶⁾ který s odkazem na svého předchůdce dostal jméno *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.–1419 aug. 16.)*. Jak je patrné z explicitně vyjádřené datace v názvu, měla nová řada Regest evidovat výhradně materiál z doby Václava IV., zatímco od systematického zpracování mladší pramenné materie se prozatím upustilo. Tento konsenzus, který ani dnes (z důvodu nedostatku činných editorů a nepříznivého systému financování ediční práce) neztratil svoji relevanci, lze charakterizovat jako realistické a prozíravé zhodnocení kvantitativního nárůstu dochovaných písemností z 15. a začátku 16. století. Realistickým, byť uživatelsky trochu komplikovaným krokem se stalo i rozčlenění nové řady Regest na díly podle archivů. Každý svazek nabízí svému uživateli relevantní výsek pramenů z let 1378–1419 uložených v jedné paměťové instituci či v jasně určené skupině takovýchto institucí či naopak pouze v některých archivních fondech. Pracovat s těmito Regesty doby Václava IV. jako s jednou souvislou řadou proto bude možné až poté, co vyjdou všechny díly, a pramenná látka se tak pro dané období vyčerpá. Dalším markantním rozdílem oproti původní řadě je čistě registová prezentace evidovaného materiálu bez textových výňatků (pomineme-li pramenné pasáže otištěné v poznámkách pod kritickým aparátem jednotlivých registů). Proto bývá tato řada někdy nazývána registovým katalogem.

Jako pilotní projekty nové, reformované řady Regest měly být zpracovány archivy dvou nejvýznamnějších českých kapitul. V. Jenšovská začala již na sklonku šedesátých let vydávat diplomatický materiál doby Václava IV. uložený v neobyčejně bohatém fondu pražské metropolitní kapituly. Jelikož se editorka rozhodla pojmout do edice také relevantní zápisy z úředních knih pražské diecéze (konfirmační knihy, erekční knihy, soudní akta pražské konzistoře) uložených v daném fondu, nabobtnal první díl řady *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.* do takřka gigantických rozměrů. Jenšovské se povedlo dovést své dílo formou sedmi sešitů (první vyšel roku 1967 a pokrýl období let 1378–1382, druhý roku 1971 pro léta 1383–1387, třetí roku 1974 pro léta 1388–1391, čtvrtý roku 1976 pro léta 1392–1394, pátý roku 1378 pro léta 1395–1396, šestý roku 1982 pro léta 1397–1398 a sedmý roku 1981 pro léta 1399–1400)⁴⁷⁾ jenom k přelomovému letopočtu 1400. Hned první svazek tzv. Václavských registů tedy zůstal dodnes nedokončen. Oproti tomu zpracování archivu kolegiální kapituly vyšehradské (dnes fond Ná-

⁴⁶⁾ Věra Jenšovská, *Regestová edice z doby Václava IV. (1378 pros.–1419 srp.)*. AČ, 14, 1964, 3, s. 179–182.

⁴⁷⁾ *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1398 dec.–1419 aug. 16.)* (dále RBMV) I. *Fontes Archivi metropolitani capituli Pragensis. Fasciculus 1: 1378–1382*. Ed. Věra Jenšovská, Praze 1967; RBMV I. *Fontes Archivi metropolitani capituli Pragensis. Fasciculus 2: 1383–1387*. Ed. Věra Jenšovská, Praze 1971; RBMV I. *Fontes Archivi metropolitani capituli Pragensis. Fasciculus 3: 1388–1391*. Ed. Věra Jenšovská, Praze 1974; RBMV I. *Fontes Archivi metropolitani capituli Pra-*

rodního archivu), provedené beze zbytku roku 1968 Vladimírem Vavřínkem (* 1930), zabralo pouhý jeden útlý sešit.⁴⁸⁾ Až groteskní rozsahová disproporce prvních dvou dílů hned ze začátku ukázala, s jakými strukturálními problémy se bude nová regestová řada potýkat.

V sedmdesátých letech se v Historickém ústavu, přejmenovaném od roku 1969 na Ústav československých a světových dějin, chopila editorského pera (vedle V. Jenšovské, která stále pracovala na postupném vydávání sešitů prvního dílu) B. Kopičková. Kopičkové byla svěřena nejprve příprava pramenů uložených ve Státním oblastním archivu v Třeboni (včetně jeho českokrumlovské pobočky). Tento jihočeský diplomatický materiál vyšel roku 1977 formou jednosešitového třetího dílu.⁴⁹⁾ Tím B. Kopičková vstoupila do projektu Václavských regest, s nímž mělo být její jméno do budoucna nerozlučně spjato. Byla to právě ona, kdo po delší pauze (roku 1989) vydal další, čtvrtý díl této řady,⁵⁰⁾ v němž došlo ke zpřístupnění listin Státního oblastního archivu v Opavě (dnes Zemský archiv v Opavě); především pak těch, které se týkají olomouckého biskupství a jsou uloženy v olomoucké pobočce archivu. Zásluhou B. Kopičkové také došlo roku 2000 ke zřízení Komise pro vydávání středověkých pramenů diplomatické povahy při Historickém ústavu AV ČR.⁵¹⁾ Tato komise měla navázat na starší tradice vědeckých grémií, která od 19. století koordinovala editorskou činnost a vydávala stanoviska k tvorbě či úpravě edičních pravidel. V obnovené komisi zasedli přední čeští editoři napříč vědeckými pracovišti, přičemž hned roku 2001 se zde ustanovila pracovní skupina, jež měla projednávat další postupy a plány editorů obou větví regestáře (tedy jak tradiční řady *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, tak pokračující řady *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.*).⁵²⁾ B. Kopičková v této skupině otevřela otázku nutného přepracování edičních pravidel Václav-

gensis. Fasciculus 4: 1392–1394. Ed. Věra Jenšovská, Praeae 1976; RBMV I. *Fontes Archivi metropolitani capituli Pragensis. Fasciculus 5: 1395–1396.* Ed. Věra Jenšovská, Praeae 1978; RBMV I. *Fontes Archivi metropolitani capituli Pragensis. Fasciculus 6: 1397–1398.* Ed. Věra Jenšovská, Praeae 1982; RBMV I. *Fontes Archivi metropolitani capituli Pragensis. Fasciculus 7: 1399–1400.* Ed. Věra Jenšovská, Praeae 1981.

⁴⁸⁾ RBMV II. *Fontes Archivi capituli ecclesiae Wissegradensis.* Ed. Vladimír Vavřínek, Praeae 1968.

⁴⁹⁾ RBMV III. *Fontes Archivi publici Trebonensis.* Ed. Božena Kopičková, Praeae 1977.

⁵⁰⁾ RBMV IV. *Fontes Archivi publici Olomucensis et Opaviensis.* Ed. Božena Kopičková, Praeae 1989.

⁵¹⁾ Fungování Komise pro vydávání středověkých pramenů diplomatické povahy od jejího založení (resp. obnovení) roku 2000 do nedávné doby přehledně shrnuje P. O. Krafl, *Na okraj organizačního zázemí. Stručněji pak Týž, Činnost Komise pro vydávání středověkých pramenů diplomatické povahy při HÚ AV ČR v letech 2007–2010.* In: Týž (red.), *Almanach medievisty-editora / The Medievalist Editor's Almanac*, Praha 2011, s. 185–189.

⁵²⁾ K této pracovní skupině pro RBM a RBMV blíže P. O. Krafl, *Na okraj organizačního zázemí*, s. 176–178.

ských regest. Během práce na dosavadních dílech řady se totiž ukázalo mnoho problémů a nevyjasněných otázek metodického charakteru, které editorka předložila odbornému plénu k diskusi. Z té následně vzešla novelizovaná ediční směrnice vydaná časopisecky roku 2006.⁵³⁾ Ačkoliv se tato aktualizace měla stát závazným pravidlem pro všechny díly počínaje číslem sedm, beze zbytku ji zatím nedodržel žádný.

Koncepce řady *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.* svým členěním podle archivů přímo vybízí k tomu, aby se na jejím paralelním budování podílelo více institucí či soukromých badatelů. Již na přelomu šedesátých a sedmdesátých let minulého století zaznívaly hlasy, že zpracování fondů naší ústřední paměťové instituce – Národního archivu (tehdy Státního ústředního archivu) by se (i z tradičních důvodů) mohli ujmout někteří jeho odborně zdatní zaměstnanci. Od té doby se tímto úkolem ve svém volném čase zabývali dva archiváři, manželé Karel (* 1924–† 2015) a Věra (* 1939) Beránkovi,⁵⁴⁾ kteří jako dlouhodobý vedlejší produkt své hlavní práce předložili v letech 2006 a 2007 dva sešity první části pátého dílu,⁵⁵⁾ v níž regestově zveřejnili veškerý listinný materiál doby Václava IV. uložený v klášterních fondech Národního archivu. Roku 2012 pak k této části ještě vydali sešit rejstříků.⁵⁶⁾ Zůstává otázkou, na jaké další části bude zbytek pátého dílu rozčleněn, tedy jakou tematickou proporcí mu přiřknou jeho budoucí editoři, kteří se po manželech Beránkových ujmou úkolu zpracovat další relevantní fondy Národního archivu.

V Historickém ústavu mezi tím (roku 2010) vyšel péčí Pavla Krafla (* 1971), pracovníka brněnské pobočky, obsáhlý sedmý díl, v němž editor uveřejnil veškerý materiál Moravského zemského archivu.⁵⁷⁾ Tři roky nato (roku 2013) pak učinila svůj

⁵³⁾ Božena Kopiczková, *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. Novelizovaná směrnice k vydávání ediční řady*. AČ, 56, 2006, 4, s. 286–291. Tato formulace přepracovaných pravidel recipuje různé náměty, které B. Kopiczková publikovala již o rok dříve: *Táž, Impulsy a komentář k novelizaci základní linie „nové“ řady Regest*. AČ, 55, 2005, 3, s. 161–188. K otázce vydávání rejstříků v rámci rozebírané řady publikovala B. Kopiczková samostatné zamyšlení: *Táž, Úvaha a komentář k rejstříkům regestové edice doby Václava IV.* AČ, 5, 2006, 2, s. 103–117.

⁵⁴⁾ *Srov. Karel Beránek – Věra Beránková, Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.–1419 aug. 16), tomus V. Fontes Archivi nationalis, pars I. Litterae monasteriorum, fasc. 1–2*. In: Pavel Krafl (red.), *Almanach medievisty-editora / The Medievalist Editor's Almanac*, Praha 2011, s. 55–58, zde s. 55.

⁵⁵⁾ RBMV V. *Fontes Archivi nationalis. Pars I: Littetae monasteriorum. Fasciculus 1: 1378–1397*. Edd. Karel Beránek – Věra Beránková, Praeae 2006; RBMV V. *Fontes Archivi nationalis. Pars I: Littetae monasteriorum. Fasciculus 2: 1398–1419*. Edd. Karel Beránek – Věra Beránková, Praeae 2007.

⁵⁶⁾ RBMV V. *Fontes Archivi nationalis. Pars I. Littetae monasteriorum. Fasciculus 3: Index*. Edd. Karel Beránek – Věra Beránková, Praeae 2012.

⁵⁷⁾ RBMV VII. *Fontes Archivi Terrae Moraviae Brunae*. Ed. Pavel Krafl, Praeae 2010. *Srov. též edi-*

poslední příspěvek k Václavským registům B. Kopičková, když na základě svých starších výzkumů (provedených již v osmdesátých a devadesátých letech 20. století) zaplnila mezeru v řadě a vydala útlý šestý svazek věnovaný fondům Státního oblastního archivu v Litoměřicích (bez příslušných Státních okresních archivů).⁵⁸⁾ Již před tím předala B. Kopičková předsednické křeslo v čele komise zmíněnému P. Kraflovi,⁵⁹⁾ čímž se editor sedmého svazku stal de facto určujícím činitelem dalších diskusí o podobě a směřování edice.

P. Krafl stál také u zrodu zatím posledního knižního výstupu, jímž do této registové řady přispěl Historický ústav. Zatímco Richard Psík (* 1967) a Václav Bok (* 1939) zvládli (ve spolupráci s Pavlem Hruboněm (* 1974), Kamilem Havránkem (* 1972) a Tomášem Krejčíkem (* 1951) do roku 2015 připravit a pod záštitou Ostravské univerzity vydat formou osmého dílu veškerý materiál okresních archivů na Moravě a městských archivů měst Brna a Ostravy (čímž úspěšně vyčerpali zbývající pramenný fundus uložený v moravských institucích),⁶⁰⁾ P. Krafl provedl předběžný průzkum východočeských archivů. Jejich ne příliš bohatá pramenná základna pro období Václava IV. ho přiměla zahrnout do koncepce připravovaného dílu i (editorovi dobře známý) Kladský farní archiv jakožto instituci nalézající se na historicky (východo)českém území. V souvislosti se svým odchodem z Historického ústavu se však Krafl vzdal i další práce na tomto svazku, heuristicky již připraveném především jeho brněnským kolegou P. Sedláčkem. Sesbíraný materiál pak (ve spolupráci s rakouskou historičkou Alexandrou Kaar, * 1981) registově zpracovali a roku 2020 do tisku připravili pražští editoři (pracující jinak na dokončení staré řady Regest pro dobu Karla IV.) L. Blechová a V. Večeře.⁶¹⁾ Ačkoliv měl podle původního plánu schváleného komisí vyjít tento díl s pořadovým číslem deset, shodli se editoři, že svazek vydají jako devátý. Přehodili tak původně zamýšlené číslování, aby v řadě nezůstávala zbytečná mezera v podobě zatím nevydaného (původně zamýšleného devátého) dílu, jenž snad v brzké budoucnosti vyjde (nyní jako díl desátý) nákladem Státního oblastního archivu Praha a nabídne

torův referát o vydaném svazku: Pavel Krafl, *On Volume VII of the Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.–1419 aug. 16.)*. In: *Týž* (red.), *Almanach medievisty-editora / The Medievalist Editor's Almanac*, Praha 2011, s. 59–67.

⁵⁸⁾ RBMV VI. *Fontes Archivi publici Litomericensis*. Ed. Božena Kopičková, Litomericiis–Pragae 2013.

⁵⁹⁾ P. Krafl jmenován předsedou Komise pro vydávání středověkých pramenů diplomatické povahy s platností od 1. ledna 2007. P. O. Krafl, *Na okraj organizačního zázemí*, s. 174.

⁶⁰⁾ RBMV VIII. *Fontes qui in archivis regionalibus terrae Moraviae et in archivis civitatum Brunensis et Ostraviensis asservantur*. Edd. Richard Psík – Václav Bok, coop. Pavel Hruboň – Kamil Havránek – Tomáš Krejčík, Ostraviae 2015.

⁶¹⁾ RBMV IX. *Fontes Archivi publici Zámorsk et Archivi parochialis Glacensis*. Edd. Lenka Blechová – Petr Sedláček – Vojtěch Večeře, coop. Alexandra Kaar – Pavel Krafl, Praha 2020.

badatelům materii jak z fondů této pražské ústředny, tak z fondů jí přivtělených středočeských okresních archivů. Ze všeho právě uvedeného vyvstává obraz Václavských regist jako edičního počínu svým vznikem pevně spjatého s vydavatelskou dílnou Historického ústavu, na jehož plnění se však aktivně podílejí i jiné vědecké instituce a edičně činní jedinci.

Již při založení ústavu v roce 1921 bylo rozhodnuto, že souběžně s přípravou registové řady budou na tomto pracovišti vznikat i jiné, tematicky pojaté edice českých, moravských a slovenských pramenů.⁶²⁾ Za tímto účelem se měla podle představ V. Hrubého ustanovit knižní řada *Památky dějin československých / Monumenta Czechoslovakiae historica* (jakási subtilnější paralela k zavedenému německému projektu *Monumenta Germaniae historica*), pod jejíž hlavičkou by byly publikovány všechny ediční výstupy ústavu.⁶³⁾ Od tohoto zastřešujícího programu se sice nakonec upustilo, ovšem vydavatelské ambice se navzdory malému množství pracovníků v prvním období ústavu dařilo celkem obstojně realizovat. Nejvíce pozornosti bylo ze začátku věnováno středověkým (především pak diplomatickým) pramenům.

První skupinu těchto dílčích edic tvoří pramenné soubory, jejichž zpracování mělo sehrát roli přípravných či doplňkových prací k registáři. Vycházelo se při tom z podnětné myšlenky, že důkladné studium určitého, jasně vymezeného korpusu pramenů by mělo být předstupněm komprimovaného shrnutí dané látky registovou formou. Paradoxním, avšak v editorském světě příznačným jevem zůstává fakt, že někteří editoři nakonec pro samé přípravné práce nebyli schopni pracovat na svých stěžejních (rozsáhlejších, a tím pádem i hůře uchopitelných) závazcích, a tak se jim původně vedlejší produkt jejich úkolu nezřídká stával úkolem hlavním. To platí především pro V. Hrubého, který, jak již bylo popsáno, rezignoval na svůj díl Regest, ovšem pro období, které měl v rámci této řady původně zpracovat (tedy 1346–1355), začal roku 1928 vydávat fondově zaměřenou edici *Archivum Coronae regni Bohemiae* (podle fondu Českého zemského archivu: Archiv Koruny české). Pilotní svazek pokrývající zmíněné rozmezí let byl nazván druhým dílem,⁶⁴⁾ zatímco díl první (pro roky 1076–1346) a díly následující až do čísla osm měly být teprve dodělány. To se ovšem V. Hrubému již nepodařilo. Před svou předčasnou smrtí roku 1933 stihl připravit už jen část prvního dílu.⁶⁵⁾ Monumentálně pojatá

⁶²⁾ K tomu srov. výčet úkolů, které v roce 1926 publikoval po svém nástupu do funkce ředitele Československého státního ústavu historického J. B. Novák, *O programu*, s. 135.

⁶³⁾ Svou vizi *Památek dějin československých* nastínil V. Hrubý ve svém informačním článku o fungování ústavu z roku 1925: V. Hrubý, *Z československého státního historického ústavu*, ČAŠ, 2, s. 206–208. Srov. B. Kopičková, *Vznik československého státního historického ústavu*, s. 30; H. Pátková, *O registech. Poznámky*, s. 69.

⁶⁴⁾ *Archivum coronae regni Bohemiae* (dále ACRB) II. *Inde ab a. MCCCXLVI usque ad MCCCLV*. Ed. Václav Hrubý, Prague 1928.

edice našeho nejvýznamnějšího archivního fondu tak ustrnula v torzovité podobě.⁶⁶⁾

Archivum Coronae regni Bohemiae představuje první ediční projekt vedle Regest, který byl zařazen mezi publikační úkoly Historického ústavu a byl koordinován Komisí pro vydávání regest (o ní výše). Ta se v důsledku zmíněného rozšíření svých pravomocí přejmenovala na Komisi Československého státního historického ústavu vydavatelského a nadále měla dozorovat nejen práci na regestáři, nýbrž i veškerý další ediční program ústavu.⁶⁷⁾ Do něho se záhy zařadila i B. Rynešová, povoláná tehdy za editorku plánovaných (po)husitských dílů Regest pro léta 1437–1470 (jak již bylo zmíněno), k jejichž vydání však nikdy nedošlo. Rynešová si v rámci své heuristické přípravy k regestáři předsevzala úkol sestavit *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*, jehož první díl vyšel nákladem Československého státního historického ústavu již roku 1929.⁶⁸⁾ Tři roky nato (roku 1932) ho následoval díl druhý⁶⁹⁾ a roku 1937 díl třetí.⁷⁰⁾ Dokončení této personálně definované série se editorka nedožila; poslední – čtvrtý díl vydal až v poválečné éře (roku 1954) z její pozůstalosti Josef Pelikán (* 1900–† 1956).⁷¹⁾ Nutno podotknout, že dílo této editorky zůstává pro badatele dodnes velmi užitečnou oporou.

⁶⁵⁾ ACRB I. *Inde ab a. MLXXXVI usque ad MCCCXLVI. Fasciculus 1: Inde ab MLXXXVI usque ad MCCCXV*. Ed. Václav Hrubý, Prague 1935.

⁶⁶⁾ Částečně ji nahradily jiné, spíše inventářové než čisté ediční projekty. V téže době jako V. Hrubý pracoval na přípravě archivního inventáře s důkladnými registry archivář Českého zemského archivu Rudolf Koss, jenž měl velkou zásluhu na převezení a novém uspořádání rozebíraného fondu. Po něm se snažil listinný katalog dodělat Antonín Haas. Jejich dílo však zůstalo nedokončeno v podobě čtyř vydaných dílů: *Archiv Koruny české* (dále AKČ) 2. *Katalog listin z let 1158–1346*. Ed. Rudolf Koss, Praha 1928; AKČ 5. *Katalog listin z let 1378–1437*. Ed. Antonín Haas, Praha 1947; AKČ 6. *Katalog listin z let 1438–1526*. Ed. Antonín Haas, Praha 1958; AKČ 7. *Katalog listin z let 1526–1576*. Ed. Antonín Haas, Praha 1968. Od sedmdesátých let 20. století vychází péčí Státního ústředního archivu (dnes Národního archivu ČR) řada, v níž jsou přetiskovány fotografické reprodukce originálních listin inkriminovaného fondu, k nimž je vždy přiložena část obsahující regestový katalog: *Archiv České koruny. Edice faksimilií / Archivum Coronae regni Bohemiae. Editio diplomatum phototypica* (dále AČK) I. 1158–1310. Ed. Dáša Šmerdová, Praha 1982; AČK II. 1311–1346. Edd. Karel Beránek – Věra Beránková, Praha 1983; AČK III. 1347–1355. Edd. Dáša Šmerdová – Karel Beránek, Praha 1985; AČK IV/1, 2. 1355–1360. Edd. Věra Beránková – Lenka Matušíková, Praha 1987; AČK IV/3, 4. 1361–1368. Edd. Lenka Matušíková – Dáša Šmerdová, Praha 1987; AČK IV/5, 6. 1369–1378. Edd. Věra Beránková – Denko Čumlivský, Praha 2006; AČK V/1, 2. 1378–1419. Edd. Věra Beránková – Denko Čumlivský, Praha 2007; AČK VI/1. 1419–1458. Edd. Denko Čumlivský – Alena Pazderová – Jan Vojtíšek, Praha 2020.

⁶⁷⁾ K tomu blíže J. B. Novák, *O programu*, s. 124.

⁶⁸⁾ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka 1418–1462 I. 1418–1437*. Ed. Blažena Rynešová, Praha 1929.

Mezi sekundární produkty vzešlé z přípravy materiálu k českomoravskému registru lze řadit i edici tzv. Výmarského zlomku komorních register Karla IV. vydanou časopisecky roku 1930 B. Mendlem.⁷²⁾ Není prostor zabývat se zde širší edicemi takto drobného formátu; budiž tato zmínka zástupným symbolem všech malých (nikoliv nevýznamných) vydavatelských počinů, jichž se v průběhu staletého trvání ústavu jeho editoři ujímali a v oprávněných případech ujímají dodnes.⁷³⁾ Ze stejných důvodů přejdeme mlčením i plánované, a nerealizované ediční podniky.⁷⁴⁾

Jako pomyslnou druhou skupinu bychom mohli vnímat ty pramenné edice meziválečného období, jež sice vyšly nákladem Československého státního ústavu historického, o jejich přípravu se však zasloužili externí pracovníci, nepřipoutaní k Historickému ústavu trvalým pracovním poměrem. Mezi nejvýraznější projekty tohoto druhu se bezpochyby řadí pokračování ediční řady *Desk dvorských království českého*. Jejich vydávání se od začátku dvacátých let 20. století věnoval editor a zakladatel českého diplomatáře (jinak též člen představenstva výše zmiňované ústavní komise) Gustav Friedrich (* 1871–† 1943). Friedrich své úsilí nejprve směřoval k tiskové přípravě knih provolacích, které od roku 1921 začaly vycházet v rámci tradiční řady *Archiv český*.⁷⁵⁾ Historickému ústavu bylo uloženo, aby se

⁶⁹⁾ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka 1418–1462 II. 1438–1444*. Ed. Blažena Rynešová, Praha 1932.

⁷⁰⁾ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka 1418–1462 III. 1445–1448*. Ed. Blažena Rynešová, Praha 1937.

⁷¹⁾ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka 1418–1462 IV. 1449–1462*. Edd. Blažena Rynešová – Josef Pelikán, Praha 1954.

⁷²⁾ Bedřich Mendl, *Výmarský zlomek register Karlových*. ČAŠ, 7, 1930, s. 30–56.

⁷³⁾ Mezi velmi činné editory, kteří v nedávné době časopisecky publikovali větší množství drobných edic, patří např. P. Krafl a P. Sedláček.

⁷⁴⁾ Nejstarším z nerealizovaných projektů tohoto druhu jsou *Regesta et itinerarium Johannis regis Bohemiae* – plánovaná edice listinného materiálu krále Jana Lucemburského, jež měla doplnit v mnohém již nevyhovující příslušné svazky Regest (RBM III–IV). Na přípravě této edice začal pracovat Emil Schieche. K tomu blíže J. B. Novák, *O programu*, s. 130–131; B. Kopičková, *Vznik československého státního historického ústavu*, s. 25; H. Pátková, *O regestech. Poznámky*, s. 69–70.

⁷⁵⁾ *Desky dvorské království českého / Tabulae curiae regalis per Bohemiam* (dále DD) I. *První kniha provolací z let 1380–1394 / Liber proclamationum primus inde ab anno MCCCXX. usque ad annum MCCCXCIV*. Ed. Gustav Friedrich, Praha 1921 (*Archiv český*, 31); DD II. *Druhá kniha provolací z let 1395–1410 / Liber proclamationum secundus inde ab anno MCCCXCV. usque ad annum MCCCCX*. Ed. Gustav Friedrich, Praha 1935 (*Archiv český*, 35); DD III. *Třetí kniha provolací z let 1411–1448 / Liber proclamationum tertius inde ab anno MCCCCXI. usque ad annum MCCCCXLVIII*. Ed. Gustav Friedrich, Praha 1941 (*Archiv český*, 36); DD IV. *Čtvrtá kniha provolací z let 1453–1480 / Liber proclamationum quartus inde ab anno MCCCCLIII. usque ad annum MCCCCLXXX. Částka 1: Kraje A–E*. Ed. Gustav Friedrich, Praha 1941 (*Archiv český*, 37, 1); DD IV.

postaral o vydání souběžné řady desk půhonných, jejichž první knihu z let 1383–1407 předložil G. Friedrich (pod hlavičkou sedmého dílu Desk dvorských) již roku 1929.⁷⁶⁾ Publikace druhé knihy půhonné z let 1407–1530 (celkově tedy osmého dílu Desk dvorských) se už editor nedožil; vyšla až roku 1944 – rok po Friedrichově smrti.⁷⁷⁾ V polovině dvacátých let se tehdejšímu řediteli ústavu J. B. Novákovi nezamlouvalo, že má dojít k rozdělení Desk dvorských mezi dvě zastřešující vydavatelské řady a přitom má být zachováno jejich průběžné číslování. Navrhoval proto vytvořit paralelní sérii Archivu českého vydávanou Historickým ústavem, čímž by i řada půhonná zůstala formální součástí tradičního edičního podniku.⁷⁸⁾ Novákova vize se ovšem nikdy nerealizovala.

Hned zpočátku tedy docházelo k naplňování vize, že ústav musí fungovat nejen jako interní pracoviště pro několik editorů s jasně určenými úkoly, ale též jako širší oborová platforma, která má sehrávat organizační a koordinační roli při vydávání historických pramenů. Svůj sdružující potenciál projevila Historický ústav i při realizaci publikačních projektů, o jejichž nakladatelské výlohy se smluvní cestou dělil s jinými institucemi. Takovouto publikaci, vytištěnou poměrovým nákladem společně s Historickou komisí při Matici moravské, představují *Knihy počtů města Brna z let 1343–1365* vydané roku 1935 B. Mendlem.⁷⁹⁾ Od roku 1952 pak ústav jakožto nakladatelsky výkonný orgán Československé akademie věd zajišťoval tiskovou přípravu mnohých historických edic vypracovaných odbornými pracovníky jiných pracovišť, ovšem publikovaných pod hlavičkou Československé akademie věd.⁸⁰⁾

Čtvrtá kniha provolací z let 1453–1480 / Liber proclamationum quartus inde ab anno MCCCCLIII. usque ad annum MCCCCLXXX. Částka 2: Kraje F–K. Ed. Gustav Friedrich, Praha 1941 (Archiv český, 37, 2); DD IV. *Čtvrtá kniha provolací z let 1453–1480 / Liber proclamationum quartus inde ab anno MCCCCLIII. usque ad annum MCCCCLXXX. Částka 3: Kraje L–N.* Ed. Gustav Friedrich, Praha 1941 (Archiv český, 37, 3).

⁷⁶⁾ DD VII. *První kniha půhonná z let 1383–1407.* Ed. Gustav Friedrich, Praha 1929.

⁷⁷⁾ DD VIII. *Druhá kniha půhonná z let 1407–1530 / Der zweite Ladungsquatern von 1407–1530.* Ed. Gustav Friedrich, Praha 1944.

⁷⁸⁾ J. B. Novák píše: „Nerozpakoval bych se navrhnouti, aby historický ústav vydavatelský založil vlastní řadu Archivu českého, který by měl podobnou úpravu. Byl by to tedy Archiv český – řada druhá, kde by se vydávaly především desky dvorské, ale kde by se mohlo také pomýšleti na případné umístění publikace Desk zemských jakožto samostatné série.“ J. B. Novák, *O programu*, s. 128.

⁷⁹⁾ *Knihy počtů města Brna z let 1343–1365.* Ed. Bedřich Mendl, Brno 1935. Okolnosti vzniku této edice rozebírají B. Kopiczková, *Vznik československého státního historického ústavu*, s. 26 (pozn. č. 71); H. Pátková, *O regestech. Poznámky*, s. 70.

⁸⁰⁾ Např. v letech 1954, 1960 a 1961 vydal archivář Státního ústředního archivu Antonín Haas pod záštitou Historického ústavu Československé akademie věd tři svazky posledního (čtvrtého) dílu tradiční ediční řady právních pramenů: *Codex iuris municipalis regni Bohemiae / Sbíрка pramenů*

Během čtyřicetiletého období komunistického režimu sice nebyla ediční aktivity vnímána jako rozvojový jev historické vědy (jež měla v očích státní a stranické moci sloužit především k ideologickým účelům), i v této době však působilo v Historickém ústavu několik vřelých mediévistů-editorů, kteří se do české historiografie zapsali různými vydavatelskými počiny. Mimo ty již blíže zmíněné namátkou jmenujme např. Josefa Pelikána,⁸¹⁾ Jaroslava Vaniše (* 1923–† 1993)⁸²⁾ či Miloslava Polívku (* 1951).⁸³⁾ Nutno podotknout, že se ediční dílo zmíněných his-

práva městského království Českého (dále CIM) IV/1. *Privilegia non regalium civitatum provincialium annorum 1232–1452 / Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232–1452*. Ed. Antonín Haas, Praha 1954; CIM IV/2. *Privilegia non regalium civitatum provincialium annorum 1453–1500 / Privilegia nekrálovských měst českých z let 1453–1500*. Ed. Antonín Haas, Praha 1960; CIM IV/3. *Privilegia non regalium civitatum provincialium annorum 1501–1526 / Privilegia nekrálovských měst českých z let 1501–1526*. Ed. Antonín Haas, Praha 1961. Nákladem Československé akademie věd vyšlo též několik dílů nejdůležitější diplomatářové řady k českým dějinám vydávané převážně brněnskými editory: *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae* (dále CDB) III. *Fasciculus 2: Inde a mense iunio a. MCCXXXVIII ad exeuntem annum MCCXL*. Edd. Gustav Friedrich – Zdeněk Kristen, Praeae 1962; CDB IV. *Fasciculus 1: Inde ab a. MCCXLI usque ad a. MCCLIII*. Edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Praeae 1962; CDB IV. *Fasciculus 2: Inde ab a. MCCXLI usque ad a. MCCLII*. *Indices, exempla scripturae, sigilla, concordantias continens*. Edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Praeae 1965; CDB V. *Fasciculus 1: Inde ab a. MCCLIII usque ad a. MCCLXVI*. Edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Praha 1974; CDB V. *Fasciculus 2: Inde ab a. MCCLXVII ad a. MCCLXXVIII*. Edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Praha 1981; CDB V. *Fasciculus 3: Inde ab a. 1253 usque ad a. 1278. Acta complementaria regestorum ratione continens*. Edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Praha 1982; CDB V. *Fasciculus 4: Inde ab a. MCCLIII usque ad a. MCCLXXVIII. Prolegomena diplomatica, indices, exempla scripturae, sigilla, concordantias continens*. Edd. Sáša Dušková – Vladimír Vašků, Praeae 1992; CDB VI. *Fasciculus 1: Inde ab a. MCCLXXVIII usque ad a. MCCLXXXIII*. Edd. Zbyněk Sviták – Helena Krmíčková – Jarmila Krejčíková, coop. Jana Nechutová, Praeae 2006.

⁸¹⁾ Z jeho díla edičního (mimo již zmíněné dokončení *Listáře a listináře Oldřicha z Rožmberka IV* po zesnulé B. Rynešové) zde uvedme: *Účty hradu Karlštejna z let 1423–1434*. Ed. Josef Pelikán, Praha 1948; *Rožmberské dluhopisy z let 1457–1481*. Ed. Josef Pelikán, Praha 1953 (Studie a prameny k českým dějinám, 4). J. Pelikán navíc edičně připravil sedmou knihu erekcí arcidiecéze pražské (pro léta 1405–1408, obsahující ovšem i starší zápisy z let 1314–1318), avšak do své smrti roku 1956 ji nestihl předat k tisku. Tuto knihu vydala z Pelikánovy pozůstalosti jako zatím poslední příspěvek do nedokončené řady *Libri erectionum archidioecesis Pragensis* (dále LE) až roku 2002 H. Pátková: LE VII. Ed. Josef Pelikán – (z pozůstalosti vyd.) Hana Pátková, Praha 2002 (Clavis monumentorum litterarum Regni Bohemiae. Libri erectionum archidioecesis Pragensis, 7).

⁸²⁾ Z jeho díla edičního zde uvedme monumentální *Liber rationum regalis civitatis Lunae ad annos s 1450–1472 et 1490–1491 pertinens / Kniha počtů královského města Loun z let 1450–1472 a 1490–1491*. Ed. Jaroslav Vaniš, Praha 1979.

⁸³⁾ Z jeho díla edičního zde uvedme *Plzeň v husitské revoluci. Hilaria Litoměřického „Historie města*

toriků soustřeďovalo převážně na zpřístupňování pramenů úřední, případně narativní povahy, což do značné míry odráží dobový zájem české historické obce o tento druh písemné materie.

Studiu středověkých úředních dokumentů zůstal Historický ústav věrný i po své transformaci v politicky neutrální vědecké pracoviště po roce 1989. Od devadesátých let zde působili či stále působí zástupci mladší generace editorů-diplomatiků, jako jsou Hana Pátková (* 1967),⁸⁴⁾ P. Krafl,⁸⁵⁾ L. Blechová⁸⁶⁾ aj. Ani od zpracovávání narativních pramenů nebylo v polistopadové éře upuštěno, jak o tom nejlépe svědčí nové vydání kroniky Františka Pražského otištěné roku 1998 J. Zachovou jako pilotní svazek obnovené řady *Fontes rerum Bohemicarum*.⁸⁷⁾ Mimo tuto vpravdě tradiční cestu českého editorství se však v Historickém ústavu stále více prosazuje i vydávání učené, především nábožensko-teologické středověké literatury. Čelním

Plzně“, její edice a hist. rozbor / Quo modo Hilarii de Lithomerzicz „Historia civitatis Plznensis“ res gestas aevi Hussitici illustraverit. Edd. Josef Hejnic – Miloslav Polívka, Praha 1987 (Monographia historica Bohemica, 3).

⁸⁴⁾ Z jejího díla edičního zde uvedme: *Berní knihy Starého Města pražského 1427–1434* / *Die Steuerbücher der Prager Altstadt 1427–1434* / *Libri collectarum Antiquae Civitatis Pragensis 1427–1434*. Ed. Hana Pátková, Praha 1996 (Documenta Pragensia. Monographia, 2); *Cechovní kniha pražských malířů (1348–1527)* / *Das Buch der Prager Malerzeche*. Ed. Hana Pátková, Praha 1996. Dodejme ještě, že v době, kdy už H. Pátková v Historickém ústavu nepůsobila, vydala (ve spolupráci s Věrou Smolovou a Alešem Pořízkou) nejstarší městskou knihu Starého Města pražského z let 1310–1518: *Liber vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310–1518*. Ed. Hana Pátková, coop. Věra Smolová – Aleš Pořízka, Praha 2011 (Documenta Pragensia. Monographia, 25).

⁸⁵⁾ Z jeho díla edičního (mimo již zmíněný svazek RBMV VII) zde uvedme: Pavel Krafl – Dana Stehlíková – Petra Mutlová, *Řeholní kanovníci sv. Augustina v Lanškrouně. Dějiny a diplomatář kláštera* / *The regular canons of St. Augustine in Lanškroun. The history and diplomatarium of the monastery*. Praha 2010 (stěžejní část publikace tvoří diplomatář lanškrounského kláštera); Pavel Krafl, *Synody a statuta olomoucké diecéze období středověku* / *Medieval Synods and Statutes of the Diocese of Olomouc*. Praha 2014 (2. doplněné vydání); *Diplomatarium monasterii Glacensis canonicorum regularium sancti Augustini ab anno 1350 usque ad annum 1381*. Edd. Pavel Otmar Krafl – Lenka Blechová, coop. Petr Sedláček, Brno 2018 (Canonici regulares sancti Augustini, 2).

⁸⁶⁾ Z jejího díla edičního (mimo již zmíněné svazky RBM VIII/1–3 a RBMV IX) zde uvedme *Prameny k dějinám Židů v Čechách a na Moravě ve středověku. Od počátků do roku 1347*. Edd. Lenka Blechová – Eva Doležalová – Martin Musílek – Jana Zachová, coop. Daniel Polakovič – Tamás Visi, Praha 2015, Archiv český, 41, a v minulé poznámce zmíněný diplomatář kladské kanonie Augustiniánů kanovníků *Diplomatarium monasterii Glacensis* (ve spolupráci s P. Krafle a P. Sedláčkem). Kromě těchto edic diplomatického materiálu se editorka ve svém volném čase věnuje zpřístupňování středověkých liturgických knih z Černé Hory: *Kotorski misal sv. Jakova od Lode*. Ed. Lenka Blechová-Čelebić, Tivat 2019; *Lectionarium et Pontificale Catharensis 1166*. Ed. Lenka Blechová-Čelebić, Tivat 2020.

představitelem těchto snah je znalec a editor nábožensko-polemického husitského písemnictví Jaroslav Boubín (* 1954), jehož zásluhou dochází v posledních letech k postupnému vydávání díla Petra Chelčického.⁸⁷⁾

Jedno jméno, kterým překleneme předlistopadové i polistopadové období a vrátíme se ještě krátce do dob meziválečných, zde ovšem musí být zmíněno obsáhleji – Jaroslav Eršil (* 1926–† 2008).⁸⁹⁾ Byl to totiž právě Eršil, kdo na půdě Ústavu československých a světových dějin ČSAV v osmdesátých letech minulého století oživil seriálový ediční projekt, který již v první fázi existence ústavu pod toto pracoviště jistým způsobem spadal, a který J. Eršil úspěšně přenesl přes práh nového tisíciletí. Není zde řeč o ničem menším, než o pokračování ediční řady *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, v níž jsou od začátku 20. století plno-textovou i registrovou formou zpřístupňovány středověké bohemikální prameny Vatikánského archivu (nejčastěji zápisy z papežských register).⁹⁰⁾ I když musel J. Eršil z formálních politických důvodů změnit titul edice na méně explicitní (stranickému aparátu nesrozumitelný) název *Acta summorum pontificorum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia*, není jeho svazek, sestavený na základě mimořádného stipendijního pobytu v Římě v šedesátých letech a posléze vydaný roku 1980, de facto ničím jiným, než šestým dílem tzv. Vatikánských monument.⁹¹⁾ Jsou zde zpřístupněny dokumenty vzešlé z kanceláře papežů Innocence VII., Řehoře XII., vzdoropapežů Klimenta VII., Benedikta XIII., Alexandra V.

⁸⁷⁾ *Chronicon Francisci Pragensis / Kronika Františka Pražského*. Ed. Jana Zachová, Praha 1998 (Prameny dějin českých / Fontes rerum Bohemicarum. Nová řada, 1).

⁸⁸⁾ Stěžejní edice Chelčického díla vydává J. Boubín od roku 2008 v tematické knižní řadě *Sbírka pramenů k náboženským dějinám*. Pod hlavičkou této řady (s pořadovými čísly 1, 3, 4, 5) vyšly již čtyři svazky Chelčického spisů v následujícím pořadí: *Petr Chelčický, Spisy z Pařížského sborníku*. Ed. Jaroslav Boubín, Praha 2008 (Sbírka pramenů k náboženským dějinám, 1); *Petr Chelčický, Siet viery*. Ed. Jaroslav Boubín, Praha 2012 (Sbírka pramenů k náboženským dějinám, 3); *Petr Chelčický, Spisy z Olomouckého sborníku*. Ed. Jaroslav Boubín, Praha 2016 (Sbírka pramenů k náboženským dějinám, 4); *Petr Chelčický, Spisy z Kapitulního sborníku*. Ed. Jaroslav Boubín, Praha 2018 (Sbírka pramenů k náboženským dějinám, 5). Vedle toho se J. Boubín postaral i o nekritické, širšímu čtenářstvu přístupné vydání Chelčického Sítě víry: *Petr Chelčický, Síť víry*. Ed. Jaroslav Boubín, Brno 2011. Opomenuta by neměla zůstat ani jím vypracovaná edice *Jan z Příbramě, Život kněží táborských*. Ed. Jaroslav Boubín, Příbram 2000.

⁸⁹⁾ Z jeho díla edičního (mimo níže zmíněné svazky MBV VI–VII) zde uvedme vydání Husových polemických spisů *Magistri Johannes Hus Polemica*. Ed. Jaroslav Eršil, Praha 1966 (Magistri Johannes Hus opera omnia, 22).

⁹⁰⁾ K charakteru, vývoji a smyslu ediční řady *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia* (dále MBV) blíže Zdeňka Hledíková, *Diplomatické edice Českého historického ústavu v Římě v jejich mezinárodním kontextu*. Sborník archivních prací (dále SAP), 50, 2000, č. 2, s. 498–507, zde s. 500–504.

Jana XXIII. a akta Kostnického koncilu do roku 1417, čímž Eršil navazuje na starší počiny této řady.

V důsledku otevření Vatikánského archivu odborné veřejnosti roku 1881 se čeští badatelé (po vzoru obdobným edičních podniků jiných národů) chopili úkolu zpracovat bohemikální prameny kuriálního původu od počátku 14. století (původně měla řada začínat nástupem Klimenta VI. na papežský stolec roku 1342, posléze byl úvodní mezník předsunut až k roku 1305) zhruba do poloviny 15. století. První editoři pověřeni tímto úkolem byli od roku 1887 vysíláni do Říma formou stipendijních pobytů jako tzv. Česká historická expedice při Rakouském historickém ústavu v Římě.⁹²⁾ Z těchto výzkumů vzešly první dva díly řady *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia* vydané Ladislavem Klicmanem (* 1867–† 1943, připravil první díl otištěný roku 1903)⁹³⁾ a J. B. Novákem (zpracoval druhý díl publikovaný roku 1907)⁹⁴⁾ a souběžně s nimi díl pátý připravený Kamillem Kroftou (* 1876–† 1945) v podobě dvou sešitů (vydaných v letech 1903 a 1905).⁹⁵⁾ Po vzniku Československé republiky byl za účelem pokračování v systematickém studiu vatikánských fondů založen samostatný Československý historický ústav v Římě.⁹⁶⁾ K jeho řízení byla ustanovena komise jmenovaná přímo Ministerstvem školství a národní osvěty (podobně jako komise Československého státního historického ústavu vydavatelského, o níž výše), avšak výkonným orgánem expedičního pracoviště v Římě se stal Historický ústav vydavatelský, který slovy J. B. Nováka „již svým programem, hledícím nejen k domácím, nýbrž i k zahraničnímu výzkumu byl k tomu předurčen“.⁹⁷⁾ Od této chvíle měl tedy pražský vydava-

⁹¹⁾ *Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia* 1–2. *Acta Innocentii VII., Gregorii XII., Alexandri V., Johannis XXIII., nec non acta concilii Constantiensis 1404–1417, Acta Clementis VII. et Benedicti XIII. 1378–1417*. Ed. Jaroslav Eršil, Praeae 1980 (=MBV VI).

⁹²⁾ K tomu blíže Jaroslav Pánek, *Historická expedice*. In: *Akademická encyklopedie českých dějin* (dále AEČD) V: H/1, Praha 2019, s. 72–74 (encyklopedické heslo, v rámci kterého lze nalézt podrobnou bibliografii k tématu). *Srov. též Jaroslav Eršil, Historie českých výzkumů v italských a vatikánských archivech a edice Monumenta Vaticana*. Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma, 1, 1997, s. 29–40, zde s. 30.

⁹³⁾ MBV I. *Acta Clementis VI. pontificis Romani. 1342–1352*. Ed. Ladislaus Klicman, Praeae 1903.

⁹⁴⁾ MBV II. *Acta Innocentii VI. pontificis Romani. 1352–1362*. Ed. Joannes Fridericus Novák, Praeae 1907.

⁹⁵⁾ MBV V. *Acta Urbani VI. et Bonifatii IX. pontificum Romanorum 1378–1404. Pars 1: 1378–1396*. Ed. Camillus Krofta, Praeae 1903; MBV V. *Acta Urbani VI. et Bonifatii IX. pontificum Romanorum 1378–1404. Pars 2: 1397–1404*. Ed. Camillus Krofta, Praeae 1905.

⁹⁶⁾ K tomu blíže Jaroslav Pánek, *Československý historický ústav v Římě*. In: AEČD III: Č/2, Praha 2012, s. 190–192 (encyklopedické heslo, v rámci kterého lze nalézt podrobnou bibliografii k tématu). *Srov. též J. Eršil, Historie českých výzkumů*, s. 31–32.

telský institut převzít starost o vydávání Vatikánských monument od Českého zemského archivu (jenž sledovanému edičnímu projektu doposud poskytoval institucionální záštitu). Že tomu tak nakonec nebylo, uvidíme níže. Organizační spojení pražského a římského ústavu mělo navíc zplodit další ediční projekty zaměřené na novověký pramenný materiál; o tom však později.

Během meziválečného období provedli ve Vatikánském archivu potřebné výzkumné práce pro řadu *Monumenta Vaticana* Bedřich Jenšovský (* 1889–† 1942) a Karel Stloukal (* 1887–† 1957).⁹⁸⁾ Do faktického (roku 1939) a poté i formálního (roku 1942) zrušení Československého historického ústavu v Římě okupační správou Německé říše však ani jeden z nich nestihl svou práci připravit k tisku. Materiál sesbíraný B. Jenšovským vyšel v podobě třetího svazku až roku 1944 (dva roky po editorově smrti v Osvětimi), a to anonymně.⁹⁹⁾ Manželovo jméno k edici dodatečně přidala až V. Jenšovská, která společně s rejstříkem k třetí části¹⁰⁰⁾ nechala roku 1954 dodatečně vytisknout i novou titulní stranu celého dílu. K. Stloukal se k práci na Monumentech vrátil po válce a navzdory tomu, že Historický ústav v Římě nebyl obnoven, stihl do Únorového převratu roku 1948 (po němž byla výzkumná aktivita ve Vatikánském archivu téměř vyloučena) zpracovat čtvrtý díl, který pak vycházel postupně v letech 1949–1953.¹⁰¹⁾ Zrušením římské badatelské platformy zanikla i vydavatelská povinnost Historického ústavu; oba zmíněné díly

⁹⁷⁾ J. B. Novák, *O programu*, s. 125. K vzájemné organizační vazbě Československého státního historického ústavu vydavatelského v Praze a Československého historického ústavu v Římě blíže též V. Hrubý, *Z československého státního historického ústavu*, ČAŠ, 1, 178–179; B. Kopičková, *Vznik československého státního historického ústavu*, s. 24.

⁹⁸⁾ K meziválečné badatelské aktivitě ve Vatikánském archivu blíže Bedřich Jenšovský, *In margine českého výzkumu v archívech vatikánských*. In: Otakar Odložilík – Jaroslav Prokeš – Rudolf Urbánek (red.), *Českou minulostí. Sborník k šedesátinám prof. Václava Novotného*, Praha 1929, s. 331–334; *Týž*, *Z Československého ústavu historického v Římě*. ČAŠ, 8, 1930, s. 235–243; *Týž*, *Český zemský archiv a výzkum archivů italských i vatikánských v prvním desetiletí republiky*. Zprávy Českého zemského archivu, 7, 1932, s. 179–200; *Týž*, *Z Československého ústavu historického v Římě*. ČAŠ, 12, 1934, s. 188–192; *Týž*, *Československý výzkum historický v Římě*. In: První sjezd československých historiků 1937 (Přednášky a debaty), Praha 1938, s. 223–231; Bohumil Jiroušek, *Karel Stloukal a budování Československého ústavu historického v Římě ve dvacátých letech*. In: Dagmar Blümllová a kol., *Čas optimismu a tížádstovických nadějí. Prezence a reprezentace české vědy a kultury v prvním desetiletí samostatného státu (1918–1929)*, České Budějovice 2009, s. 85–92.

⁹⁹⁾ MBV III. *Acta Urbani V. 1362–1370 / Die Regesten aus der Zeit Urbans V. 1362–1370*. Ed. Fredericus Jenšovský, Pragae 1944.

¹⁰⁰⁾ MBV III. *Indices. Acta Urbani V. 1362–1370*. Ed. Věra Jenšovská, Pragae 1954.

¹⁰¹⁾ MBV IV. *Acta Gregorii XI. pontificis Romani 1370–1378*. Ed. Carolus Stloukal, Pragae 1949–1953.

¹⁰²⁾ K novému založení Českého historického ústavu v Římě souhrnně Jaroslav Pánek, *Český historický ústav v Římě*. In: AEČD III: Č/2, Praha 2012, s. 267–268 (encyklopedické heslo, v rámci kte-

Monument (jimiž se zaelila mezeza v řadě mezi druhým a pátým svazkem) proto vyšly nákladem Českého zemského archivu.

Prvním editorem, který reálně přenesl edici *Monumenta Vaticana* (byť pod jiným jménem) na půdu Historického ústavu, byl tedy až J. Eršil. Učinil tak svrchu již zmíněným dvousvazkovým šestým dílem (oficiálně se jednalo o první dva svazky přejmenované řady *Acta summorum pontificorum*...). Příznivější podmínky ke studiu pramenů kuriální proveniencie nastaly J. Eršilovi až v první polovině devadesátých let, kdy stanul v čele obnoveného Českého historického ústavu v Římě jako jeho pověřený správce na dobu jednoho roku (1994).¹⁰²⁾ V této době připravil ještě sedmý (chronologicky zatím poslední) díl ediční řady *Monumenta Vaticana*, na jehož stránkách publikoval diplomatický materiál vzešlý z kanceláře papeže Martina V. Dva sešity tohoto dílu vyšly postupně v letech 1996 a 1998,¹⁰³⁾ přičemž roku 2001 k nim editor dodal ještě sešit rejstříkový.¹⁰⁴⁾ Nástupkyně J. Eršila v čele římského pracoviště (první řádně jmenovaná ředitelka), archivářka a editorka Zdeňka Hledíková (* 1938–† 2018), se poté ujala posledního dluhu minulých generací, když roku 2003 předřadila sedmi dosud vydaným dílům díl „nulý“ (*Tomus prodromus*) pokrývající produkci papežské kanceláře z let 1305–1342 (pontifikáty Klimenta V., Jana XXII., Benedikta XII.).¹⁰⁵⁾ Ediční řada však tímto ještě není uzavřena. V budoucnu by měla Vatikánská monumenta pokračovat osmým dílem pro dobu pontifikátu Evžena IV. (k čemuž byl za editora vybrán Jan Hrdina, * 1970) a dojít by měla až do roku 1471 (konec pontifikátu Pavla II.).¹⁰⁶⁾ V současné době je Český historický ústav v Římě jakožto instituce Akademie věd České republiky organizačně včleněn do struktury Historického ústavu AV ČR. Dílem Eršilovým tedy vstoupila Monumenta do hájemství ústavu a formálně v něm setrvávají dodnes.

rého lze nalézt podrobnou bibliografii k tématu). Srov. též Zdeňka Hledíková, *Český historický ústav v Římě v prvních dvou letech své existence*. ČČH, 94, 1996, 2, s. 459–462.

¹⁰³⁾ MBV VII. *Acta Martini V. pontificis Romani. Pars 1: 1417–1422*. Ed. Jaroslav Eršil, Praeae 1996 (*Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia*, 3); MBV VII. *Acta Martini V. pontificis Romani. Pars 2: 1423–1431*. Ed. Jaroslav Eršil, Praeae 1998 (*Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia*, 4).

¹⁰⁴⁾ MBV VII. *Acta Martini V. pontificis Romani. Pars 3: Index personarum et locorum*. Ed. Jaroslav Eršil, Praeae 2001 (*Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia*, 5).

¹⁰⁵⁾ MBV *Tomus prodromus. Acta pontificum Romanorum Clementis V. 1305–1314, Johannis XXII. 1316–1334, Benedicti XII. 1335–1342*. Ed. Zdeňka Hledíková, Praeae 2003. Z. Hledíková tak navázala na meziválečné výzkumy V. Jenšovské (za svobodna Kosinové), která tehdy ve Vatikánském archivu shromažďovala bohemikální materiál z doby pontifikátu Jana XXII., avšak k vydání samostatného svazku se nikdy nedostala. Rozebírají V. Hrubý, *Z československého státního historického ústavu*, ČAŠ, 1, s. 179; H. Krmíčková, *Edice středověkého diplomatického materiálu*, s. 45.

¹⁰⁶⁾ H. Krmíčková, *Edice středověkého diplomatického materiálu*, s. 45.

* * *

Nezastupitelná role připadla ústavu již záhy po jeho vzniku rovněž ve sféře ediční činnosti zaměřené na vydávání pramenů z období raného novověku.¹⁰⁷⁾ Návrh historika a diplomata Vlastimila Kybala (* 1880–† 1958) o smyslu a poslání budoucího Historického ústavu – jeden z několika návrhů vznesených po vzniku Československé republiky na odpovědné orgány Ministerstva školství a národní osvěty – dokonce předpokládal, že by se nové historicko-ediční pracoviště mohlo zabývat pouze vydáváním raně novověkých pramenů, zatímco ediční péče o středověké prameny by připadla semináři pomocných věd historických na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Jak je dostatečně zřejmé z předchozího výkladu, Kybalova vize se nenaplnila. Pracovní program nově vzniklého Československého státního historického ústavu vydavatelského vycházel spíše z návrhů V. Hrubého a J. B. Nováka. I tyto návrhy ovšem s vydáváním raně novověké materie (alespoň výhledově) počítaly.¹⁰⁸⁾

Díky úspěšné „vědecké diplomacii“ vlivných reprezentantů československé historiografie se ústav zapojil do velkého mezinárodního projektu zpřístupňování korespondence a dalších písemností raně novověkých papežských nunciatur. Editování těchto obsahově nesmírně závažných a z hlediska rozkrývání širších souvislostí evropské politiky doby nábožensko-politických konfrontací nezastupitelných pramenů se stalo předmětem gentlemanské dohody, kterou mezi léty 1923–1924 uzavřeli s německými badateli přední čeští historikové zapojení do římských archivních výzkumů Josef Šusta (* 1874–† 1945) a – již zmiňovaný – K. Stloukal. Editorům z Československa bylo na jejím základě svěřeno vydávání dokumentů pražské a vídeňské nunciatury z let 1592–1628.¹⁰⁹⁾

¹⁰⁷⁾ Z dosavadní obecné reflexe úlohy Historického ústavu AV ČR (respektive jeho předchůdců) při zpřístupňování raně novověkých pramenů *rov.* Jaroslav Pánek, *Historický ústav Akademie věd ČR*. In: AEČD V: H/1, Praha 2019, s. 156–179, zde s. 156, 158, 159, 176; Týž, *Historický ústav AV ČR*, Praha 2017 (Věda kolem nás, 61), s. 1–4, 8, 22; Milada Sekyrková, *Příklady ediční práce v mezinárodním kontextu*. SAP, 68, 2018, 2, s. 326–339, zde s. 328–329.

¹⁰⁸⁾ Blíže J. B. Novák, *O programu*, s. 120.

¹⁰⁹⁾ Jaroslav Pánek, *Český historický ústav v Římě*, Praha 2015 (Věda kolem nás, 32), s. 5–7; Týž a kol., *Český historický ústav v Římě. Stav a perspektivy ediční činnosti*, Praha–Roma 2018. K původní instituci také Týž, *Československý historický ústav v Římě*, s. 190–192; Jitka Rauchová, *Československý historický ústav v Římě*, České Budějovice 2014. O projektu edice nunciatur výběrově Alena Pazderová, *Edice nunciatur u císařského dvora v Praze a ve Vídni*. In: *Táž* (red.), 130 let zemského archivu. Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 130. výročí založení zemského archivu a 100. výročí úmrtí jeho zakladatele a prvního ředitele prof. A. Gindelyho, Praha 1993, s. 44–51; *Táž*, *Zpřístupňování nunciaturní korespondence. Mezinárodní úkol historiků raného novověku*. In: Jaroslav Pánek a kol., *Ad fontes. Český historický ústav v Římě (1994–2014) v kontextu české*

Takto vytýčený ambiciózní projekt *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem* (Listy a akta apoštolských nunciů u císařského dvora) byl od počátku zaštitěn nakladatelskou spoluúčastí římského institutu a Historického ústavu. První plody přinesl díky průkopnické práci M. Linhartové, o jejíž vydavatelské činnosti na poli medievistiky byla řeč výše. Jako editorka písemností raně novověkých papežských diplomatů upřela pozornost na éru nuncia Antonia Caetaniho. Ve „svých“ svazcích edice, jež vycházely od roku 1932 do roku 1946, zpřístupnila materiál z let 1607–1608.¹¹⁰⁾ Časově předcházející nunciaturu Giovanniho Stefana Ferreriho, tedy období vymezené léty 1604–1607, začal zpracovávat Zdeněk Kristen (* 1902–† 1967), jehož vydavatelské úsilí na tomto poli však po úvodním výstupu z roku 1944 zůstalo torzem.¹¹¹⁾ Již v souvislosti se zpřístupňováním středověkých pramenů bylo poukázáno na skutečnost, že politické poměry po nástupu komunistické moci nepřály pokračování římských výzkumů. Devastující vliv poúnorového režimu na naši historiografii se tak projevil mimo jiné v pozastavení edičních prací na nunciaturních písemnostech z přelomu 16. a 17. věku.

Oživení ambiciózního projektu, k němuž došlo v návaznosti na (znovu)založení Českého historického ústavu v Římě, začalo přinášet ovoce ve druhém decenniu 21. věku. Péčí Tomáše Černušáka (* 1972), původní profesí archiváře, který posléze zakotvil v Historickém ústavu AV ČR, byla vydáním listů a akt z let 1608–1611 dokončena edice nunciaturních písemností dokumentujících Caetaniho dobu.¹¹²⁾ Týž historik a editor pak za součinnosti Tomáše Parmy (* 1971) zahájil kýžené seriózní práce na nunciaturě Carla Caraffy, jehož působení při císařském

ho bádání v Itálii a Vatikánu v 19.–21. století, Praha–Roma 2014, s. 61–71; Tomáš Černušák, *Edice nunciaturních zpráv a česká účast na jejich zpracování*. In: Jaroslav Pánek a kol., *Ad fontes. Český historický ústav v Římě (1994–2014) v kontextu českého bádání v Itálii a Vatikánu v 19.–21. století*, Praha–Roma 2014, s. 73–80.

¹¹⁰⁾ *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628* (dále EANI) IV. *Epistulae et acta Antonii Caetani 1607–1611. I. 1607*. Ed. Milena Linhartová, Praeae 1932; EANI IV. *Epistulae et acta Antonii Caetani 1607–1611. II. 1608 Ian.–Mai*. Ed. Milena Linhartová, Praeae 1937; EANI IV. *Epistulae et acta Antonii Caetani 1607–1611. III/1. 1608 Mai.–Aug*. Ed. Milena Linhartová, Praeae 1940; EANI IV. *Epistulae et acta Antonii Caetani 1607–1611. III/2. Iohannis Garziae Millini ad cardinalem Burghesium epistulae e legatione apud imperatorem a. 1608 datae*. Ed. Milena Linhartová, Praeae 1946.

¹¹¹⁾ EANI III. *Epistulae et acta Johannis Stephani Ferrerii 1604–1607. I/1*. Ed. Zdeněk Kristen, Praeae 1944.

¹¹²⁾ EANI IV. *Epistulae et acta Antonii Caetani 1607–1611. IV. September 1608 – Junius 1609*. Ed. Tomáš Černušák, Praeae 2013; EANI IV. *Epistulae et acta Antonii Caetani 1607–1611. V. Julius 1609 – Februarius 1611*. Ed. Tomáš Černušák, Praeae 2017. Srov. Tomáš Černušák, *Obnovení práce na edici nunciatury Antonia Caetaniho (období 1608–1610)*. AČ, 56, 2006, 4, s. 304–307.

dvoře pokrylo většinu – co do nábožensko-politického vývoje střední Evropy mimořádně exponovaných – dvacátých let 17. století.¹¹³⁾ Alena Pazderová (* 1952) z Národního archivu ve svazcích věnovaných období 1592–1594 zpřístupnila část dokumentů z éry nuncia Cesara Speciana.¹¹⁴⁾

Součástí vydavatelských záměrů, jež zaštitil Historický ústav v období první Československé republiky, se stal rovněž projekt zpřístupňování českých zemských desk. Realizovány byly příkladně zpracované edice dvou trhových kvaternů z doby bezprostředně po fatálním požáru Malé Strany a Hradčan, jemuž v roce 1541 padla za oběť naprostá většina starších svazků tohoto unikátního pramenného souboru zásadního významu pro poznání života privilegovaných stavů. Obě úřední knihy, jež obsahují jednak zápisy obnovující starší deskové vklady zničené ohněm, jednak záznamy o nových transakcích, vydala mezi polovinou třicátých a počátkem čtyřicátých let 20. století Anna Vavroušková (* 1904–† 1993). Její počiny nastavily velmi vysokou laťku pro další vydavatele, avšak zůstaly bohužel solitéry. Materiálové bohatství raně novověkých kvaternů českých zemských desk tak dodnes čeká na soustředěný zájem dalších editorů. Tomu se ovšem staví do cesty obrovský rozsah pramenného souboru, jehož zpřístupňování by se napříště nemělo omezit na výběrové edice jednotlivin.¹¹⁵⁾

¹¹³⁾ Zpřístupnění Caraffovy nunciatury se původně chopil Pavel Balcárek z Moravského zemského archivu, avšak jeho úsilí ke kýženému edičnímu výstupu nevedlo. *Srov.* Pavel Balcárek, *Le nunziature di Carlo Caraffa degli anni 1621–1628 e la loro accessibilità in forma di edizione*. Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma, 3, 2002, s. 71–90; Tomáš Černušák, *Die Nuntiatur von Carlo Caraffa (1621–1628). Das neue Editionsprojekt im historischen Kontext*. Römische historische Mitteilungen, 60, 2018, s. 49–56; Tomáš Černušák – Tomáš Parma, *Nunciatura Carla Caraffy a její ediční zpracování*. In: Jaroslav Pánek a kol., *Český historický ústav v Římě. Stav a perspektivy ediční činnosti*, Praha–Roma 2018, s. 95–107.

¹¹⁴⁾ EANI I. *Epistulae et acta Caesaris Speciani 1592–1598. I. Mai 1592 – Dezember 1592*. Ed. Alena Pazderová, Praeae 2016; EANI I. *Epistulae et acta Caesaris Speciani 1592–1598. II. Januar 1593 – Dezember 1593*. Ed. Alena Pazderová, Praeae 2016; EANI I. *Epistulae et acta Caesaris Speciani 1592–1598. III. Januar 1594 – Dezember 1594*. Ed. Alena Pazderová, Praeae 2016; *srov.* Alena Pazderová, *Edice nunciaturní korespondence z konce 16. století (ediční zpracování korespondence Cesare Speciana, papežského nuncia na císařském dvoře v letech 1592–1598)*. In: Jaroslav Pánek a kol., *Český historický ústav v Římě. Stav a perspektivy ediční činnosti*, Praha–Roma 2018, s. 83–93; *Táž.*, *L'edizione critica della corrispondenza dei nunzi del XVI secolo (Elaborazione editoriale della corrispondenza di Cesare Speciano, nunzio apostolico presso la corte imperiale nel periodo 1592–1598)*. Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma, 11, 2018, s. 71–86.

¹¹⁵⁾ *Desky zemské království Českého (dále DZKČ) I/2. Kvatern trhový běžný červený od léta 1542–1543*. Ed. Anna Vavroušková, Praha 1935; DZKČ I/1. *Kvatern trhový běžný černý od léta 1541–1542*. Ed. Anna Vavroušková, Praha 1941. Základní přehled kvaternů českých zemských desk podává práce Václav Letošník, *Die böhmische Landtafel. Inventar, Register, Übersichten*, Prag 1944.

Do dějin ediční práce se zapsal také – již v souvislosti se svým působením v Archivu ministerstva vnitra a přípravou diplomatického materiálu z doby Václava IV. zmíněný – všestranný historik a velký znalec (nejenom raně novověkých) pramenů F. Roubík, který ve složitém období 1939–1952 zastával funkci ředitele ústavu a mezi léty 1953–1960, tedy již v éře ČSAV, působil jako vedoucí jeho sekce pro historickou geografii.¹¹⁶⁾ Roubíkovy samostatně publikované edice raně novověkých písemností sice nebyly vydány pod hlavičkou Historického ústavu, nicméně tvoří nepřehlédnutelnou součást odkazu tohoto badatele nedílně spjatého s akademickým prostředím. Především jde o zpřístupnění části rozsáhlého pramenného souboru k vojenským dějinám raně novověkých českých zemí, uchovávaného v dnešním Národním archivu v Praze. Z fondu *Militare* (respektive *Staré militare 1527–1747*) zpracoval Roubík formou velmi důkladných regestů písemnosti z let 1527–1589. Tento jeho počín z roku 1937 stál na počátku významné ediční řady, v níž pak pokračoval Václav Líba (* 1884–† 1952), který ji dovedl až na konec třicetileté války.¹¹⁷⁾ Širší veřejnosti byla určena Roubíkova překladová edice chodských privilegií pokrývající materiál ze 14. až 17. století.¹¹⁸⁾

Monografické edice raně novověkých pramenů vzniklé v badatelských dílnách historiků, kteří působili na ČSAV a pak AV ČR ve druhé polovině dvacátého století, povětšinou nebyly publikovány pod hlavičkou Historického ústavu (respektive Ústavu československých a světových dějin). Vydavatelsky tyto práce obvykle zaštitila různá státní či státem dozorovaná nakladatelství.¹¹⁹⁾ Nepřehlédnutelnou stopu na poli zpřístupňování raně novověkých pramenů po sobě zanechal Josef Janáček (* 1925–† 1994), třebaže těžiště jeho rozsáhlého historiografického díla spočívalo jinde. K editování textů, a to výlučně narativních děl z předbělohorské epochy s eventuálními přesahy do doby krátce po porážce českého stavovského povstání, přistupoval přednostně se zřetelem k edukaci širších vrstev zájemců

¹¹⁶⁾ K Roubíkovi monograficky Pavel Holát, *František Roubík. Neúnavný poutník mapou historie*, Praha 2007.

¹¹⁷⁾ *Regesta fondu Militare archivu ministerstva vnitra RČS v Praze* (dále RfM RČS) I. 1527–1589. Ed. František Roubík, Praha 1937; RfM RČS II. 1590–1617. Ed. Václav Líba, Praha 1938; *Regesta fondu Militare archivu ministerstva vnitra ČSR v Praze* (dále RfM ČSR) III. *Prameny k dějinám třicetileté války 1618–1625*. Ed. Václav Líba, Praha 1951; RfM ČSR IV. *Prameny k dějinám třicetileté války 1626–1635*. Ed. Václav Líba, Praha 1953; RfM ČSR V. *Prameny k dějinám třicetileté války 1636–1639*. Ed. Václav Líba, Praha 1954; RfM ČSR VI. *Prameny k dějinám třicetileté války 1640–1642*. Ed. Václav Líba, Praha 1955; RfM ČSR VII. *Prameny k dějinám třicetileté války 1643–1645*. Ed. Václav Líba, Praha 1955; RfM ČSR VIII. *Prameny k dějinám třicetileté války 1646–1648*. Ed. Václav Líba, Praha 1957.

¹¹⁸⁾ *Chodské majestáty*. Ed. František Roubík, Praha 1940.

¹¹⁹⁾ Stranou ponecháváme ústavem vydané primárně narativní monografie, jež autoři doplnili o ediční přílohy přinášející texty reprezentativních pramenů.

o minulost. Janáčkovy vydavatelské počiny tak nebyly v pravém slova smyslu kritickými edicemi; ostatně nepředstavovaly ani první, ani kompletní vydání příslušných pramenů. Ve snaze o maximální přiblížení dobových textů zainteresované veřejnosti je však Janáček opatroval dodnes ceněnými, suverénní znalostí látky poděpenými úvodními texty a komentáři.¹²⁰⁾

Na samém počátku své vědecké dráhy, v roce 1950, J. Janáček tímto způsobem zpřístupnil část spisu kancléře Starého Města pražského Sixta z Ottersdorfu. Představil tak dobový pohled na dramatické vyústění střetu z let 1546–1547, kdy se část české stavovské obce postavila panovnické moci reprezentované Ferdinandem I. Habsburským. V polovině osmdesátých let 20. století pak vyšel Janáčkův výběr z *Historie církevní pobělohorského emigranta Pavla Skály ze Zhoře*, zaměřený na dobu české stavovské revolty 1618–1620.¹²¹⁾ Mistrnými úvodními črtami přispěl Janáček rovněž do dalších vydavatelských počínů, na nichž se nepodílel samotnou „řemeslnou“ editací textů. Šlo jednak o překladovou edici pragensiálních pasáží trojice francouzských cestopisů z přelomu 16. a 17. věku, jež byla vydána roku 1989, jednak o výbor z *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*. Memoárové dílo známého kutnohorského bouřliváka edičně připravil Jiří Mikulec (* 1962), jenž dovedl čtenářské vydání do finální podoby s použitím Janáčkovy úvodu.¹²²⁾

Mezi vydavatele raně novověkých pramenů se zařadil také dlouholetý odborný pracovník Historického ústavu Miroslav Toegel (* 1923–† 1992).¹²³⁾ Svůj hluboký zájem o dobu třicetileté války zúročil vedle několika významných studií také ve velkorysém projektu *Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia* (České prameny k třicetileté válce). Tato nesmírně důležitá edice, zpřístupňující primárně registrovou formou – při využití němčiny jako ediční řeči – širokému mezinárodnímu okruhu badatelů klíčové bohemikální i moravikální prameny k velkému evropskému konfliktu z let 1618–1648, spatřila světlo světa mezi počátkem sedmdesátých a prahem osmdesátých let 20. století. Ve třech z jejích sedmi dílů, na jejichž přípravě se podílela řada českých historiků a archivářů, připadala klíčová úloha hlavního editora právě M. Toegelovi.¹²⁴⁾ Připomenout je třeba rovněž To-

¹²⁰⁾ K tomu v širším kontextu Janáčkovy díla s odkazy na další literaturu Jaroslav Pánek, *Josef Janáček*, Praha 2020 (Věda kolem nás, 103), s. 13–14.

¹²¹⁾ *Sixt z Ottersdorfu, O pokolení stavu městského léta 1547*. Ed. Josef Janáček, Praha 1950; *Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká. Od defenestrace k Bílé hoře*. Ed. Josef Janáček, Praha 1984.

¹²²⁾ *Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze: Jacques Esprinchar, Pierre Bergeron, François de Bassompierre*. Ed. Eliška Fučíková, Praha 1989; *Mikuláš Dačický z Heslova, Paměti (S úvodem Josefa Janáčka)*. Ed. Jiří Mikulec, Praha 1996.

¹²³⁾ Jaroslav Pánek, *Historik a editor Miroslav Toegel (1923–1992)*. ČČH, 91, 1993, 1, s. 175–176.

¹²⁴⁾ *Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia* (dále DBBTI) II. *Der Beginn des Dreißigjährigen Krieges. Der Kampf um Böhmen. Quellen zur Geschichte des Böhmischen Krieges (1618–1621)*. Ed. Miroslav Toegel a kol., Praha 1972; DBBTI V. *Der schwedische Krieg und Wallensteins Ende*.

egelův podíl na kolektivní edici dokumentů k poddanským nepokojům v Čechách a na Moravě roku 1775, která byla vydána u příležitosti dvousetletého výročí bouřlivých událostí reflektovaných zpřístupněnými písemnostmi.¹²⁵⁾

Editování raně novověkých pramenů se stalo nedílnou součástí vědecké práce Jaroslava Pánka (* 1947), který již na počátku své akademické dráhy vydal divišovskou smolnou knihu coby pozoruhodnou památku hrdelního soudnictví 17. a 18. století.¹²⁶⁾ Pánkův soustředěný zájem o dějiny rodu červené pětilisté růže se zúročil nejenom v zásadních biografických pracích věnovaných posledním Rožmberkům, ale také v nové edici nejvýznamnější části literárního odkazu rožmberského archiváře, knihovníka a historiografa Václava Březana. Dochované závěrečné dva svazky Březanova díla o Rožmbercích nebyly J. Pánkem zpřístupněny poprvé, nicméně jeho vydání z roku 1985 antikvovalo všechny předchozí edice. Vysokou úroveň přepisu autografů z počátku 17. věku a kvalitou připojeného vědeckého aparátu vytvořily *Životy posledních Rožmberků* spolehlivou bázi pro další studium Březanova díla.¹²⁷⁾ V roce 1997 vydal J. Pánek (širší veřejnosti určenou) antologii dobových textů, které prismatem dramatického životního epilogu Rudolfa II. reflektovaly vládu a skon tohoto habsburského panovníka.¹²⁸⁾ O deset let později pak vyšla knižní podoba Pánkovy edice mnohovrstevného spisu Jana Zajíce z Házmburka z poloviny 16. století. Tímto svérázným literárním dílem vyjádřil jmenovaný český aristokrat své politické přesvědčení, jehož nosným motivem byla myšlenka katolické obrody v zájmu úspěšné obrany křesťanské Evropy proti osmanským Turkům.¹²⁹⁾

Quellen zur Geschichte der Kriegereignisse der Jahre 1630–1635. Ed. Miroslav Toegel a kol., Praha 1977; DBBTI VII. *Der Kampf um den besten Frieden. Quellen zur Geschichte des Dreißigjährigen Krieges zur Zeit der Friedensverhandlungen von Westfalen und der Ratifizierung des Friedens 1643–1649.* Ed. Miroslav Toegel a kol., Praha 1981.

¹²⁵⁾ *Prameny k nevolnickému povstání v Čechách a na Moravě v roce 1775.* Edd. Miroslav Toegel – Josef Petráň – Jindřich Obršlík, Praha 1975.

¹²⁶⁾ *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617–1751.* Ed. Jaroslav Pánek, Praha 1977.

¹²⁷⁾ *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků I–II.* Ed. Jaroslav Pánek, Praha 1985. Ačkoliv ponecháváme stranou časopisecky publikované edice pramenů, nelze na tomto místě nezmínit dílčí zpřístupnění Březanova pojednání o pánech ze Šternberka v příloze analytické studie zabývající se autorstvím a obsahem uvedeného dokumentu – Jaroslav Pánek, *Historický spis o pánech ze Šternberka a otázka autorství Václava Březana.* SAP, 33, 1983, 2, s. 443–482.

¹²⁸⁾ *Když císař odchází (Lidská tragédie a posmrtná sláva Rudolfa II. očima současníků).* Ed. Jaroslav Pánek, Praha 1997.

¹²⁹⁾ *Jan Zajíc z Házmburka, Sarmacia aneb Zpověď českého aristokrata.* Ed. Jaroslav Pánek, Praha 2007 (v této knize Pánek aktualizoval své předchozí časopisecké zpřístupnění a rozbor Sarmacie – Jaroslav Pánek, *Paměti českého šlechtice z poloviny 16. století. „Sarmacie“ Jana Zajíce z Házmburka.* FHB, 14, 1990, s. 17–98).

Dlouho pocítovaná potřeba vytvořit novou platformu zastřešující ediční projekty zaměřené na raně novověký bohemikální a moravikální pramenný materiál našla naplnění na počátku třetího milénia. Hlavním úkolem Centra raně novověkých studií, které vzniklo k 1. lednu 2004 jako společné pracoviště Historického ústavu AV ČR a Historického ústavu Jihočeské univerzity (roku 2006 včleněného do Filozofické fakulty JČU), se stala institucionální podpora a koordinace systematické vydavatelské činnosti na bázi široce koncipovaného ambiciózního projektu *Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.–XVIII. illustrantia* (Prameny k českým dějinám 16.–18. století).¹³⁰⁾ Historický ústav AV ČR převzal gesci nad řadou A (*Vita publica*), která se soustředí na písemnosti, v nichž se odráží „veřejný život“ společnosti raně novověkých českých zemí, tedy na prameny právních, politických, náboženských, ale také hospodářských a sociálních dějin.¹³¹⁾

Řada A se dále tematicky člení do oddílů, z nichž první (*Iura et constitutiones*) je věnován klíčovým pramenům českého a moravského práva a ústavního zřízení v raném novověku. Reprezentuje jej práce právního historika Dalibora Janiše (* 1973) vydaná s vročením 2010. Janišův editorský záměr reagoval na dlouhodobě pocítovanou absenci moravského protějšku *Sněmů českých*, jež dodnes představují materiálové východisko výzkumů agendy klíčového stavovského politického fóra Českého království v předbělohorské době. Na rozdíl od starších prací, zejména děl Františka Kameníčka (* 1856–† 1930), v nichž byly příslušné prameny z markrabství editovány pouze výběrově, přistoupil D. Janiš k systematickému otiskování záznamů z jednání moravského zemského sněmu v plném znění.¹³²⁾ Z výchozích

¹³⁰⁾ Jaroslav Pánek – Václav Bůžek, *Společné pracoviště Historických ústavů AV ČR a Jihočeské univerzity*. Akademický bulletin, 2004, 4, s. 6; Tomáš Sterneck, *První rok společného pracoviště Historického ústavu AV ČR a Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích*. Bulletin Historického ústavu AV ČR (dále BHÚ), 15, 2, 2004, s. 5–7; Týž, *První výstup edičního projektu Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.–XVIII. illustrantia (Postřehy ze slavnostní prezentace 1. března 2006 a interview s editorem Mgr. Pavlem Markem, Ph.D.)*. BHÚ, 19, 2007, 1, s. 9–13.

¹³¹⁾ Protějškem této série je řada B – *Vita privata*, již zaštiťuje partnerské univerzitní pracoviště. Je zaměřena na prameny ilustrující „soukromý život“, tedy na osobní korespondenci, deníky a památníky, cestopisy, autobiografické spisy, rodinné kroniky, svatební smlouvy, testamenty a pozůstalostní inventáře, výslechové protokoly a další materiál. Navzdory původně představené koncepci není tato řada v praxi dále členěna do dílčích oddílů a její jednotlivé svazky vycházejí pouze s pořadovými čísly, v zásadě podle chronologického sledu vydání.

¹³²⁾ V kontextu zpřístupňování moravských právních pramenů *rov.* Dalibor Janiš – Jana Janišová, *Archivy a edice. K tradici a možnostem edičního zpřístupňování pramenů na příkladě moravského zemského práva*. In: Stanislav Bárta – Radana Červená (redd.), *Paměť země. Formování institucionálních základů historické vědy na Moravě v 19. a 20. století*, Brno 2020, s. 237–251, zde s. 247, 254. Ke Kameníčkově Tomáš Pánek, *František Kameníček (1856–1930)*. Brno v minulosti a dnes, 24, 2011, s. 249–279.

rukopisů označovaných jako *Památky sněmovní* vydal první svazek z let 1518–1570. Mimořádný význam tohoto materiálu vyplývá z role moravského zemského sněmu coby vrcholné instituce, jejímž prostřednictvím se naplňovala zákonodárna a politická moc privilegovaných stavů. V rámci sněmovních jednání, jejichž součástí byla komunikace představitelů tehdejšího „*politického národa*“ Moravy se zástupci panovníka, se řešily fundamentální otázky politického a náboženského rázu, ale také praktické problémy týkající se veřejných financí, vojenství a zajišťování bezpečnosti země.¹³³⁾

Druhý oddíl řady A (*Politica*) je vyhrazen pro písemnosti odrážející politické dějiny 16.–18. století. Jeho pilotním projektem se stala edice dokumentů z období 1526–1547, které jsou součástí rozsáhlé sbírky *Historica Třeboň* uložené v třeboňském Státním oblastním archivu. Tento naprosto mimořádný pramenný soubor vznikl výběrem těch písemností především z rožmburského, ale také švaberského a dalších archivů, které mají prvořadý význam pro politické dějiny středověkého a raně novověkého Českého státu s četnými přesahy do blízkého i vzdáleného zahraničí. Z kolekce čerpala a stále čerpá řada historiků, včetně autorů zásadních syntetizujících děl a dalších klíčových monografií obírajících se dějinami českých zemí. Na novodobé uspořádání sbírky *Historica Třeboň* měl ostatně nezanedbatelný vliv sám zakladatel moderního českého dějepiscetví František Palacký. Exkluzivitu *Historik* dokresluje skutečnost, že celá sbírka byla rozhodnutím ministerstva vnitra ze 7. července 1977 prohlášena za Archivní kulturní památku (č. 11) a o necelé čtvrtstoletí později, nařízením vlády č. 170 z 31. května 2000, jí byl přiznán statut Národní kulturní památky.¹³⁴⁾

Naprostá většina materiálu uchovávaného ve sbírce *Historica Třeboň* se doposud nedočkala odpovídajícího edičního zpřístupnění. Vydávání písemností z let 1526–1547, z dynamické a významnými událostmi doslova napěchované epochy zrodu, utváření a prosazování struktur velké monarchie středoevropských Habsburků, se ujal Tomáš Sterneček (* 1972). Jeho práce se soustředí právě na dokumenty, které prozatím nebyly editovány a přitom mají nespornou důležitost v kontextu politických dějin uvedeného období. Všechny tyto kusy jsou otiskovány v plném znění a vybaveny kompletním kritickým aparátem. Vzhledem ke značnému množství relevantních pramenů, jejichž vědecké zpracování je spojeno s neobvykle složitými identifikačními pracemi a neobejde se bez excerpcování literatury dalece přesahující rámec středoevropské historiografie, je představená edice mimořádně náročným dlouhodobým úkolem. Z proponovaných čtyř svazků vyšly prozatím

¹³³⁾ *Moravský zemský sněm na prahu novověku. Edice Památek sněmovních z let 1518–1570. I. Památky sněmovní I.* Ed. Dalibor Janiš, Praha 2010.

¹³⁴⁾ Srov. Václav Rameš, *Sbírka Historica ze Státního oblastního archivu v Třeboni vyhlášena národní kulturní památkou*. *Obnovená Tradice. Časopis Historického spolku Schwarzenberg*, 11, 2000, 22, s. 32–36.

dva, přičemž je každý opatřen podrobným identifikačním rejstříkem, a tedy badatelsky využitelný nezávisle na dokončení zbývajících dílů.¹³⁵⁾

První svazek edice třeboňských Historik, jenž vyšel roku 2010 jako vůbec první výstup řady A projektu *Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.–XVIII. illustrantia*, přináší texty z let 1526–1535. Jeho důležitou součástí je úvodní metodologická rozprava, která se zevrubně vypořádává s problémy zpřístupňování raně novověkých písemných pramenů všech relevantních jazykových okruhů (tedy písemností formulovaných česky, německy a latinsky). Zájemci o české a (středoevropské dějiny počínajícího novověku zde naleznou prameny odrážející stěžejní otázky tehdejšího dění. Patřily k nim konfrontace stavovských korporací i jednotlivců z řad domácí šlechty s novým, centralizačním kursem zeměpanské politiky. Mnohostranně reflektovaným tématem jsou turecké války, v této fázi zkomplikované dvojkrálovím v Uhrách a vleklým soupeřením mezi stoupenci Ferdinanda I. Habsburského a stranou Jana Zápolského. Vedle válečných tažení a bojových střetů se do editovaných textů promítá nepřehlédnutelné, s tureckými válkami, ale také s modernizací státního ústrojí související stupňování fiskálního tlaku na prakticky všechny vrstvy obyvatelstva habsburské monarchie.

Své zastoupení v prvním svazku mají rovněž prameny k dějinám reformačního diskursu, které se týkají především raného pronikání luterství a novokřtěneckého hnutí do českých zemí. Z jiných závažných témat lze zmínit opatření na ochranu proti opovědníkům a zemským škůdcům, jednání směřující k urovnání hraničních sporů na pomezí Čech a Bavorska či snahy o pacifikaci poměrů ve Slezsku, kde třenicemi mezi obyvatelstvem českých zemí a Polského království přerůstaly v oboustranné násilnosti. Další dokumenty zachycují dění, jež se z naší perspektivy odehrávalo ve velmi vzdálených oblastech, jako konflikty císaře Karla V. Habsburského s francouzským králem Františkem I. nebo námořní výpravu do Tunisu

¹³⁵⁾ Tomáš Sterneček, *Historica Třeboň 1526–1547 (Briefe, Urkunden und andere Quellen zur politischen Geschichte der Werdezeit der Habsburgermonarchie). Konzeption und methodologische Probleme eines neuen Editionsprojekts*. In: Helmut Flachenecker – Janusz Tandecki – Krzysztof Kopyński (redd.), *Editionswissenschaftliches Kolloquium 2011. Quellen kirchlicher Provenienz. Neue Editionsprojekte und aktuelle EDV-Projekte*, Toruń 2011 (Publikationen des Deutsch-Polnischen Gesprächskreises für Quelleneditionen, 6), s. 347–368. Srov. také metodologické stati vycházející primárně ze zkušeností s projektem edice třeboňských Historik – Tomáš Sterneček, *K problémům edičního zpřístupňování raně novověkých písemných pramenů (s důrazem na materiál diplomatického charakteru)*. In: Pavel Otmar Krafl a kol., *Editorství a edice středověkých pramenů diplomatické povahy na úsvitu 21. století. Směry – tendence – proměny / The editorship and editions of medieval sources of a diplomatic nature at the dawn of the 21st century. Directions – tendencies – transformations*, Praha 2016, s. 205–212; *Týž, Problematika multilingvismu v edičním projektu Historica Třeboň 1526–1547*. FHB, 32, 2017, 1–2, s. 77–91; *Týž, Transkripce versus transliterace (několik poznámek ke zpřístupňování raně novověkých českojazyčných textů)*. AČ, 70, 2020, 1, s. 90–98.

proti korzárovi a toho času vrchnímu veliteli válečného námořnictva osmanské říše Chajruddínu Barbarossovi.¹³⁶⁾

Rovněž ve druhém svazku Historik, který spatřil světlo světa roku 2015 a pokrývá období vymezené léty 1536–1540, je obsahovým svorníkem velké části editovaných kusů fenomén křesťanského soupeření s expanzivní osmanskou říší. Vedle pramenů dokreslujících rostoucí roli daní při financování obrany proti Turkům tu nalezneme písemnosti, které dokumentují jednak napojení našeho prostředí na zpravodajské kanály zprostředkovávající informace z míst střetů zneprátelených civilizací, jednak přímé angažmá obyvatel zemí Koruny české v bojích s „nevěřícími“. Exkluzivní místo mezi otištěnými texty náleží písemnostem, jež se z různých úhlů dotýkají nešťastné křesťanské výpravy do Slavonie pod vedením Jana Katzianera za účasti českých a moravských vojáků, kterým velel Albrecht Šlik z Pasounu a Holíče.

Z jiných témat širšího dosahu přicházejí ve druhém svazku edice ke slovu například žhářské útoky, které na podzim 1540 děsily obyvatele Čech a byly spojovány s obávaným řáděním paličů v Sasku a Durynsku. Ke vzdálenějšímu dění se vztahují písemnosti zachycující další epizody dlouholetého zápolení římského císaře s francouzským králem, včetně zprávy o tažení Karla V. do Provence a vylíčení předcházejících bojů v Piemontu za účasti českých ozbrojenců. Pozoruhodnou formou reflexe mezinárodních vztahů poznamenaných konfesijně-politickým rozštěpením křesťanského světa je popis divadelní hry, která byla předvedena v Paříži. Terčem vtipných narážek jsou vedle papeže a římského císaře také králové francouzský, portugalský, skotský, dánský, anglický, stejně jako Ferdinand I. Habsburský a Benátčané. Z mnohostranné reflexe domácích reálií stojí za zmínku obsáhlý tematicky členěný soupis měst, městeček, panských sídel a církevních institucí v Českém království, který je variantou místopisných přehledů v závěrečné části *Kroniky české* Václava Hájka z Libočan.¹³⁷⁾

V rámci projektu *Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.–XVIII. illustrantia* se Historický ústav AV ČR prostřednictvím Jiřího Justa (* 1973) zapojil rovněž do přípravy jednoho ze svazků řady B, který vyšel roku 2017. Výsledkem úsilí trojčlenného pracovního týmu za Justovy účasti se stala edice více než dvou desítek (často velmi rozsáhlých) předbělohorských českých a moravských evange-

¹³⁶⁾ *Historica Třeboň 1526–1547. Listy, listiny a jiné prameny k politickým dějinám období zrodu habsburské monarchie I. Písemnosti z let 1526–1535.* Ed. Tomáš Sterneck, Praha 2010 (Prameny k českým dějinám 16.–18. století. Řada A, Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.–XVIII. illustrantia. Series A, II/1).

¹³⁷⁾ *Historica Třeboň 1526–1547. Listy, listiny a jiné prameny k politickým dějinám období zrodu habsburské monarchie II. Písemnosti z let 1536–1540.* Ed. Tomáš Sterneck, Praha 2015 (Prameny k českým dějinám 16.–18. století. Řada A / Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.–XVIII. illustrantia. Series A, II/2).

lických církevních řádů, opatřená zevrubnou úvodní studií. S otištěnými dokumenty se badatelské veřejnosti dostaly do rukou texty nařízení, jež vznikla mezi léty 1520–1620 při prosazování reformace na území jednotlivých šlechtických panství či poddanských měst. Evangelické církevní řády regulující církevní správu, ceremonie, konání vizitací, výuku katechismu a další sféry působnosti nekatolického duchovenstva na panstvích v českých zemích se do doby svého zpřístupnění dočkaly jen minimální pozornosti historiků. Edice dosud opomíjených pramenů, které dokládají složitost náboženského vývoje v předbělohorském období, je významným příspěvkem k celistvějšímu poznání raně novověkých náboženských a církevních dějin.¹³⁸⁾

Zatím poslední výstup řady A – příslušející k jejímu druhému oddílu (*Politica*) – reagoval na čtyřsté výročí série dramatických událostí, jež stály na počátku třicetileté války. Péčí T. Sternecka byl roku 2019 zpřístupněn unikátní soubor písemností dokumentujících politickou komunikaci královského města Českých Budějovic krátce po vypuknutí českého stavovského povstání. Tyto prameny, jejichž gros se vztahuje k období od června do září 1618, dosud nebyly v úplnosti editovány ani uceleně obsahově vytěženy, ačkoliv svým významem dalece přesahují lokální kontext českobudějovického dění a zásadně přispívají k hlubšímu poznání počátků stavovské rebelie 1618–1620.¹³⁹⁾ Exkluzivní místo mezi otištěnými kusy náleží korespondenci Budějovických se stavovským generálporučíkem Jindřichem Matyášem hrabětem z Thurnu a Valsassiny. Ta spolu s ostatním zpřístupněným materiálem vrhá nové světlo na období prvních měsíců po pražské defenestraci z 23. května 1618, kdy se jižní Čechy staly exponovaným prostorem soupeření mezi vzbouřenci a stoupenci habsburské dynastie. Jako celek pak recentní edice mimo jiné dokládá, že události na jihu království do značné míry předznamenaly neúspěch stavovského povstání a měly dalekosáhlé důsledky pro další běh (středoevropských dějin.¹⁴⁰⁾

Vedle prací zastřešených projektem Pramenů k českým dějinám 16.–18. století vydává Historický ústav AV ČR další edice raně novověkých dokumentů. Péčí Ka-

¹³⁸⁾ *Evangelické církevní řády pro šlechtická panství v Čechách a na Moravě 1520–1620*. Edd. Josef Hrdlička – Jiří Just – Petr Zemek, České Budějovice 2017 (Prameny k českým dějinám 16.–18. století. Řada B / Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.–XVIII. illustrantia. Series B, VIII).

¹³⁹⁾ *Věrnost a zrada v ohroženém městě. Prameny k politické komunikaci Českých Budějovic na počátku stavovského povstání (1618)*. Ed. Tomáš Sterneck, Praha 2019 (Prameny k českým dějinám 16.–18. století. Řada A / Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.–XVIII. illustrantia. Series A, II/3). Edice poskytla výchozí pramennou oporu pro paralelně vydanou monografii Tomáše Sternecka, *Boj o České Budějovice v letech 1618–1619*, České Budějovice 2019.

¹⁴⁰⁾ Tomáš Sterneck, *Quellen zur politischen Kommunikation der Stadt Budweis zu Beginn des Böhmischen Aufstandes (1618). Beschreibung eines Editionsprojekts*. In: Helmut Flachenecker – Krzysz-

teřiny Bobkové-Valentové (* 1971) spatřil roku 2011 světlo světa první díl edice reprezentativního vzorku hojně dochovaných jezuitských konsvetudinářů – souborů pravidel pro chod řádových komunit Tovaryšstva Ježíšova. Význam těchto pramenů spočívá v tom, že jsou excelentním zdrojem informací o vnitřním životě řeholních společenství, a umožňují tak nahlédnout pod pokličku jejich každodennosti. V prvním svazku editorka představila konsvetudináře vydané pro šest jezuitských provincií (vč. české), v dalších svazcích budou kromě analogických pramenů z dalších provincií zpřístupněny také předpisy pro jednotlivé koleje české provincie.¹⁴¹⁾

Ediční práce realizovaná na půdě Historického ústavu AV ČR zahrnuje i překladová vydání raně novověkých děl z jiných kulturních a jazykových okruhů. Význam této formy zpřístupňování textů nespočívá v primární editaci původního pramenného materiálu, nýbrž v jeho fundovaném zprostředkování českým čtenářům. Takoveto překlady pramenů zpravidla tvoří součást prací, v jejichž výkladových pasážích jsou příslušné památky detailně obsahově rozebrány, zasazeny do dějinného kontextu a interpretovány se zřetelem k domácímu publiku. Roku 2015 vydala Svatava Raková (* 1947) knihu, v níž představila deník mladého anglického loajalisty Nicholase Cresswella z let 1774–1777 přinášející reflexi tehdejšího britsko-amerického konfliktu. Kromě životních peripetií muže, jenž se odebral do Virginie, kde místo naplnění nadějí na lepší život vpadl do víru revoluce, Cresswellovy záznamy s neobyčejnou plasticitou dokumentují vnímání koloniálních reálií očima přistěhovalce ze zámoří.¹⁴²⁾ V následující překladové edici věnovala S. Raková pozornost zápiskům Johna Winthropa, dlouholetého guvernéra puritánské kolonie Massachusetts. Spolu s připojenou studií tento pramen přibližuje mnohovrstevnatý proces osidlování východního pobřeží Severní Ameriky a roli, jakou v něm sehrálo novoanglické puritánství ve čtvrtém decenniu 17. století.¹⁴³⁾

Další ediční projekty z nedávné doby, na nichž se podíleli pracovníci Historického ústavu AV ČR, byly vydavatelsky zaštitěny jinými institucemi. Z významnějších počinů stojí za připomenutí několik edic, které se týkají nekatolického prostředí předbělohorských českých zemí. Jde jednak o zpřístupnění části písemností (archivu) českobratrského biskupa Matouše Konečného, jež byly objeveny v Mladé Boleslavi roku 2006. Mimořádně cenný soubor kněžské korespondence z českých diecézí Jednoty bratrské z let 1610–1618 vyšel roku 2011 za přičinění

tof Kopiński – Janusz Tandecki (redd.), Editionswissenschaftliches Kolloquium 2019. Urkundenbücher, Chroniken, Amtsbücher. Alte und neue Editionsmethoden (Publikationen des Deutsch-Polnischen Gesprächskreises für Quellenedition / Publikacje Niemiecko-Polskiej Grupy Dyskusyjnej do Spraw Edycji Źródła, 10), Toruń 2019, s. 221–239.

¹⁴¹⁾ *Consuetudines Assistentiae Germaniae* I. Ed. Kateřina Bobková-Valentová, Praha 2011.

¹⁴²⁾ *Přežít revoluci. Cestovní deník Nicholase Cresswella 1774–1777*. Ed. Svatava Raková, Praha 2015.

¹⁴³⁾ *Město na hoře. Sen a svět Johna Winthropa (1630–1640)*. Ed. Svatava Raková, Praha 2017.

J. Justa.¹⁴⁴⁾ Spolu s Martinem Holým (* 1978) se J. Just jako člen mezinárodního editorského týmu podílel rovněž na přípravě prvního dílu regestové edice materiálů ze sbírky *Acta Unitatis Fratrum*, které představují vůbec nejvýznamnější dochovaný soubor písemností z období pozdního středověku a raného novověku k dějinám nekatolických konfesijních struktur v českých zemích.¹⁴⁵⁾ Za účasti M. Holého pak vznikla edice úctů koleje českého univerzitního národa pražského vysokého učení z let 1541–1611. Badatelům tak byl zpřístupněn pramen, přinášející řadu údajů o institucionálním zázemí univerzity, jakož i data zúročitelná při prosopografickém studiu intelektuálních elit.¹⁴⁶⁾ Do náročného vydavatelského zpracování vícejazyčného deníku Heřmana Jakuba Černína z Chudenic z nezvykle dlouhé kavalírské cesty, během níž jmenovaný aristokrat v letech 1678–1682 projel jak řadu německých teritorií Svaté říše římské, tak části Apeninského poloostrova, Francie i Iberského poloostrova, se v době svého působení v Historickém ústavu AV ČR zapojila Eva Chodějovská-Bílková (* 1981). Výsledkem kolektivního projektu za její účasti se staly dva knižní svazky, z nichž první přinesl široce kontextualizovanou interpretaci unikátního pramene, zatímco druhý jeho původní německý, italský, francouzský a španělský text, doplněný o překlad do moderní češtiny v juxtapozici.¹⁴⁷⁾

* * *

Kromě vlastní realizace vydavatelských projektů se pracovníci Historického ústavu AV ČR věnují rovněž metodickým problémům ediční práce. Vedle pravidelné účasti na sympoziích a workshopech pořádaných jinými institucemi a prů-

¹⁴⁴⁾ „Hned jsem k Vám dnes naschválí poslíka svého vypravil“. *Kněžská korespondence Jednoty bratrské z českých diecézí z let 1610–1618*. Archiv Matouše Konečného I/1. Edd. Jiří Just – Markéta Klovová – Martin Steiner, Praha 2011. K objevu archivu Matouše Konečného Jiří Just, *Neue Quellen zur Geschichte der Brüderunität in der Zeit vor der Schlacht am Weissen Berg. Der Fund des Archivs von Matouš Konečný in Mladá Boleslav*. Acta Comeniana. Archiv pro bádání o životě a díle Jana Amose Komenského, 22–23 (46–47), 2009, s. 249–286.

¹⁴⁵⁾ *Regesten der in den Handschriftenbänden Acta Unitatis Fratrum I–IV überlieferten Texte*. Edd. Joachim Bahlcke – Jindřich Halama – Martin Holý – Jiří Just – Martin Rothkegel – Ludger Udolph, Wiesbaden 2018. K projektu srov. Jiří Just, *Acta Unitatis Fratrum. Ediční projekt*. FHB, 29, 2014, 2, s. 451–462.

¹⁴⁶⁾ *Das Studentenkolleg der Böhmischen Nation der Prager Universität. Edition der Rechnungen aus den Jahren 1541–1611*. Edd. Mlada Holá – Martin Holý, Berlin 2019.

¹⁴⁷⁾ Zdeněk Hojda – Eva Chodějovská – Milena Hajná – Alexandra Tesaříková, *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje I. Kavalírská cesta českého šlechtice do německých zemí, Itálie, Francie, Španělska a Portugalska*, Praha 2014; *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje II. Cestovní deník Heřmana Jakuba Černína z let 1678–1682*. Edd. Zdeněk Hojda – Eva Chodějovská – Milena Hajná – Alexandra Tesaříková, Praha 2014.

běžného publikování vědeckých studií přispívajících k výměně zkušeností v oblasti editorského diskursu se podílejí na organizování kolokvií věnovaných specifickým otázkám zpřístupňování středověkých i postmedieválních pramenů.

Shora zmíněná Komise pro vydávání středověkých pramenů diplomatické povahy při Historickém ústavu AV ČR uspořádala 16. října 2013 v pražském Akademickém konferenčním centru kolokvium nazvané *Editorství a edice středověkých pramenů diplomatické povahy v České republice na úsvitu 21. století. Směry – tendence – proměny*. Přednesené referáty představily projekty diplomatářových a regestových edic středověkých písemností se vztahem k českému prostředí a tematizovaly klíčové problémy současné ediční práce v kontextu bouřlivých proměn jejího technického zázemí. Vedle zpřístupňování samotných pramených textů se dostala ke slovu i problematika zpracování sfragistického materiálu. Na hlavní, medievistické bloky referátů navázaly příspěvky přinášející komparativní pohled na editorská úskalí spjatá s vydáváním dokumentů z období raného novověku.¹⁴⁸⁾ Publikačním výstupem kolokvia se stala (až na vypuštění slov „v České republice“ stejnojmenná) kolektivní monografie, již redigoval P. Krafl a která vyšla tiskem roku 2016.¹⁴⁹⁾

Další akce, již měla po organizační stránce na starost zmiňovaná komise v čele se svým předsedou P. Kraflem, se pod názvem *Prameny církevního práva a jejich ediční zpřístupnění* uskutečnila 15. dubna 2015 v prostorách Historického ústavu AV ČR. Jejím tematickým svorníkem se stalo editování medieválních pramenů kanonicko-právního dosahu, a to přednostně z prostoru českých zemí. Referenti představili jednotlivé typy relevantních písemností (v rámci tří základních skupin zahrnujících jednak diplomatický materiál, dále normativní prameny a konečně kanonicko-právní literaturu) se zřetelem k jejich dochování, dosavadnímu zpřístupnění a perspektivám další soustředěné ediční práce v této oblasti. S částí poznatků prezentovaných na tomto fóru se následně mohla seznámit širší veřejnost prostřednictvím pořadu *Civilizace: Život skrytý v pramenech církevního práva* Českého rozhlasu Vltava.¹⁵⁰⁾

¹⁴⁸⁾ Stanislav Bárta, *Editorství a edice středověkých pramenů diplomatické povahy v České republice na úsvitu 21. století. Směry – tendence – proměny*. Časopis Matice moravské, 132, 2013, s. 593–594; Pavel Hruboň, *Kolokvium Editorství a edice středověkých pramenů diplomatické povahy v České republice na úsvitu 21. století. Směry – tendence – proměny*. Mediaevalia historica Bohemica, 17, 2014, 1, s. 189–193; Pavel Krafl, *Kolokvium o editorství a edicích středověkých pramenů diplomatické povahy*. BHŮ, 25, 2014, s. 33–34; P. O. Krafl, *Na okraj organizačního zázemí*, s. 185–186.

¹⁴⁹⁾ Pavel Otmar Krafl a kol., *Editorství a edice středověkých pramenů diplomatické povahy na úsvitu 21. století. Směry – tendence – proměny / The editorship and editions of medieval sources of a diplomatic nature at the dawn of the 21st century. Directions – tendencies – transformations*, Praha 2016.

¹⁵⁰⁾ Pavel Krafl, *Kolokvium Prameny církevního práva a jejich ediční zpřístupnění*. BHŮ, 27, 2016, s. 23–24; P. O. Krafl, *Na okraj organizačního zázemí*, s. 186–187.

Nedlouho po předřčeném kolokviu se 19. listopadu 2015 v ústavních prostorách uskutečnilo pracovní setkání nazvané *Editor v pasti. Problémy vydávání raně novověkých vícejazyčných textů*. Za Historický ústav AV ČR měli přípravu této akce, realizované ve spolupráci s Filozofickým ústavem AV ČR, na starost K. Bobková-Valentová a T. Sterneck. Během jednání zazněly příspěvky domácích i zahraničních odborníků, kteří se zamýšleli jak nad teoretickými východisky často svízelné vydavatelské práce s vícejazyčnými postmedieválními písemnostmi či pramennými soubory, tak nad řešením konkrétních praktických problémů, jež takový materiál před editory staví.¹⁵¹⁾ Rozšířené verze většiny příspěvků, které byly na kolokviu předneseny, pak vyšly v monotematickém bloku studií časopisu *Folia Historica Bohemica*.¹⁵²⁾

Specifika editování pramenů listinného charakteru a smysl tradičních forem zpřístupňování tohoto materiálu představují tematický rámec workshopu *Soumrak „klasických“ edic? Diplomataře, registáře a aktuální problémy edičního zpřístupňování pramenů listinného charakteru ze 14.–19. století*. Toto pracovní setkání, které se bude konat 4.–5. listopadu 2021, je aktuálně připravováno Historickým ústavem AV ČR v součinnosti s Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy v Praze a Filozofickou fakultou Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Výchozí otázky, jak se v širokém chronologickém rámci od pozdního středověku do 19. století proměňují samotné listiny, v čem jsou v kontextu jiných kategorií písemných pramenů zvláštní z hlediska ediční práce a jaký význam dnes mají projekty diplomatařových a registářových edic, si kladou za cíl podnítit hlubší diskuse o této navýsost aktuální problematice.¹⁵³⁾

* * *

Za sto let své existence Historický ústav prokázal, že mu náleží pevné místo mezi vědeckými institucemi, které se systematicky obírají ediční prací. Na jeho půdě či pod jeho záštitou byly a jsou realizovány stěžejní vydavatelské projekty, o které se nutně opírá velká část primárního výzkumu na poli středověkých a raně novověkých českých dějin. Ústavem zastřešená vydavatelská činnost zahrnuje jak rozsáhlé ediční řady, jejichž postupný zrod je výsledkem úsilí více editorských generací, tak solitérní „jednorázové“ výstupy věnované menším materiálovým souborům ne-

¹⁵¹⁾ Srov. Jan Linka, *Past na editory*. Česká literatura, 64, 2016, s. 136–138; Tomáš Sterneck, *Editor v pasti. Problémy vydávání raně novověkých vícejazyčných textů*. BHÚ, 27, 2016, s. 24–25.

¹⁵²⁾ Studie Aleny Bočkové, Lenky Martínkové, Ondřeje Podavky, Martina Svatoše, Markéty Růčkové, Martina Steinera, Tomáše Sternecka, Ludmily Sulitkové a Daniela Škoviery tvoří blok *I. Studie – Téma: Editor v pasti. Problémy vydávání raně novověkých vícejazyčných textů*. FHB, 32, 2017, 1–2, s. 3–115.

¹⁵³⁾ Srov. <http://www.hiu.cas.cz/cs/download/pozvanka-soumrak-edic.pdf> (ověřeno 23. 7. 2021).

zpochybnitelné výpovědní hodnoty. Logický důraz na kritické vydávání bohemikálního a moravikálního materiálu nestojí v cestě příležitostnému vzniku takových edic, které svým teritoriálním záběrem z česko-moravského prostoru nápadně vykračují, popřípadě jsou primárně orientovány na prameny z jiných oblastí. Vedle prací určených přednostně uživatelům z řad vědecké obce zahrnuje ediční činnost ústavu i počiny adresované širší veřejnosti a usilující o to, aby jí byly přístupnou formou a zároveň fundovaně zprostředkovány vybrané dokumenty, vhodné pro edukativní popularizaci pramenného bohatství. Základem vydavatelské práce Historického ústavu ovšem zůstává příprava kritických edic pro potřeby vědecké historiografie. V souvislosti s tímto úkolem se pracoviště nepřehlédnutelně angažuje rovněž ve sféře rozvíjení a koordinace potřebných metodologických diskusí nad různými aspekty editorství, a to jak na poli medievistiky, tak v oblasti výzkumů situovaných do 16.–18. století. Bohatý vydavatelský odkaz, s nímž Historický ústav vstupuje do druhého centennia své existence, zavazuje jeho vědecké pracovníky k tomu, aby s úctou k dílu svých předchůdců vytrvali v soustředěném edičním úsilí a dále je rozvíjeli v souladu s potřebami současné historiografie.

ZUSAMMENFASSUNG

**RÜCKBLICK AUF EINHUNDERT JAHRE EDITIONSTÄTIGKEIT
DES HISTORISCHEN INSTITUTS AUF DEM FELD DES ZUGÄNGLICHMACHENS
VON QUELLEN ZUR MITTELALTERLICHEN UND FRÜHNEUZEITLICHEN GESCHICHTE**

Aus Anlass des einhundertsten Jahrestags der Entstehung des Historischen Instituts (einer Institution, die faktisch im Jahre 1921 als Tschechoslowakisches staatliches historisches Verlagsinstitut/Československý státní historický ústav vydavatelský/ gegründet worden ist, die ihren Namen im Laufe ihres Bestehens mehrfach geändert hat und in den fünfziger Jahren des 20. Jahrhunderts zu einer der wissenschaftlichen Arbeitsstellen der Tschechoslowakischen – später dann der Tschechischen Akademie der Wissenschaften geworden ist, in deren Strukturen sie bis heute existiert) muss an die Editionsprojekte erinnert werden, mit denen dieses Institut seinen Beitrag zur Erweiterung der Quellenbasis für die wissenschaftliche Erforschung der älteren Geschichte (bis ins 18. Jahrhundert) geliefert hat, was es auch noch immer tut. Der vorliegende Artikel hat daher den Anspruch ein bilanzierender Überblick aller wichtigen Quellen-Herausgaben für die Zeit des Mittelalters und der Frühen Neuzeit zu sein, die es auf dem Boden des Historischen Instituts während der letzten einhundert Jahre gegeben hat. Das Hauptaugenmerk ist dabei auf die großen Editionsreihen gerichtet, wie die *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae; Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec. – 1419 aug. 16.)*; die *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia* (resp. *Acta summorum pontificorum res gestas Bohemicas aevi praeussitici et hussitici illustrantia*); die *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem*; die *Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.–XVIII. illustrantia*. Aber auch die kleineren Herausgabebaktivitäten bleiben nicht unbeachtet, und dies sowohl die serienmäßigen als auch die „solitären“. Die gründliche Rekapitulation all dieser Editionsunternehmungen (einschließlich eines Einblicks in die zeitgenössische personelle Zusammensetzung der Editoren-Teams) zeigt ganz deutlich, dass Editionen historischer Quellen immer die essentielle (zu Beginn fast ausschließliche) Mission des Historischen Instituts gewesen sind. Die vorliegende Betrachtung der beobachteten Arbeitsstellen als Herausgabepattform ist gewiss ein wenig reduktiv (insbesondere für die Zeit nach dem Zweiten Weltkrieg), aber hinsichtlich der ursprünglichen Mission des Instituts absolut von Schlüsselbedeutung. Anhand von Beispielen konkreter Editionen möchte der Beitrag ebenfalls die Wandlungen beim methodologischen Herangehen an die kritische Herausgabe schriftlicher Quellen näherbringen.

Překlad Artlingua, a. s.

SUMMARY

**LOOKING BACK AT ONE HUNDRED YEARS OF PUBLISHING ACTIVITY
OF THE INSTITUTE OF HISTORY IN PROVIDING ACCESS TO SOURCES
ON MEDIEVAL AND EARLY MODERN HISTORY**

On the occasion of the hundredth anniversary of the creation of the Institute of History (over its history, the institution, founded in 1921 as the Czechoslovak State Historical Institute of Publishing, changed its name several times, in the 1950s becoming one of the academic branches of the Czechoslovak – later Czech – Academy of Sciences, under whose structure it exists to date), it is necessary to recall the publishing projects by which this institution contributed and continues to contribute to the expansion of the resource base for academic study of older history (up to the 18th century). The presented article thus aims to be a stock-taking overview of all the important resource-publishing activities for the medieval and early modern periods carried out by the Institute of History over the past hundred years. Primary attention is devoted to large published series, such as *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*; *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec. – 1419 aug. 16.)*; *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia (or Acta summorum pontificorum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia)*; *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem*; *Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.–XVIII. illustrantia*. Smaller works do not go unnoticed either, be they series or “one-offs”. A thorough recap of all these publishing endeavours (including insight into the staff make-up of the editorial teams at the time) clearly shows that editions of historical sources always formed a central (in the beginning almost exclusive) mission of the Institute of History. The presented view of the workplace in question as a publishing platform is certainly reductive (especially for the period after World War II), but from the perspective of the institution's mission it is quite essential. Using examples of specific editions, the work also aims to approximate the transformations of the methodological approach to critical publishing of written sources.

Překlad Artlingua, a. s.

Michal Večeřa

FILMOVÉ MATERIÁLY LATERNY MAGIKY: JAK POVAHA SBÍRKY OVLIVŇUJE ZPŮSOB JEJÍHO ZPRACOVÁNÍ^{*)}

ÚVOD

Laterna magika vznikla jako nová forma divadelní inscenace, která propojuje na jevišti živou akci s filmovými projekcemi. Hned první představení, uvedené v rámci zvláštního reprezentativního programu propagujícího Československo na EXPO 58 v Bruselu, se setkalo s mimořádným úspěchem. Díky tomu pak v následujících letech vznikaly další programy, které se dočkaly mnoha reprízových uvedení, a to jak v Československu, tak i při různých zahraničních zájezdech.¹⁾ Jakkoliv můžeme vidět pokusy o zapojení projekce pohyblivých obrazů do divadelního představení již od počátků kinematografie,²⁾ nejednalo se proto o systematické a dlouhodobě rozvíjené aktivity jako v případě Laterny magiky.³⁾

Již nepoužívané dochované kinematografické pásy převzal od Národního divadla v letech 2010 až 2017 Národní filmový archiv, celá sbírka dosahuje počtu téměř 6 000 krabic. Předložený text vychází z prací na jejich zpracovávání realizovaného v rámci výzkumného projektu *Laterna magika. Historie a současnost, dokumentace, uchování a zpřístupnění* a zabývá se tím, jak jejich specifická povaha ovlivnila běžně uplatňované postupy při zpracování filmových sbírek. Obsahové rozdíly mezi materiály užívanými v Laterně magice a jinými sbírkami filmových pásů vidíme na první pohled. Projekce v divadle sloužila jen jako jedna z částí většího

^{*)} „Tato studie vznikla díky podpoře MKČR v rámci řešení projektu NAKI II DG16P02H005 Laterna magika. Historie a současnost, dokumentace, uchování a zpřístupnění (2016–2019).“

¹⁾ K významu zájezdových představení Laterny magiky blíže viz kapitola *Zájezdová mašinérie*. In: Lucie Česálková – Kateřina Svatoňová, *Diktátor času: (De)kontextualizace fenoménu Laterny magiky*. Praha: NFA – FF UK 2019, s. 200–231.

²⁾ Filmy se od počátků kinematografie stávaly součástí komponovaných varietních show i komplexních divadelních představení. Viz například Jaroslav Lopour, *Satan's Best Ceremony: The Identification of Three Films by Jan Kříženecký*. *Iluminace*, 31, 2019, č. 1, s. 91–103.

³⁾ Systematičtější snahy o využití filmových projekcí můžeme pozorovat v tvorbě divadla D Emila Františka Buriana, na kterého se ale odkazovali i sami zakladatelé Laterny magiky. Kromě něho pak navazovali například i na tvorbu Jindřicha Honzla nebo scénografa Miroslava Kouřila. Filmový přehled; L. Česálková – K. Svatoňová, *c. d.*, s. 320. K tématu filmových projekcí v divadelním prostředí blíže viz Bořivoj Srba, *Řečí světla*. Brno: JAMU 2006.

celku, ve skutečnosti se snoubila s hudební složkou a performancí živých umělců. Navzdory tomu, že tvůrci vycházeli z dobově platných oborových technických standardů pro práci s filmovými pásy,⁴⁾ bylo možné se při zpracovávání sbírky setkat s nejrůznějšími nestandardními situacemi.

Pokud bychom si měli popsat strukturu představení uváděných v Laterně magice, vidíme, že se skládala jednak z živé performance (např. herci, tanečníci nebo hudebníci), a jednak z reprodukce zvuku a projekce obrazu, která mohla probíhat z většího počtu zdrojů současně. Zpracovávaná sbírka zahrnuje pásy používané přímo při představení (včetně rozmnožovacích materiálů a negativů) a vedle nich i různé další materiály, jež měly jiné využití (např. různé laboratorní pokusy a černobílé pásy sloužící při zkouškách). Materiály jednotlivých představení se od sebe odlišovaly v závislosti na struktuře představení, přičemž můžeme rozlišovat dva základní typy – revuální pásma, která se skládala z čísel,⁵⁾ a dlouhá, komplexní divadelní představení. Za jedno ze specifik Laterny magiky lze považovat i proměnlivou podobu představení a filmových materiálů, představení se mohla lišit už při první repríze. Zatímco u dlouhých představení se můžeme nejčastěji setkat s „pouhým“ zkracováním, u revuálních pásem se měnilo přímo jejich složení – při repríze mohlo pásmo obsahovat jiná čísla než při premiéře. Při práci se sbírkou podobná nestabilita neustále zdůrazňuje otázku, k jaké verzi se vztahuje konkrétní materiál (nejen u filmových pásem, ale i u dalších využívaných zdrojů, jako jsou listinné archiválie nebo vzpomínky pamětníků).

Předložený text reflektuje zvláštnosti filmových materiálů Laterny magiky na čtyřech vzájemně propojených rovinách. První část přibližuje obvyklý postup zpracování sbírky, v druhé následuje popis druhů a specifik nově zpracovávaných materiálů. Třetí podkapitola tvoří pasáže věnované tomu, jak se ve filmových materiálech může odrážet struktura představení, a poslední, čtvrtá část popisuje způsob výběru filmových pásem k dlouhodobému uložení. Záběr tohoto textu omezuje pomalu postupující průběh prací na zpracování sbírky. Z celé sbírky byla v době psaní textu detailně popsána a zkatalogizovaná přibližně jedna čtvrtina materiálů vztahující se k představením uvedeným v padesátých a šedesátých letech, u další čtvrtiny materiálů byl vyhotoven technický nálezký zjišťující stav a vlastnosti jednotlivých pásem. Zbývající část prošla kontrolou stavu napadení plísní nebo octovým syndromem,⁶⁾ případně byly následně laboratorně ošetřeny tak, aby se zamezilo dalšímu rozšiřování plísně.

⁴⁾ Konkrétní norma například: Anon., Norma ČSN 66 6510 Kinematografický film 35 mm. Praha: Vydavatelství úřadu pro normalisaci 1953. Nakládání s filmovými materiály podle dobově zavedené praxe reflektuje také kniha Vladimír FASTER, *Manipulantky před zkouškou*. Praha: ČSFÚ 1968.

⁵⁾ Čísla představují krátké scénky či výstupy většinou v délce osmi až deseti minut (tzn. cca 240–300 metrů dlouhé filmové kopie).

⁶⁾ Octový syndrom je označení pro rozkladný proces materiálů s acetační podložkou charakteris-

Proces utváření sbírky filmových materiálů

K procesu utváření sbírky kinematografických pásů Laterny magiky lze přistoupit podobným způsobem jako k jiným sbírkám filmových materiálů. Pojem utváření filmové sbírky představuje obecnější termín, který může označovat vícero činností. Správa filmových sbírek představuje různorodý soubor komplexních činností, jeho součástí je výběr materiálů určených k dlouhodobému uložení (nebo naopak vyřazení ze sbírky), fyzické zpracování a inventarizace sbírky a v neposlední řadě i další nakládání se sbírkami.⁷⁾ V rámci archivní péče musí materiály projít procesem, během něhož se na základě údajů na krabici roztřídí na jednotlivé tituly. Před roztříděním je nutné získat základní informace o obsahu představení z písemných archiválií, přičemž opět vyvstává otázka, k jaké verzi se daný pramen vztahuje. Součástí tohoto kroku je vytvoření seznamu představení a čísel uváděných v jednotlivých pásmech. Až po roztřídění je možné provést technický popis následovaný kontrolou obsahu materiálů. Ze zjištěného stavu posléze vychází rozhodnutí o dalším osudu zmíněných materiálů.

Všechny fáze práce komplikuje odlišnost materiálů Laterny magiky od ostatních filmových sbírek a nedostatek pramenů pro jejich identifikaci. Vzhledem k tomu, že materiály Laterny magiky využívají podobné principy a technologie,⁸⁾ vychází se při jejich zpracování ze zavedené praxe Národního filmového archivu pro nakládání s filmovými materiály.⁹⁾ Při snaze využít stávající metody popisu se některé vlastnosti materiálů Laterny magiky vymykají z charakteristik jiných sbírek – podobné problémy lze obvykle vyřešit úpravou a doplněním řízených slovníků používaných při vyplňování identifikačních listů.¹⁰⁾

tický specifickým zápachem. Proces vzniká působením nevhodných podmínek uskladnění a v současnosti lze jeho působení pouze zpomalit, nikoliv zcela zastavit. Anon., *The Film Preservation Guide. The Basics for Archives, Libraries, and Museums*. San Francisco: National Film Preservation Foundation 2004, s. 14. Online: <<https://www.filmpreservation.org/userfiles/image/PDFs/fpg.pdf>>, [cit. 15. 11. 2019].

⁷⁾ Ray Edmondson, *Audiovisual Archiving: Philosophy and Principles*. Paris: UNESCO 2016, s. 64.

⁸⁾ Laterna magiky využívala technologie běžně zavedené v kinematografii – například 35mm filmový pás, anamorfotickou předsádku pro širokoúhlý film nebo magnetický způsob záznamu zvuku. Tyto jednotlivé technologie potom došly nového způsobu využití – jako například synchronní projekce z vícera zdrojů.

⁹⁾ Tyto postupy vycházejí z dlouholetých zkušeností současných i bývalých pracovníků Národního filmového archivu, spolupráce s jinými archivy a doporučeními danými různými institucemi, jejichž činnost se dotýká problematiky filmového archivnictví – především pak federací filmových archivů FIAF. Z literatury k tématu lze uvést například následující: Anon., c. d.; Eileen Bowser – John Kuiper, *A Handbook for Film Archives*. Taipei: Chinese Taipei Film Archive 1991.

¹⁰⁾ Při vytváření identifikačních listů se využívají takzvané řízené slovníky, což jsou slovníky s termí-

Jednou ze základních součástí postupu při zpracování filmových materiálů je kontrola fyzického stavu, jeho dokumentace a oprava existujících poškození. Nejčastěji vykazovaly filmové pásy zasažení octovým syndromem nebo plísní. V prvním případě lze proces degradace pouze zpomalit uložením ve vhodných podmínkách, navíc je nutné materiály umístit do karantény, aby se syndrom nerozšiřoval na další uložené pásy.¹¹⁾ V závislosti na typu a unikátnosti obsahu se buď zabezpečí vykopírováním na stabilnější polyesterovou podložku či digitalizací, anebo skartují (pro případ, že materiál s tímž obsahem existoval ve více exemplářích a kvůli technickému stavu je vhodnější uložit jiný materiál). Při napadení plísní lze filmové pásy před dalším zpracováním ošetřit chemickou cestou, jejich případné poškození ale odstranit nelze.¹²⁾ Nadto pak mohou jednotlivé pásy vykazovat různou míru barevné degradace a mechanického poškození.

Před zařazením do sbírek musí materiály vybrané pro archivaci dostat vlastní unikátní identifikační číslo z přírůstkové knihy, díky němuž je možná jeho zpětná identifikace.¹³⁾ Toto číslo se společně s vlastnostmi konkrétního filmového pásu a jeho technickým stavem zaznamená na identifikační list.¹⁴⁾ Při zpracovávání materiálů s vícečetnou synchronní projekcí se jednotlivým projektorům vyhotoví samostatný list s upraveným identifikátorem. Standardně se pro evidenci výpůjček a kontrol materiálu kromě identifikačního listu vypracuje ještě expediční karta filmové kopie nebo rozmnožovacího materiálu.¹⁵⁾

ny či frázemi, které mají jasně definovaný význam. Zahrnují obvykle preferované nebo alternativní varianty názvů, které se vztahují k jasně definovanému poli nebo oblasti. Controlled vocabulary. Online: <https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Controlled_vocabulary> [cit. 23. 9. 2019].

¹¹⁾ Měření kyselosti, která signalizuje možnost ohrožení octovým syndromem, se provádí pomocí tzv. A-D Strips. Jedná se o papírky citlivé na pH okolního prostředí, jež se nechávají po stanovenou dobu v krabici s filmovým materiálem. V závislosti na kyselosti prostředí potom mění barvu. Doba měření a způsob zbarvení A-D stripů se může lišit v závislosti na zvoleném dodavateli. Anon., c. d., s. 14. Online: <<https://www.filmpreservation.org/userfiles/image/PDFs/fpg.pdf>>, [cit. 15. 11. 2019].

¹²⁾ Stopy po plísní jsou obzvláště zřetelné v obraze, kde zůstávají viditelné skvrny.

¹³⁾ Identifikátor se zapisuje jednak na krabici archivovaného materiálu a jednak slouží pro identifikaci materiálů v elektronickém systému.

¹⁴⁾ Samotný technický popis filmového materiálu zahrnuje tyto údaje: druh filmového materiálu, délka filmového materiálu, druh podložky, typ materiálu, identifikace výrobce filmového materiálu, formát obrazu, typ perforace, typ zvukové stopy, byla-li obsažena, popis technického stavu materiálu, jakékoliv titulky, jsou-li ve filmu obsaženy. V. Faster, c. d., s. 12–13. Tento postup zůstává v základních náležitostech stejný i v dnešní době.

¹⁵⁾ *Tamtéž*, s. 12–13. Viz také *Technický stav filmové kopie*. Praha: Ústřední správa Čs. filmu [1959].

Zvláštní druhy materiálů a technická specifika sbírky

Laterna magika při vytváření filmových materiálů využívala dobově platné standardy a oborové kinematografické normy, díky nimž se při popisu technických vlastností jednotlivých pásů neliší od jiných sbírek. U Laterny magiky jsou stejně jako jinde zastoupeny všechny obvyklé typy filmových materiálů¹⁶⁾ – kamerové negativy, duplikační materiály a kopie užívané pro projekci při samotném představení. S ohledem na časté využití magnetického způsobu záznamu zvuku sbírka prakticky neobsahuje negativy zvuku, místo nich jsou zastoupeny finální magnetické mixy a různé meziprodukty vedoucí k jejich vzniku (např. ruchy nebo nesmíchané zvukové stopy na samostatných pásech).

Vzhledem ke specifčnosti Laterny magiky v porovnání s běžně zpracovávanými sbírkami dochází k nestandardním vlastnostem, často daným experimentální povahou zpracovávaných materiálů. V materiálech se mohou objevovat spojení několika typů perforací,¹⁷⁾ nestandardních obrazových formátů či materiálů několika výrobců, v některých případech se projevovala umělecky motivovaná rozhodnutí využít materiál jiným způsobem, než určil výrobce. Problém mohlo občas činit i pouhé určení délky materiálů. Vzhledem k tomu, že materiál často začíná dlouhým úsekem černého blanku místo zaváděcího pásu se značkou pro založení do projektoru, nemusí být jednoduché určit, v jakém bodě se mělo z materiálu začít promítat, a v souvislosti s tím ani vymežit jeho délku.

Ve sbírce můžeme nalézt řadu typů materiálů, jež měly svůj specifický účel užití. První příklad mohou představovat materiály využívané pro potřeby divadelních zkoušek. Zavedená praxe v Laterně magice spočívala v rozdělení představení na zvláštní samostatné úseky, jež se poté nazkoušely separátně. Z dostupných informací ovšem není jasné, zda měly standardizovanou podobu a zda mívaly standardizovanou délku. Zkušební materiály se dochovaly u krátkých čísel, na rozdíl od ostatních pásů nejsou barevné, ale pouze černobílé, a navíc nebývají nikdy vybaveny zvukovou stopou. Existenci a užití těchto materiálů dokládají i listinné prameny, konkrétně u čísla *Agfa Show* vyrobeného a nastudovaného na objednávku společnosti Agfa s plánovaným uvedením v Kolíně nad Rýnem. Pro toto uvedení měly být zhotoveny dvě sady barevných kopií pro projekci při představení a zároveň i tři černobílé kopie, jež měly sloužit pro nastudování představení ta-
nečníky.¹⁸⁾

¹⁶⁾ Blíže viz Paul Read – Mark Paul Meyer, *Restoration of Motion Picture Film*. Oxford: Butterworth-Heinemann 2000, s. 327.

¹⁷⁾ Perforace typická pro negativní surovinu se mohla výjimečně objevit u pozitivního materiálu.

¹⁸⁾ Návrh smlouvy se společností AGFA, 6. 2. 1970. NA, f. Národní divadlo, k. 14; U nikdy neuvedeného čísla *Don Špagát* vyráběného pro druhé revuální pásmo Laterny magiky, nazývané rovněž *Zájezdový program*, se například dochovaly pouze černobílé kopie.

Jiný druh specifického materiálu mohou představovat laboratorní experimenty, nejrůznější pokusy¹⁹⁾ a meziprodukty, jež obvykle dokumentují cestu, jakou umělci dosahovali požadovaného efektu. Mezi specifický typ pracovních materiálů patřily například i diapozitivy, které byly používány podobným způsobem jako při prezentaci Diapolyekranu. Princip tohoto vynálezu spočíval v současné projekci fotografií či filmů na více ploch současně.²⁰⁾ V *Laterně magice* lze podobný princip spatřovat v představení *Ztracená pohádka*. Toto představení se skládalo z jakési koláže spojující dohromady příběhy z několika pohádek, přičemž každou z nich uváděla mozaika složená z proměňujících se promítaných diapozitivů. Četnost a podoba takových materiálů se může lišit představení od představení.

V porovnání se standardními filmovými materiály, kde se využívá jen projekce z jediného zdroje, bylo u *Laterny magiky* komplikovanější její laboratorní zpracování; v rozhovorech s pamětníky se opakovaně objevují zmínky o problémech s barevnou tonalitou jednotlivých pláten. S ohledem na vícečetnou synchronní projekci nestačilo provést barevné korekce pouze na jednom, ale většinou na více materiálech (nejčastěji na třech), přičemž všechny měly v ideálním případě mít stejné barevné podání. Pro souběžnou barevnou korekci všech materiálů ve střížně neexistovalo technické vybavení, výsledek práce bylo možné vidět při zkušební projekci. Podle výpovědí pamětníků proto podoba materiálů většinou závisela na odhadech, a tím i schopnostech jednotlivých osob.²¹⁾ Podobný postup nebyl zcela spolehlivý: barevné podání jednotlivých filmových pásů se mohlo lišit a kolísat i v průběhu projekce.²²⁾ Společně vyráběné sady kopií musely být vždy promítané společně – kvůli možným rozdílům v barevném podání nebylo možné vyměnit materiál za jinak obsahově totožný materiál z jiné sady (např. středové plátno v představení *Kouzelný cirkus* za tentýž materiál odjinud).²³⁾ Přes veškerou snahu

¹⁹⁾ U představení *Černý mnich* se dochovaly zkušební záběry rekvizit na materiálech různých značek natočených objektivy s různými vlastnostmi.

²⁰⁾ Svatopluk Malý, *Vznik, rozvoj a ústup multivizuálních programů. Laterna magika a polyekrany*. Praha: NAMU 2010, s. 31–37.

²¹⁾ Tuto zkušenost potvrzují shodně promítač Ladislav Bürger a stříhač Alois Fišárek. Rozhovor s Ladislavem Bürgerem vedla Zuzana Černá 21. 9. 2017. NFA, Sběrka zvukových záznamů; Rozhovor s Aloisem Fišárkem vedla Zuzana Černá 10. 11. 2016. NFA, Sběrka zvukových záznamů.

²²⁾ V případě, že by se práce při korekcích materiálů nepodařily, bylo stále možné, aby zodpovědná osoba rozhodla o zákazu použití vyrobené materiály a nutnosti zhotovit nové. Rozhovor s Ladislavem Bürgerem vedla Zuzana Černá 21. 9. 2017. NFA, Sběrka zvukových záznamů; Rozhovor s Jaromírem Valáškem vedla Zuzana Černá 2. 5. 2017. NFA, Sběrka zvukových záznamů; Jaromír Valášek v citovaném rozhovoru naznačuje možnost přestřihávání materiálů a výběru použitelných částí z jinak nevhodných kopií.

²³⁾ Rozhovor s Ladislavem Bürgerem vedla Zuzana Černá 21. 9. 2017. NFA, Sběrka zvukových záznamů.

se ale stále mohlo stát, že by se rozdílnosti v barvě nepodařilo zcela odstranit, a zůstaly by součástí projekce i v době, kdy se *Kouzelný cirkus* nepromítá z pásu, ale digitálně.²⁴⁾

Výzvu představovala vícečetná projekce i z hlediska nastavení projekční techniky, tu bylo nutné seřadit pro všechny nově vyráběné kopie nebo pro každý zájezd, aby se vyzkoušelo, zda je projekce synchronní. Seřizování vyžadovalo svůj čas i v případě, že se měly materiály promítnout, byť jen na zkoušku při výběru pro další představení. Podle slov Ladislava Bürgera se v případě zájmu o starší programy, strávilo více času nastavováním a seřizováním techniky než samotnou projekcí. Při každé snaze o správné nastavení techniky totiž musela být promítnuta část filmových materiálů.²⁵⁾ Krátká čísla mohla představovat náročnější úkol i z toho důvodu, že u každého z nich se mohlo promítat na jiný počet různě umístěných ploch; každé číslo mohlo vyžadovat samostatné nastavení a slova Ladislava Bürgera naznačují, že se jich i při zkušebních projekcích zpravidla promítal větší počet po sobě.²⁶⁾

Z dosud prozkoumaných materiálů se z hlediska laboratorního zpracování a pokusů s kamerou ukazuje jako nejexperimentálnější představení *Černý mnich*. Při projekci se v něm promítaly vysoce kontrastní záběry z nejrůznějších stylizovaných interiérů, které měly spíše podobu černobílých siluet než čehokoliv jiného. Při natáčení se vytvořila řada zkušebních záběrů na předměty, jež se nacházely na scéně (typicky například různobarevné koberce) – na ceduli umístěné v obraze²⁷⁾ se potom objevovaly podrobnější technické údaje o využití technice, typicky pak ohnisková hloubka použitého kamerového objektivu. Druhým experimentálním krokem při výrobě *Černého mnicha*, který byl motivovaný uměleckým rozhodnutím tvůrců, bylo využití ortochromatického materiálu pro zachycení obrazu. Takový materiál nemůže přinést obraz s realistickým podáním barev: na rozdíl od panchromatického (tzn. zachycují všechny části barevného spektra) není ortochromatický materiál citlivý vůči červené části barevného spektra.²⁸⁾ Následně pak ještě prošel negativ při vyvolávání zvláštním postupem, který zesiloval kontrast obrazu.²⁹⁾

²⁴⁾ „Dyť ten Cirkus kolikrát při stříhu má úplně jinou, jinou barvu. No, ale tak to bylo natočený a digitalizovali jsme z nejlepší várky jo, tak a když jsme, když to teda kolega vobarvil nějak, chtěl to vylepšit, no tak to najednou svítilo barvama a všichni ty tvůrci a tydle ty Laterňáci říkali: „Ne, ne, ne, to není vono. To musí bejt tak, jak jsme na to zvyklí.“ Rozhovor s Jaromírem Valáškem vedla Zuzana Černá 2. 5. 2017. NFA, Sběrka zvukových záznamů.

²⁵⁾ K tomuto účelu se stejně jako při zkouškách s tanečním souborem obvykle využívaly krátké smyčky, nikoliv celé kopie.

²⁶⁾ Rozhovor s L. Bürgerem vedla Zuzana Černá 21. 9. 2017. NFA, Sběrka zvukových záznamů.

²⁷⁾ Tato cedule plnila stejnou funkci jako „klapka“ při natáčení hraných filmů.

²⁸⁾ Otto Levinský, *Film a filmová technika*. Praha: SNTL 1974, s. 245.

Dřívější problematické podmínky uložení³⁰⁾ a nakládání s materiály se odrazily i na jejich technickém stavu: kromě plísňe a počínajícího octového syndromu jsou dochované pásy křehké a náchylné k dalšímu mechanickému poškození (nejčastěji přetržení materiálu).³¹⁾ Materiály Laterny magiky se při využití stejných materiálů promítaly delší dobu než kopie běžných hraných filmů; z uvedeného plyne, že byly opotřebovanější a zároveň také náchylnější k mechanickému poškození, které mohlo nastat při průchodu kopie promítacím strojem.³²⁾ Podle slov Ladislava Bürgera se při přetržení obvykle začínalo od začátku čísla, které se přerušilo. Pro umožnění opětovného začátku projekce z více zdrojů byly mezi každým číslem současně vloženy tzv. mezistarty; jednalo se o zaváděcí pásy vsazené mezi dvě po sobě jdoucí čísla.³³⁾ Přetržený pás se obvykle opravuje pomocí speciálního lepidla, zároveň je ovšem nutné odstranit poškozené konce u přetržené části pásu.³⁴⁾ Nezbytně proto musí dojít ke ztrátě jednoho či více obrazových políček, což není problém u hraných filmů, kde divák často ani nemusí mít šanci chybějící obraz zaznamenat. U Laterny magiky je situace jiná: při podobné manipulaci by se zneškodnila budoucí synchronizace s ostatními souběžně promítanými pásy. Místo toho je nutné nahrazovat poškozené části blankem a lepit dohromady speciální lepicí páskou, aby měl materiál stejnou délku.

Ze skutečnosti, že se obvykle souběžně promítalo z více než jednoho zdroje, lze odvodit i další výzvu Laterny magiky, která spočívala v synchronizaci všech složek představení. Pro synchronizaci živé akce s filmovou projekcí se od počátku osmdesátých let využívaly zvukové povely zaznamenané obvykle na kopii určenou pro středové plátno nebo do jedné z osmi stop na magnetickém zvukovém páse. Tyto povely se nereprodukovaly na scénu, ale do zákulisí: sloužily především pro technický personál³⁵⁾ a diváci je při představení neslyšeli.³⁶⁾ Kompletní sada materiálů

²⁹⁾ Podobné pokusy nebyly ojedinělé, ve sbírce se kromě filmových pásů nachází i zkušební záběry natočené pro představení *Hádanky*.

³⁰⁾ První část materiálů byla skladována v neklimatizovaném prostoru ve sklepení archivu Národního divadla za nevyhovující teploty a vlhkosti. Druhá se nacházela v bývalé střížně v budově Nové scény Národního divadla.

³¹⁾ Kromě toho může dojít kvůli smrštění filmového pásu k jeho vyskočení z perforace a nasekání obrazu mechanismem ozubených kol nebo popraskání perforace.

³²⁾ Silné mechanické poškození lze odvozovat od nízkého počtu vyrobených kopií pro příliš velký počet projekcí. Pokud budeme vycházet ze slov promítače v Laterně magice Ladislava Bürgera, tak v Laterně magice jedna sada kopií musela posloužit až pro 500 uvedení, zatímco kopie hraných filmů se měly údajně vyřazovat už po 250 projekcích. Rozhovor s Ladislavem Bürgerem vedla Zuzana Černá 21. 9. 2017. NFA, Sběrka zvukových záznamů.

³³⁾ *Tamtéž*.

³⁴⁾ O. Levinský, *c. d.*, s. 160.

³⁵⁾ Na filmových krabicích se objevují nápisy „*pokyny pro projekci*“ nebo „*povely pro scénografii*“.

k projekci může kvůli výše zmíněnému nést dva zvláštní zvukové záznamy, magnetické pásy ale stále bylo nezbytné zaevidovat pod vlastním přírůstkovým číslem na samostatné identifikační listy.

Při zpracovávání filmových materiálů se jako jeden z dosud nezmíněných určujících faktorů pro jejich podobu ukázala zamýšlená struktura představení. Od ní se odvíjelo, jak budou materiály rozdělené a jak to následně ovlivní i samotnou projekci.

Revuální pásma vs. dlouhá představení

Dva základní typy představení zmiňované v úvodu textu současně představují dvě paralelně existující dramaturgické linie – revuální pásma složená z čísel a dlouhá představení s dramaturgicky uzavřenou strukturou. Čísla uváděná v rámci jednoho pásma mívala různé tvůrce (režiséry, scenáristy, kameramany). Jakkoliv obvykle existovala jednotící koncepce celého pásma, jednotlivá čísla vznikala do velké míry nezávisle na sobě. Druhý typ představení, dlouhé a dramaturgicky sevrěnější celky, se na programu Laterny magiky poprvé objevil už s operetou *Hoffmannovy povídky* v roce 1963, v repertoáru ale převládl až v druhé polovině sedmdesátých let, kdy na pozici uměleckého šéfa Laterny magiky nastoupil Josef Svoboda. Hranice mezi komplexním představením a pásmem nemusí být vždy zcela zřetelná: některá komplexní představení se rozdělují na dílčí části, ale oproti číslům sestaveným do pásem není jejich struktura tolik proměnlivá.³⁷⁾ V Laterně magie můžeme sledovat představení, jež se blíží struktuře povídkového filmu, kde se jednotlivé části propojují dohromady ústředním jednotícím motivem. Mezi příklady podobných představení patří už zmiňované *Hoffmannovy povídky*, které měly strukturu do velké míry předem danou, protože vycházely z předlohy Jacquesa Offenbacha. V porovnání s pásmo však takové případy mají stabilní strukturu, stejné tvůrce a jsou silněji provázané dohromady.

Při pohledu na materiály vidíme, že se kopie dlouhých představení přechovávaly na cívkách, které jsou schopné pojmout výrazně větší množství filmového materiálu než standardně využívané krabice pro 600 metrů dlouhé kotouče. Kopie představení *Minotaurus*, která představuje nejdelší nalezený materiál navinutý na zmíněných velkých cívkách, dosahuje téměř 1 800 metrů, což odpovídá hodině projekce.³⁸⁾ Na rozdíl od ostatních představení se ale *Minotaurus* uváděl bez pře-

³⁶⁾ U starších revuálních čísel využití podobných postupů dostupné materiály nezmiňují.

³⁷⁾ Rozdělení na dílčí části mohlo vycházet i ze způsobu secvičování inscenace – při nacvičování se dělila na kratší části promítané ve smyčkách. Rozhovor s Ladislavem Bürgerem vedla Zuzana Černá 21. 9. 2017. NFA, Sběrka zvukových záznamů.

³⁸⁾ Nestandardní velikost filmových cívek zároveň vyžadovala i zvláštní technické vybavení – na běžných převíjecích strojích nebylo možné převinout takto rozměrné materiály.

stávky uprostřed, a kopie proto musela zahrnout veškerý materiál. Ostatní dlouhá představení se obvykle hrála s přestávkou, přičemž podle dochovaných kopií každá polovina běžně trvala cca 40 minut.³⁹⁾ Tato technika však byla specifická pro dlouhá představení, jež mívala méně proměnlivou podobu – podoba pásem byla podle dostupných informací odlišná.

Specifika materiálů vztahujících se k číslům je pro popsání komplikovanější než v případě dlouhých představení. Už při prvním prozkoumání krabic s materiály vidíme, že na nich často není vyznačen název pásma. Při rešerši v listinných archivních pramenech dokumentujících obsah pásma (např. technický scénář či propagační materiály) vidíme vyjmenovaný seznam čísel, jež měla tvořit součást celého pásma. V něm je u některých titulů zároveň uvedeno, že se při repríze mohou variovat s dalším.⁴⁰⁾ Při pátrání po složení pásma přináší mnohem větší komplikace zavedená praxe nakládání s materiály. Materiály byly skládány do pásem jen při zkouškách a představeních, při dlouhodobém uložení se rozdělovaly na jednotlivá čísla.

S ohledem na proměnlivou podobu Laterny magiky a filmových materiálů obvykle pozbývá na významu snaha o dosažení podoby, v jaké bylo představení uvedeno při premiéře, drobné odlišnosti se mohly objevovat už při prvních reprízách. Takovou tezi potvrzuje i promítač Ladislav Bürger, podle nějž se pásma často obměňovala; jejich konkrétní podoba se odvíjela od přání konkrétního objednavatele a neexistovala žádná pevně daná podoba programu.⁴¹⁾ Pátrání po původní podobě uváděného čísla komplikuje časté přebírání čísel ze starších, již existujících programů. První příklady můžeme najít v nejranějších obdobích Laterny magiky – její součást představovaly už dříve zhotovené animované filmy a některé dokumentární snímky, jež si odbyly svou premiéru ještě předtím, než je mohli diváci vidět v Laterně magice.⁴²⁾ V pozdějších letech vidíme, že ta neúspěšnější čísla se mohla na programu udržet nepřetržitě od první poloviny šedesátých let až do začátku následujícího desetiletí. Konkrétně *Krkolonná jízda* se stala součástí programu *Variace 63* a ještě v roce 1970 se uváděla na Expo v Ósace.⁴³⁾ Jakkoliv se čísla

³⁹⁾ Zjištění je odvozené z dochované podoby filmových materiálů. Rozdělení představení přestávkou následně potvrzuje i bývalý promítač Laterny magiky Jaromír Valášek. Rozhovor s Jaromírem Valáškem vedla Zuzana Černá 2. 5. 2017. NFA, Sběrka zvukových záznamů.

⁴⁰⁾ Před začátkem samotného pásma se takto podle scénáře variovaly animované snímky *Ztracená varta* (1956), *O skleničku víc* (1953), *Paraplíčko* (1957), *Árie prérie* (1949) a *Andělský kabát* (1947) a *Ukolébavka* (1947). ČESKÉ SKLO – Tanečník s kruhem, Technický scénář, Kulturní síň, Brusel, 1958. Národní muzeum, f. Alfréd Radok, k. 39.

⁴¹⁾ Rozhovor s Ladislavem Bürgerem vedla Zuzana Černá 21. 9. 2017. NFA, Sběrka zvukových záznamů.

⁴²⁾ Mezi animovanými snímky můžeme uvést výše jmenované promítané na Expo 58 a *O místo na slunci* (1959) uvedené v *Jáždovém programu* Laterny magiky.

převážně na programu neudržela dlouho, většina z nich měla obvykle větší trvanlivost než jen po dobu jednoho pásma.

Veškeré výše popsané vlastnosti materiálů je nutné vzít v potaz při výběru k dlouhodobému uložení. Při něm je možné zohlednit různá hlediska od technického stavu filmových materiálů přes specifika jednotlivých titulů po nejruznější existující verze všech představení.

Identifikace a výběr materiálů k uložení

Při výběru je nezbytné znát co nejlépe podobu představení, aby bylo možné určit, zda jsou zpracovávány materiály kompletní. Pro zjišťování podoby filmové projekce je nutné filmové materiály konfrontovat s informacemi z dostupných referenčních materiálů (záznamů představení, písemných archiválií a rozhovorů s pamětníky). Vzhledem k tomu, že zdroje informací neposkytují vždy komplexní informace o podobě projekcí, nebo se v nich nachází zkreslující či přímo protichůdné informace, je možné se při rekonstrukci obrazu pouze pokusit o přiblížení k jeho původní podobě. Pro uložení se obvykle vyhledávají co nejkompletnější sady všech materiálů, přičemž je obvyklé uchovávat kompletní sadu negativů, rozmnožovacích materiálů a dvě sady kopií k projekci. Finální počet se odvíjí od kompletnosti sbírky, nezdědka se stává, že se některé materiály nedochovaly, nebo je nutné zohlednit i různé existující verze zpracovávaných představení.

U zpracovávaných materiálů mohlo často působit problém už jen určení, o jaké se jedná představení, a to navzdory různým značkám na materiálech a označení na blanku. V prvé řadě je to kvůli povaze Laterny magiky, kdy jeden samostatný obraz nemusí poskytovat dostatek informací pro zařazení ke konkrétnímu titulu. Některá představení nebo čísla jsou si tematicky podobná nebo obsahují podobné záběry. V *Odysseovi* i *Černém mnichovi* můžeme najít záběry moře, na letišti se odehrává číslo *Setkání na letišti* i část *Prologu* k pásmu *Revue z bedny*, objevilo se rovněž několik čísel zachycujících lidové tance a tanečnický – *SLUK* nebo *Tanec bunkošů*. V takových případech je nutné se spoléhat na informace z krabic a blanků či zaváděcích pásek, které ale nemusí být vždy zcela spolehlivé. Patrně kvůli finanční úspoře se opakovaně využívaly staré krabice, na nichž zůstaly i původní popisky, a současně se namísto černého blanku na začátku, na konci a někdy i uprostřed filmového pásu využívaly výstřižky z vyřazeného 35mm filmového pásu. Podobné

⁴³⁾ Po několika desetiletích se zmíněné číslo dostalo ještě na program dvou pásem, která měla představovat jakousi poctu Laterné magie a připomenout významné inscenace z minulosti divadla. Lucie Česálková – Kateřina Svatoňová, *c. d.*, s. 376–385; Cocktail 008. Virtuální studovna IDU. Online: <<http://vis.idu.cz/ProductionDetail.aspx?id=30841&mode=0>>, [cit. 31. 8. 2019]; Cocktail 012 – The Best of. Virtuální studovna IDU. Online: <<http://vis.idu.cz/ProductionDetail.aspx?id=41161&mode=0>>, [cit. 31. 8. 2019].

případy lze snadno odhalit ve chvílích, kdy je snadné zjistit původ využitých materiálů, jako v případě čísla *Groteska*, kde v jednom materiálu jako výplň posloužil výstřížek z britského snímku *Jaro a portské víno* (1970), v jiném zase pracovní záběry z natáčení českého filmu Josefa Pinkavy *Panter čeká v 17.30* (1971);⁴⁴⁾ v představení *Černý mnich* se zase objevily záběry s hercem Františkem Filipovským z filmu *Jak svět přichází o básníky* (1982). Vedle podobně zjevných případů se ale objevují i ty hůře rozpoznatelné, u nichž je k určitému materiálu připojen blank s ručně napsaným nebo nakopírovaným názvem jiného titulu. K připojení jiného blanku mohlo dojít buď při snaze využít materiál jinak určený na odpis, nebo při opakovaném rozdělování a opětovném nalepování blanku k filmové kopii. Výjimečně se jako blank využily vyřazené materiály Laterny magiky, v podobné situaci mohlo chybět jakékoliv vodítko pro další identifikaci, ke kterému z představení patří.⁴⁵⁾

Oproti jiným sbírkám je u Laterny magiky nezbytné brát v úvahu, že se nejedná o umělecké dílo se stabilní podobou. Nemusí se lišit pouze jednotlivé reprízy konkrétní inscenace, ale také úpravy ve filmovém materiálu. Ve sbírkách nám toto ukazují zkrácené kopie některých dlouhých představení, jež byly speciálně určené pro zájezdové představení. U provedení *Kouzelného cirkusu na zájezdě* v Hannoveru mělo odehrané představení poloviční délku oproti své běžně uváděné podobě.⁴⁶⁾ Opět zde vyvstává otázka, jakou verzi představení daný materiál zachycuje, a je tudíž nezbytné mít neustále na paměti proměnlivou povahu zkoumané umělecké formy.

Nejvýraznější proměny projekcí přicházejí při opětovném uvádění starších čísel, inscenací nebo jejich částí v nových programech. Typický příklad mohou představovat dvě čísla – *Inspirace* a *Živé sklo*, která se poprvé objevila na Expo v Bruselu. *Inspirace* se při prvním uvedení skládala ze tří projekčních ploch – jednu tvořil animovaný film Karla Zemana *Inspirace* (1949), na zbylých dvou stál barevně oblečený tanečník s deštníkem, druhé *Živé sklo*, kde se promítalo ze dvou materiálů, přičemž projekce se překrývala.⁴⁷⁾ Obě čísla se následně dostala na program druhého revuálního pásma v pozměněné podobě.⁴⁸⁾ V *Inspiraci* začínala projekce

⁴⁴⁾ Ve filmových záběrech se objevuje ještě pracovní název *Chlapec v bílém svetru*.

⁴⁵⁾ Např. v situaci, že se mezi kusy pásu s magnetickým záznamem zvuku vložily kusy obrazových materiálů z jiného představení. U materiálů označených jako *Baletní večer* bylo možné se setkat s kopiemi, kdy byl bez jakýchkoliv textových popisků blank střídán abstraktními záběry na pohybující se světelné obrazce.

⁴⁶⁾ Tuto skutečnost lze odvozovat od počtu kopií. Běžně uváděná inscenace měla šest velkých cívek s filmovými materiály, zájezdová verze jen tři cívky.

⁴⁷⁾ Kulturní síň, Celkový scénář non-stop pořadu. Národní muzeum, f. Alfréd Radok, k. 38; ČESKÉ SKLO – Tanečník s kruhem, Technický scénář, Kulturní síň, Brusel, 1958. Národní muzeum, f. Alfréd Radok, k. 39.

záběrem na divadlo, ze kterého odcházejí v dešti po představení návštěvníci. Širokouhlý obraz vytvoří v centrální části scény černý prostor, do něhož se z druhého projektoru prolne obraz Zemanova filmu v akademickém formátu; po stranách stále zůstávají do šířky původního obrazu záběry na osoby v dešti. Zemanův film je ovšem kratší než obraz po okrajích stran. Po skončení snímku *Inspirace* se obraz uprostřed prolne do materiálu z čísla *Živé sklo*, kde tentokrát projekce probíhá jen z jednoho pásu.

Pokud bychom se měli pokusit pojmenovat alespoň hypotetickou obecnější tendenci v Laterně magice, jež reflektuje technickou stránku média, vidíme, že koncepce směřuje ke zjednodušování a opouštění technicky komplikovaných představení promítaných z pásu. U některých představení se umělecké vedení divadla rozhodlo stáhnout je z programu vzhledem k jejich výrazné technické náročnosti a nedokonalostem plynoucím z několikanásobné synchronní projekce; podle slov tanečníka Pavla Veselého bylo z takových důvodů krátce po premiéře pásma *Revue z bedny* staženo jedno z čísel (*Honba za kalhotami*).⁴⁹⁾ Technická náročnost v kombinaci s problémy při sladění časových možností všech obsazených herců mohly přinést také dřívější stažení *Noční zkoušky*.⁵⁰⁾ Starší představení uváděná znovu po delší pauze doznávají výrazných změn a zjednodušení: jednoznačným příkladem může být *Cocktail 012 – The best of*, jakýsi výběr z toho nejlepšího, co Laterna magika v minulosti nabízela.⁵¹⁾ Hned u prvního příkladu – *Krkolomné jízdy*, vidíme, že v nové verzi probíhá projekce pouze z jednoho zdroje a je zkrácená: chybí dvě scény – jízda autobusem po Hradčanském náměstí a příjezd bruslaře do zázemí původního útočiště Laterny magiky na Národní třídě v paláci Adria.⁵²⁾ U představení *Hádanky* se v nové verzi již nepromítal obraz složený z několika zdrojů na nařasenou projekční plochu, ale byl použit jen jeden projektor na obyčejné plátno.⁵³⁾ Jakkoliv ale můžeme vidět určité náznaky hledání jednodušších řešení a opouštění komplikovanějších postupů, nelze v tomto spatřovat univerzálně platnou tendenci – v takovém případě by nemohla vzniknout technicky experimentální představení využívající televizní techniku.

⁴⁸⁾ Literární obsah scénáře – II. program Laterny magiky. Archiv Národního divadla, k. 2A – II. zájezdový program Laterny magiky.

⁴⁹⁾ Zuzana Holbeinová, *Revue z bedny* [diplomová práce]. Praha: Univerzita Karlova 2017, s. 41.

⁵⁰⁾ Barbora Šulcová, *Laterna magika z hlediska technických proměn*. Olomouc: Univerzita Palackého 2010, s. 68–70.

⁵¹⁾ *Cocktail 012 – The Best of*. Národní divadlo. <<https://www.narodni-divadlo.cz/cs/predstaveni/5708>> [cit. 31. 8. 2019]; *Cocktail 012 – The best of* [záznam představení], 1. 3. 2012.

⁵²⁾ *Revue z bedny* [záznam představení], 196?; *Cocktail 012 – The best of* [záznam představení], 1. 3. 2012.

⁵³⁾ *Cocktail 012 – The best of* [záznam představení], 1. 3. 2012.

S ohledem na nejrůznější množství existujících verzí, duplicitních materiálů anebo unikátních, avšak nekompletních materiálů ve špatném stavu, je potřeba se ptát, které z nich zachovat, popřípadě zda je možné filmové pásy ještě zachránit. V takových případech musí zodpovědná osoba zvážit pozitiva i negativa všech možných variant, přičemž jde o komplexní rozhodnutí zapojující dohromady znalost technického stavu materiálu, jeho jedinečnost a v neposlední řadě i dostupné zdroje.⁵⁴⁾ S cílem zachovat ohroženou informaci může být vhodným postupem její přenesení na jiný nosič. Ve zpracovávané sbírce se takový postup týkal především materiálů s magnetickým záznamem zvuku: jejich digitalizace v současnosti představuje jediný prostředek, jak zachránit nahrávku před rozkladnými účinky octového syndromu.

Při výběru kopií pro archivaci by se mohlo zdát ideální spojit dohromady kopie, jež se společně promítaly i v minulosti. Takový cíl se ovšem při bližším pohledu ukazuje jako prakticky nesplnitelný, nelze jednoduše určit, které z kopií mohly patřit k sobě. Něco takového se spolehlivě daří jen v případě dlouhých představení, jejichž materiály byly uloženy pohromadě ve velkých dřevěných trezorech – v každém z nich se nacházela vždy maximálně jedna sada materiálů. U revuálních pásem je možné se do určité míry řídit popisky na krabici nebo na blanku, kde se často objevuje číselné značení materiálů. Jen zřídka se ale daří dohledat další prameny, jež by potvrzovaly spojitost mezi kopiemi. Výběr se proto musel přizpůsobovat primárně mechanickému a chemickému stavu materiálů – jeden z hlavních problémů představovala rozdílná barevnost jednotlivých projekcí způsobená různou úrovní barevné degradace.

Veškeré technické vlastnosti filmových materiálů, obsahová specifika a zvláštnosti využití projekcí následně dopadají na možnosti jejich zpracování. Podobné informace jsou zde nezanedbatelným pomocníkem: kompletnost sbírky a technický stav jednotlivých materiálů často poskytují neúplné nebo protichůdné informace o podobě rekonstruovaného představení.

ZÁVĚR

Při zpracovávání sbírky kinematografických pásů Laterny magiky se ve velké míře vycházelo ze zavedených postupů pro zpracování jiných filmových sbírek.⁵⁵⁾ Na rozdíl od kopií a negativů hraných či dokumentárních filmů ale bylo nutné se vyrovnat s problémy plynoucími ze složitějšího principu projekce složené z několika zdrojů. Podobu projekce můžeme do určité míry odvozovat i ze samotných filmových materiálů a struktury představení. V Laterně magice existovaly dvě pa-

⁵⁴⁾ R. Edmondson, *c. d.*, s. 64.

⁵⁵⁾ Viz poznámka pod čarou č. 4.

ralelně fungující dramaturgické linie – delší, dramaturgicky sevřená představení a revuální pásma složená z kratších čísel. Existující kopie dlouhých představení dokládají s několika výjimkami rozdělení na dvě poloviny, bez přestávky se hrálo pouze za určitých specifických podmínek. Na první pohled matoucí dojem vyvolávají krátká čísla, u nichž nelze vždy nalézt informace, kdy a v jakých pásmech se uváděla.

Práci s kinematografickými pásy Laterny magiky komplikuje nedostatek spolehlivých informací o jejich původu a obsahu, často proto nelze určit, jaká verze je zaznamenaná na právě zkoumaném filmovém páse – jde o číslo v podobě uvedené při premiéře v pásmu *Variace 1963*, anebo pozdější verzi z *Expa* v Ósace? Nebo nejde o alternativní zkrácenou verzi dlouhého představení určenou výhradně pro zájezdní programy? Na podobné otázky se těžko odpovídá, filmové materiály neposkytují příliš konkrétní odpovědi, listinné prameny a pamětníci kolikrát podávají protichůdné informace. Výběr pásů pro dlouhodobé uložení se v některých případech muselo řídit i podle obvykle problematického technického stavu filmových pásů. Na straně jedné se ukazovala řada nestandardních postupů zmíněných například dobovými promítači, na straně druhé ale bylo nutné tyto postupy hledat přímo ve filmových materiálech.

Předložený text se snažil o reflexi technických specifik Laterny magiky, ale nebylo v jeho ambicích analyzovat důkladně veškeré aspekty této problematiky. Článek naráží na řadu dílčích aspektů – využití formáty, synchronizace projekce nebo nejruznější pokusy a laboratorní testy s druhy filmových materiálů. Stranou zůstala problematika magnetického záznamu zvuku, která se v Laterně magice využívala od počátků do devadesátých let minulého století. Sbíрка filmových pásů Laterny magiky proto do budoucna přináší potenciálním badatelům široké možnosti využití.⁵⁶⁾

Seznam literatury

- Anon, *Norma ČSN 66 6510 Kinematografický film 35 mm*. Praha: Vydavatelství úřadu pro normalisaci 1953.
Anon, *Technický stav filmové kopie*. Praha: Ústřední správa Čs. filmu [1959].
Anon, *The Film Preservation Guide. The Basics for Archives, Libraries, and Museums*. San Francisco: National Film Preservation Foundation 2004.
Online: <<https://www.filmpreservation.org/userfiles/image/PDFs/fpg.pdf>>

⁵⁶⁾ Sbíрка dosud není zpracovaná, potenciální badatelé se ale mohou obrátit na Oddělení filmových sbírek Národního filmového archivu. Viz: <<https://nf.a.cz/cz/obchod-a-distribuce/obchodni-vyuziti-sbirek/>>, [cit. 8. 11. 2019]

[cit. 15. 11. 2019].

Barbora Šulcová, *Laterna magika z hlediska technických proměn*. Olomouc: Univerzita Palackého 2010 [diplomová práce].

Bořivoj Srba, *Řečí světla*. Brno: JAMU 2006.

Eileen Bowser – John Kuiper, *A Handbook for Film Archives*. Taipei: Chinese Taipei Film Archive 1991.

Jaroslav Lopour, *Satan's Best Ceremony: The Identification of Three Films by Jan Kříženecký*. *Iluminace*, 31, 2019, č. 1, s. 91–103.

Lucie Česálková – Kateřina Svatoňová, *Diktátor času: (De)kontextualizace fenoménu Laterny magiky*. Praha: NFA – FF UK 2019.

Otto Levinský, *Film a filmová technika*. Praha: SNTL 1974.

Ray Edmondson, *Audiovisual Archiving: Philosophy and Principles*. Paris: UNESCO 2016.

Vladimír Fastei, *Manipulantky před zkouškou*. Praha: ČSFÚ 1968.

Paul Read – Mark Paul Meyer, *Restoration of Motion Picture Film*. Oxford: Butterworth-Heinemann 2000.

Svatopluk Malý, *Vznik, rozvoj a ústup multivizuálních programů. Laterna magika a polyekrany*. Praha: NAMU 2010.

Zuzana Holbeinová, *Revue z bedny* [diplomová práce]. Praha: Univerzita Karlova 2017.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE FILMMATERIALIEN DER LATERNA MAGIKA: WIE DER CHARAKTER DER SAMMLUNG DIE ART UND WEISE IHRER BEARBEITUNG BEEINFLUSST

Der vorliegende Text befasst sich mit den Bearbeitungsverfahren für die Sammlung von bei Vorstellungen des Theaters Laterna Magika verwendeten Filmstreifen. Die Sammlung umfasst Materialien, die ab Mitte der fünfziger Jahre bis in die erste Dekade des 21. Jahrhunderts verwendet worden sind, und umfasst annähernd 6 000 Kartons Filmmaterial, das das Nationale Filmarchiv vom Nationaltheater übernommen hat. Das in der Laterna Magika eingesetzte Filmmaterial entsprach zwar den seinerzeit gültigen Standards und Fachnormen, ist zugleich aber angesichts der Nutzungsart von recht spezifischer Art. Im Unterschied zu anderen Typen von audiovisuellen Materialien, die die Mehrheit der Sammlungen des Nationalen Filmarchivs ausmachen, stellten die Filmprojektionen in der Laterna Magika erstens nur einen von mehreren Teilen des Kunstwerks dar und fanden zweitens gewöhnlich auch aus mehr als einer Quelle statt. Aus diesen beiden Umständen ergeben sich dann die Herausforderungen, mit denen man sich bei der Bearbeitung der Sammlung auseinandersetzen muss – mit Inhaltsbeschreibung, Synchronisierung einer größeren Anzahl von Streifen, mit unterschiedlichen Leveln der Farbdegradation der einzelnen Materialien oder mit der wandelbaren Form der Vorstellungen der Laterna Magika. Der vorliegende Text ist aufgrund der Erfahrungen bei der Bearbeitung dieser Sammlung im Rahmen des Forschungsprojekts Laterna

magika. Historie und Gegenwart, Dokumentation, Erhaltung und Zugänglichmachung entstanden und befasst sich damit, wie der ungewöhnliche Charakter der Sammlung die Verfahren beeinflusst, die bei der Bearbeitung von Filmsammlungen zur Anwendung kommen.

Překlad Artlingua, a. s.

SUMMARY

LATERNA MAGICA FILM MATERIALS: HOW THE NATURE OF THE COLLECTION INFLUENCES HOW IT IS PROCESSED

The presented text deals with the approaches to processing the collection of film reels used during performances of the Laterna Magica theatre. The collection includes materials produced from the mid-fifties to the first decade of the 21st century and includes approximately 6 000 boxes of film material that the National Film Archive took over from the National Theatre. Though the film material used at Laterna Magica made use of the standard of the period and norms for the field, at the same time they do not have a particularly specific form considering the manner of use. In contrast to the other types of audiovisual materials that make up the majority of the National Film Archive's collections, film projection at Laterna Magica 1. comprised only one of several parts of the work of art and 2. generally took place from more than one source. Both these facts entail problems that must be addressed in processing the collection – description of content, synchronisation of a number of reels, differing levels of colour degradation of individual materials and the changing nature of Laterna Magica performances. The presented text was produced on the basis of experience with processing this collection as part of the research project Laterna Magica. History and the present, documentation, preservation and providing access and deals with how the non-standard nature thereof influenced the approaches used in processing the film collections.

Překlad Artlingua, a. s.

Iryna Tiurmenko – Liudmyla Bozhuk

SPECIÁLNÍ HISTORICKÉ DISCIPLÍNY VE VĚDECKÉM A VZDĚLÁVACÍM PROSTORU UKRAJINY

CÍL STUDIE

Problematika a předmět studie určily její účel. Cílem je zobecnění informací o výuce speciálních historických disciplín (dále SHD) na vysokých školách Ukrajiny a určení jejich strukturních složek v systému přípravy vysokoškolských studentů ve vzdělávacích zařízeních různých forem vlastnictví a podřízenosti v oborech 032 „*Historie a archeologie*“ a 029 „*Informatika, knihovnictví a archivnictví*“.

Úvod

Počátky výuky SHD na Ukrajině pocházejí z klasického univerzitního vzdělání. Některé speciální disciplíny se na univerzitách v Černovicích, Charkově, Kyjevě a Oděse vyučovaly již v XIX. století a na Lvovské univerzitě už koncem XVIII. století. Součástí struktury vzdělávacího procesu byla znalost zdrojů, historické chronologie, historické geografie, toponymie, genealogie, numismatika a sfragistika. Významným způsobem ke studiu těchto oborů přispěli profesor Charkovské univerzity D. Bagalij, rektor Kyjevské univerzity svatého Vladimíra – M. Maksymovyč, dále profesori výše uvedené univerzity V. Ikonnikov, O. Lazarevsky, Lvovské univerzity – L. Finkel, G. Ulch, M. Hruševskij, I. Krypjakevyč a další. Na Černovické univerzitě se popularizací studia archeografie, toponymie a diplomatiky zabýval profesor V. Milkovyč [9, s. 22–24; 54].

Ani počátkem XX. století neklesl zájem o hloubkové studium dokumentů na základě speciálních metodik. Na Fakultě historie a filologie Kyjevské univerzity sv. Vladimíra prof. V. Peretc vytvořil vědecký kroužek „*seminář ruské filologie*“, jehož studenti měli možnost důkladně studovat paleografii, prameny, ponořit se do textologie, dialektologie, kritiky pramenů při studiu starší ruské literatury a ukrajinských starých tisků XVI.–XVII. století. Díky semináři byla do vědeckého oběhu uvedena celá vrstva nových pramenů, a tím i jedinečný svět ukrajinské barokní literatury. Takoví žáci prof. V. Peretce jako S. Maslov, O. Nazarevskij, I. Ogienko, O. Gruzynskij a další přednášeli některé speciální historické disciplíny ve vzdělávacích institucích v Kyjevě, Nižynu, Charkově nebo používali příslušnou metodiku při výuce kurzů ukrajinské historie a literatury [49, s. 29–32].

V období sovětské vlády se navzdory ideologickému tlaku a kontrole ze strany stranických orgánů zrodila generace ukrajinských vědců, kteří vyvíjeli nové metody

a prováděli inovativní výzkum ve speciálních historických disciplínách. Určitá liberalizace společenských vztahů přinesla do vědeckých kruhů prvky diskuse, v důsledku čeho se v letech 1950–1960 se definitivně zformoval název pomocných historických oborů. Během sovětské éry byla vytvořena a rozvíjena nová i stávající centra pro studium pomocných historických oborů.

Vědecká centra vznikla v Moskvě, Petrohradu (tehdy Leningrad), Ufě, Tambově, Rostově na Donu a dalších městech. Na Ukrajině pokračoval výzkum v oblasti SHD a jejich implementace do vzdělávacího procesu na univerzitě ve Lvově, kde byla v roce 1784 založena katedra numismatiky a heraldiky. V šedesátých a sedmdesátých letech se na univerzitě vyučovala paleografie, metrologie, chronologie a metody studia historických pramenů [1, s. 550–551; 54, s. 141, 145]. Ovšem impulzem pro rozvoj koncepčních základů pro výzkum a výuku SHD byl „seminář archivnictví a pomocných historických disciplín“, který zahájil svoji činnost v roce 1961 v rámci Ústředního státního archivu Ukrajiny ve Lvově [1, s. 550–551]. Na jeho 97 zasedáních konaných v prvním dvacetiletí byla přijata účinná rozhodnutí o metodice využívání pomocných historických disciplín v praktické práci archivářů a osvědčenců [1, s. 563–564]. Když se k Celoukrajinskému vědeckému fóru připojili jak přední vědci, tak i přední vědecké instituce Ukrajiny, přispěl seminář ke stanovení interdisciplinárních metod studia pramenů a ke změně paradigmatu přípravy odborníků.

Od roku 1969 se opatrně, z iniciativy ruského archeologa A. Mongejma, začal zavádět nový pojem „speciální historické disciplíny“, jehož použití bylo nakonec zakotveno ve vědecké terminologii v roce 1980 [11, s. 711]. Vědecká centra na Ukrajině rovněž provádějí výzkum s cílem rozšířit základnu pramenů, zlepšit metody a diverzifikovat témata výzkumu SHD. Univerzity republiky aktivně zavádějí do vyučovacího procesu speciální kurzy speciálních historických disciplín.

Po utvrzení státní nezávislosti se na Ukrajině stal aktuálním nejen výzkum teoretických problémů, ale zároveň se zintenzivnila praktická aplikace SHD v různých oblastech budování státu. Především šlo o potřebu důkladného studia ukrajinské historie bez ideologických razítek a nánosů sovětské éry. Před vědci vyvstala řada problémů týkajících se výzkumů národních atributů, symbolů, erbů, znaků, pečetí atd., jejichž znalost byla nezbytná pro vydání národní měny, poštovních známek, řádů, medailí, vojenských odznaků a podobně. V roce 1992 byla v nezávislé Ukrajině vydána první učebnice speciálních historických disciplín. Tuto ideu realizovala v té době již zformovaná ukrajinská vědecká škola. Učebnice obsahovala popis šedesáti speciálních historických disciplín. Podle autorů měla tato práce dát podnět k dalšímu vědeckému výzkumu v této oblasti [9, s. 25]. V květnu 1994 na základě sekce historické geografie a kartografie oddělení ukrajinské historiografie a speciálních historických disciplín Ústavu dějin Ukrajiny Národní akademie věd Ukrajiny (dále jen „Ústav dějin Ukrajiny NAV Ukrajiny“) byla zřízena katedra historiografie a speciálních historických disciplín, kterou do roku 2006 vedl doktor historických věd M. Dmitrienko – věhlasný odborník v oblasti faleristiky, heraldiky a studia pramenů. V roce 2008 byla katedra reorganizována na

oddělení speciálních oborů historické vědy a elektronických informačních zdrojů a do současné doby je strukturální jednotkou Ústavu dějin Ukrajiny Národní akademie věd Ukrajiny [3].

Použití termínu „*speciální historické disciplíny*“ definitivně zakotvilo ve vědecké terminologii, ačkoli termín „*pomocné historické disciplíny*“ i nadále přežívá jako synonymum „*speciálních historických disciplín*“ v moderních pracích ukrajinských vědců [55].

Status SHD ve vědeckém a vzdělávacím životě Ukrajiny byl určen jejich umístěním ve struktuře historické vědy. S ohledem na to, že studie pramenů byly uznány jako integrační disciplína [4], která byla základem pro studium historického a kulturního dědictví, SHD měly spíše servisní úlohu. Právě tato úloha SHD určovala jejich roli jako disciplíny, nikoli vědy. Proto SHD zaujaly místo subsystémů speciálních odvětví historické vědy, které zahrnovaly historiografii, archeografii, studia pramenů, antropologii, archivnictví [14, s. 140]. Je třeba poznamenat, že název speciálních odvětví historické vědy má kromě zmíněného oddělení Ukrajinského ústavu dějin Ukrajinské národní akademie věd také Katedra historické fakulty Kyjevské univerzity Tarase Ševčenka (Katedra archivnictví a speciálních odvětví historické vědy). Podnět k zamyšlení předkládá M. Ilkiva-Svydnycký interpretací termínu „*speciální odvětví historické vědy*“. Výzkumník je vnímá šířeji než subsystém historické vědy, protože mnoho specializovaných oborů, které k nim patří, je již obsahově i metodicky vyvinuto na úroveň vědy [11, s. 711–712].

V tomto kontextu je zapotřebí přehodnotit i umístění SHD, strukturální komponenty, kterých již dávno „*přerostly*“ stadium „*subsystému*“, protože už dlouho používají k obsluze vlastní teoretický základ, nahromadily značný empirický materiál, mají vlastní předmět, objekt a pravidla výzkumu.

HISTORIOGRAFIE PROBLÉMU

Na Ukrajině v současnosti existuje 80 názvů speciálních historických oborů, i když tento údaj je třeba vnímat s určitou mírou relativity, protože literatura zmiňuje větší množství názvů disciplín. Rozvíjí se i různé přístupy k jejich klasifikaci a struktuře. Na konci devadesátých let 20. století a počátkem 21. století se klasifikace SHD zakládala na principu společných předmětných znaků. Struktura, vypracovaná M. Varčavčykiem a podporovaná I. Vojcechovskou a J. Kalakurou, předpokládala rozdělení SID na skupiny dle principu předmětnosti: „*disciplíny, zkoumající určité typy a druhy pramenů; b) disciplíny, rozvíjející speciální metody práce s prameny*“ [15]. Každá skupina byla dále rozdělena do podskupin. Skupina zahrnující prameny byla rozdělena do tří podskupin. Do první patřila paleografie, diplomatika, textologie, epigrafika, papyrologie, epistologie, výzkum rukopisů na březové kůře, folkloristika; druhá podskupina obsahovala disciplíny, které byly zastoupeny prostřednictvím obrazových zdrojů. To se týkalo heraldiky, numismatiky, sfragistiky, faleristiky, ikonografie, kinematografie a fotografie, bonistiky,

filatelie, symboliky, kartografie atd.; třetí podskupina zahrnovala speciální historické disciplíny týkající se materiálních zdrojů, konkrétně sem patřily věda o historických zbraních, historická věda o uniformách, vexilologie, věda o vlajkách [15, s. 41, 43, 44].

Struktura speciálních historických oborů se postupem času poněkud zjednodušila, vzhledem k jejich počtu a nedostatečnému rozvoji klasifikačních principů. Dnes se dělí na tradiční (klasické) a nové. Mezi tradiční patří numismatika, bonistika, sfragistika, heraldika, faleristika, vexikologie, paleografie, chronologie, onomastika, marginalistika, studie memoárů [4]. Vývoj metod studia pramenů vedl k tomu, že se z tradičního souboru disciplín vyvinuly samostatné deriváty jako filigranologie, výzkum rukopisů na březové kůře, papyrologie, faleristika, kliometrie, feminologie, nekropologie. Zároveň je třeba poznamenat, že klasifikace SHD je stále diskutabilní a teoretické základy v této oblasti spojily výsledky vědeckých škol z doby sovětské éry, moderního domácího i zahraničního výzkumu.

Věnujeme-li pozornost vzájemným vztahům a podřízenosti speciálních historických disciplín ve struktuře historické vědy, zjistíme, že SHD stejně jako speciální odvětví historické vědy jsou subsystémy historické vědy různých úrovní podřízenosti, z kterých se nezformovaly speciální historické vědy, jako tomu bylo v západní Evropě [57]. Zejména ve Francii, Španělsku a Itálii v druhé polovině dvacátého století heraldika byla uznána jako samostatná věda [56]. Na Ukrajině se však stále jedná o obor, který obsluhuje výzkum pramenů a s ním i historickou vědu.

Avšak vznik nových výzkumných metod v oblasti historie, integrace a interdisciplinární povaha vědeckých problémů vedly k významnému zájmu vědců o hlubší a specializovanější studium strukturních složek SHD. Zrodily se i vědecké školy, které přispěly ke vzniku specializovaných odborných a vědeckým vydání jako diskusní platformy pro projednání různých vědeckých problémů v oblasti SHD.

Jedním z prvních vědeckých vydání generalizujícího charakteru se stal sborník vědeckých prací „*Speciální historické disciplíny: otázky teorie a metodiky*“. V letech 1999 až 2019 bylo vydáno 30 čísel připravených pracovníky Ústavu speciálních odvětví historických věd Ústavu dějin Ukrajiny Národní akademie věd Ukrajiny [43], na jejichž vzniku se podíleli vědci z různých vědeckých institucí. Rozvoj výzkumu přispěl ke vzniku rubrik, na jejichž stránkách se vysvětlovaly teoretické a metodologické problémy, problémy archivnictví, biografistiky, nauky o prameňech, historiografie, heraldiky, bonistiky, faleristiky, numismatiky, sfragistiky, genealogie, věda o emblemech, paleografie, kodikologie, uniformologie atd.

O teoretických problémech pojednávali M. Dmytrienco, J. Kalakura, L. Markitan; otázkami kodikologie se zabývali O. Anapovyč, G. Borjak, Dubrovina, M. Serhij; heraldické otázky a vexilologie byly předmětem zájmu A. Grečyla, M. Dmytryjenka, J. Iščenka, O. Odnoroženka a J. Savčuka. O otázkách numismatiky a bonistiky psali G. Bakalec, M. Dmytryjenko, O. Kahljan, G. Kozubovskij, O. Klymenko, V. Levčenko, O. Ohuj, S. Pyvovarov, O. Popelnycka, P. Rjabčenko, G. Sapožnyk, P. Fedoriv, I. Chromova; otázky historiografie a pramenů zaujaly G. Bor-

jaka, I. Verbu, J. Vermenyče, I. Vojcechivskou, I. Dzyru, G. Papakina, J. Pinčuka, O. Popelnycka, J. Kalakura, J. Mycyka, O. Sokyrka, V. Stepankova a O. Jase. O otázkách paleografie pojednávali J. Dzyra, S. Myščuk, M. Palijenko; o otázkách sfragistiky a faleristiky O. Alfjorov, M. Dmytryjenko, A. Parkonin, O. Parchomenko, V. Perkun, J. Pšeničnyj, J. Samojlenko a I. Sytyj. Genealogické otázky zaujaly M. Varvarceva, J. Leguna, N. Lobka, M. Mychajličenko, S. Potapenka, I. Smutoka, V. Tomazova, O. Jase; otázky vědy o historických zbraních a uniformologie K. Anisimova, V. Gucula, J. Slavutyče, D. Tojičkina a M. Čmyra [43].

Kumulace znalostí a formování vědeckých škol přispěla ke vzniku specializovaných publikací, zabývajících konkrétními problémy SHD. Například otázkám genealogie bylo v květnu 2011 věnováno „ukrajinské genealogické čtení“, které posloužilo v roce 2013 impulzem k vydání sborníku vědeckých prací založených na jejich materiálech [6]. Druhé číslo sborníku vědeckých prací na základě dalšího „ukrajinského genealogického čtení“ (2013) uviděl svět v roce 2016 [7].

Komplexní vědeckou publikací, která spojila studium problémů numismatiky, bonistiky, sfragistiky, historie peněžního oběhu, archeologie, muzeologie a archivistiky byla „Ukrajinská numismatická ročenka“, založená v roce 2017. Přestože byla vydána pouze tři čísla, časopis založil platformu pro diskusi o problémech peněžního oběhu (V. Orlyk, S. Kulešov, O. Potylčak, K. Myzgin, S. Stjepanenko, J. Sytyj), padělání mincí (O. Bakalec, Bojko-Gagarin, I. Prochnenko, M. Žylenko, S. Kulešov, O. Nadvirňak, S. Orlyk, O. Pohorilec), identifikaci mincí a nových nálezu (R. Islamov, S. Kulešov, V. Orlik, V. Romankevyč, D. Janov) atd. [51].

Prohloubená studia problémů, které v sovětských dobách a priori nebylo možné studovat, natož publikovat, se projevila ve vzniku důkladného výzkumu. Z tohoto úhlu pohledu je třeba věnovat zvláštní pozornost monografii A. Bojko-Gagarina, věnované historii padělání ve střední a východní Evropě během středověku a v období raného novověku, analýze nálezů padělaných mincí, technologii jejich výroby i terminologické analýze [2]. Monografická studie O. Odnoroženka se zabývala studiem rodových heraldických památek ruské šlechty ruských zemí začleněných do složení Koruny Polské v roce 1434 (země Peremyšl, Sanok, Lvov, Halyč, Cholm a Podil) a v roce 1462 (země Belz) [27, 312 s.]. Autor prokázal absenci vlivu polského heraldického systému na formování ruské rodové heraldiky v XIV. století. V XV. století tyto vlivy byly pouze izolované, a rodová ruská heraldika neznala žádná erbová bratrství nebo erbové názvy, které se objevily již v raném novověku [27, s. 305].

Řada studií je věnována zobecnění praktických zkušeností s výukou SHD na ukrajinských univerzitách. Úloha a místo SHD ve vědeckých a vzdělávacích výstupech profesorů historické fakulty Charkovské národní univerzity V. Karavzina v období 1991 až 2014 jsou prezentovány v publikaci V. Ivaščenka a O. Kraska. Výzkumníci analyzovali témata vzdělávacích kurzů vyučovaných na fakultě. Zjistili, že podíl vědeckých publikací o SHD na fakultě činil 3 až 9 % z celkového počtu vědeckých produkcí v daném období a prokázali, že vědecký zájem přednášejících se převážně soustředil na oblast numismatiky a nauku o emblémech. Popsali vedoucí

roli pedagogů Katedry historiografie, pramenných studií a archeologie při publikační činnosti v oblasti archivnictví a pramenných studií [10, s. 136–139, 143]. Důležitou roli při provádění odborného výzkumu ve speciálních odvětvích historické vědy a speciálních historických disciplínách sehrála série „*Sešity studií pramenů*“, kterou založila Katedra historiografie, pramenných studií a archeologie v roce 2002 [10, s. 143].

O. Tarasenko ve své publikaci zdůraznila potřebu využití informačních technologií při výuce speciálních historických disciplín. Avšak článek spíše věnuje větší pozornost fázím vývoje informačních technologií, jejich roli a významu, než praktickým problémům jejich aplikace [48]. Model přípravy odborníků v oboru 029 „*Informatika, knihovnictví a archivnictví*“ na Národní letecké univerzitě a umístění specializace archivnictví a dokumentace analyzovali I. Tjurmenko, L. Bozhuk [58] a S. Lytvynska [25].

Nelze opomenout specializované vzdělávací publikace, které na jedné straně představují zobecnění výsledků vědeckého výzkumu ve speciálních historických disciplínách, a na druhé straně charakterizují potřebnost tohoto typu publikací, která je dána podílem jejich výuky na všeobecném odborném vzdělávání vysokoškolských studentů v oboru 032 „*Dějiny a archeologie*“ a 029 „*Informatika, knihovnictví a archivnictví*“. Tyto vzdělávací publikace jsou připravovány v souladu s osnovami a programy vysokých škol, proto se liší přístupy, hloubkou použití aplikovaných metod výzkumu určitých speciálních oborů a jejich strukturou. Výukový tutoriál P. Horochovského [8] je věnován obsahu SHD, historii jejich vzniku a stanovení, analýze typů pramenů a nástrojů a metodám výzkumu paleografie, chronologie, numismatiky, sfragistiky, historické metrologie, bonistiky, vexilologie a onomastiky. O specifice předmětu a objektu speciálních historických disciplín, jejich roli v systému historického výzkumu, metodách použitých v těchto výzkumech i o analýze speciálních historických klasických i novějších metod pojednává výukový informační tutoriál I. Vojcechivské, V. Tomazové a M. Dmytrijenka [44]. Výukový tutoriál G. Bondarenko představuje studijní materiály z oblasti paleografie, neografie, dokumentace, historické metrologie, numismatiky, bonistiky, historické heraldiky, faleristiky a vexilologie, historické geografie, historické topografie, muzeologie a sběratelství [3]. Výukový tutoriál praktické orientace pro studenty historických oborů ve speciálních historických disciplínách M. Jaremenka je rozdělený do dvou částí. První se věnuje studiu speciálních odvětví historické vědy a druhá tradičním speciálním historickým disciplínám [55]. Z nejnovějších vzdělávacích publikací si zaslouží pozornost učebnice V. Voronova [5]. Výukový tutoriál ukrajinské paleografie V. Denysjuka obsahuje ukázky abeced, typy písma, ukázky grafémů a interpunkčních systémů, zahrnuje rovněž specifiku kryptografie a šifrování [50].

Historiografická analýza ukázala, že se v období nezávislosti na Ukrajině zformovala škola vědců v oboru studií pramenů a SHD. Aktivně se vyvíjel vědecký výzkum ve speciálních historických odvětvích, který byl soustředěn na stránkách specializovaných sbírek vědeckých prací a vědeckých časopisů. Analýza reprezen-

tovaných témat svědčí nejenom o aktivní publikační činnosti v této oblasti, ale zároveň umožňuje udělat si představu o nerovnoměrné prezentaci jednotlivých speciálních disciplín v celkovém počtu publikací. Větší zájem vědců byl zaznamenán v oblasti historiografie, pramenných studií, numismatiky, sfragistiky, faleristiky, heraldiky a genealogie. Též byla vytvořena vyučovací literatura pro studenty. Přestože se jednotlivé vědecké články o zobecnění zkušeností z výuky SHD objevily, byl zaregistrován nedostatek moderních prací, které by vytvořily zobecněný přehled o výuce SHD na vysokých školách Ukrajiny. Cílem této studie je tuto mezeru zaplnit.

METODY VÝZKUMU

Metodologie je určena předmětem výzkumu. K analýze struktury SHD v přípravě odborníků byly vybrány obory 032 „*Historie a archeologie*“ a 029 „*Informatika, knihovnictví a archivnictví*“ dle principu zastoupení SHD a/nebo jejich složek ve vzdělávacích a odborných programech. Monitorování se neprovádělo pro obor 014 „*Střední vzdělávání (dějepis)*“, a to z důvodu převahy bloků oborů obecné historie, metodické a pedagogické orientace. Vysoké školy byly rozděleny metodou seskupování na klasické univerzity, pedagogické a technické univerzity, kde se v těchto oborech SHD vyučovalo. Metody analýzy a syntézy byly použity ke studiu repertoáru vědeckých publikací a zjištění dynamiky publikací. Pomocí historické metody byl analyzován proces stanovení SHD, jako vědecké a vyučovací disciplíny. Metoda monitoringu webových stránek vysokých škol na Ukrajině umožnila studium vzdělávacích odborných programů, obsahujících informace o vzdělávacích komponentech výuky. Srovnávací metoda byla použita ke srovnávací charakteristice struktury SHD v různých vysokoškolských zařízeních a v různých specializacích. Metoda generalizace pomohla vyznačit celkový obraz SHD v systému humanitního vzdělávání na Ukrajině a prezentovat získaná data v tabulkové formě.

REGULAČNÍ A PRÁVNÍ PODPORA ODBORNÉ PŘÍPRAVY ODBORNÍKŮ V OBORU 032 „*HISTORIE A ARCHEOLOGIE*“ a oboru 029 „*INFORMATIKA, ARCHIV- NICTVÍ A KNIHOVNICTVÍ*“

Hlavní myšlenkou koncepce vysokoškolského vzdělávání v současné fázi vývoje ukrajinského státu je školení kvalifikovaných pracovníků odpovídající úrovně a profilu, konkurenceschopných na trhu práce, kompetentních, odpovědných, ovládajících znalosti a dovednosti ve svém oboru a orientovaných v souvisejících oborech, schopných efektivní činnosti na mezinárodní úrovni, připravených na celoživotní profesionální růst, sociální a profesní mobilitu [58]. V souvislosti s roz-

vojem digitální společnosti a formováním společnosti založené na znalostech je nezbytné připravovat profesionální historiky i archiváře s důkladným základním historickým vzděláním, kteří zároveň ovládají moderní informační a komunikační technologie, jsou schopni „*používat relevantní metody zpracování historických a archeologických pramenů, včetně speciálních nástrojů historické disciplíny i moderních informačních technologií pro zpracování historických dat*“ [47]. Moderní systém odborné přípravy budoucích specialistů historiků, archeografů, archivářů, vědeckých a pedagogických pracovníků muzejních institucí, učitelů vysokých škol a středních škol je založen na ustanoveních Národní doktríny vzdělávání [35], zákonech Ukrajiny „*O vzdělávání*“ [39] (v aktuální znění ze dne 02. 04. 2020) a „*O vysokoškolském vzdělávání*“ [38] (znění ze dne 18. 03. 2020), dále na Usnesení kabinetu ministrů Ukrajiny „*O schválení Národního rámce kvalifikací*“ [35], „*O schválení seznamu znalostních oborů a specializací, v nichž probíhá příprava studentů vysokých škol*“ [36] (znění ze dne 02. 11. 2017), Standardech vysokoškolského vzdělání na Ukrajině první (bakalářské) úrovni – odvětví: 03 Humanitní vědy, obor 032 „*Historie a archeologie*“ a první (bakalářské) a druhé (magisterské) úrovni oboru 029 „*Informatika, knihovnictví a archivnictví*“ [45, 46, 47] a dalších právních dokumentech a předpisech.

Současný stav sociálně-ekonomického a sociálního rozvoje na Ukrajině vytváří nové požadavky na kvalitní přípravu historiků, pracovníků archivního a muzejního odvětví, vyučujících historických disciplín na všeobecných středních a vysokých školách, a to jak v oboru 032 „*Historie a archeologie*“, tak i na úrovni neustálého zlepšování odborné způsobilosti v budoucnu. Vznikla potřeba odborníků-historiků, kteří kromě znalostí nových informačních a komunikačních technologií mají rovněž hluboké vědomosti ze specifických oblastí historické vědy: historiografie, archeografie, nauky o pramenech, antropologie a SHD, včetně: paleografie, heraldiky, sfragistiky, numismatiky, bonistiky, memoáristiky, chronologie, onomatologie atd.

Digitalizace společnosti, zavedení elektronické správy dokumentů a prezentace archivních informačních zdrojů v globální informační síti si vyžádaly přehodnocení teoretických základů archivního vzdělávání na Ukrajině. Od roku 2015 se na Ukrajině zavádí nový model odborného vzdělávání interdisciplinárního charakteru, který spojuje jak přípravu správců současné dokumentace, včetně elektronické, manažerů veřejné správy, manažerů obchodních struktur, dokumentačních informačních systémů a zdrojů, kompetentních v oblasti informačních a komunikačních činností, tak i přípravu archivářů-dokumentaristů, archivářů, knihovníků, badatelů a správců národního historického a kulturního dědictví [58].

V souladu s usnesením kabinetu ministrů Ukrajiny „*O schválení seznamu znalostních oborů a specializací*“ (29. 4. 2015) byl vytvořen nový obor 029 „*Informatika, knihovnictví a archivnictví*“, kde klasické archivnictví a obor „*Dokumentace a informační činnost*“ byly spojené také s knihovnictvím [36]. V souvislosti se zavedením oboru „*Informatika, knihovnictví a archivnictví*“ se vysokoškolské instituce, zabývající se přípravou v nově vzniklé specializaci, v rámci svých možností snaží

zajistit v novém oboru rovný rozvoj všech jeho složek - odborníků v oblasti informací, knihovníků a archivářů. To znamená, že problém odborného vzdělávání budoucích odborníků, zejména v oblasti humanitních věd a kultury i nadále zůstává aktuálním, stejně jako harmonizace národního vzdělávání v různých oblastech znalostí v souladu s příslušnými mezinárodními vzdělávacími normy při zachování národních tradic.

VARIABILITA VÝUKY SPECIÁLNÍCH HISTORICKÝCH DISCIPLÍN VE VYSOKOŠKOLSKÝCH ZAŘÍZENÍCH NA UKRAJINĚ

V současné době na Ukrajině archiváře v oboru 032 „*Historie a archeologie*“ připravuje 43 vysokoškolských zařízení různých profilů (klasické univerzity, humanitní, technické) i různých forem vlastnictví (státní, obecní a soukromé formy vlastnictví) [41]. Z celkového počtu máme 15 klasických univerzit, 17 vysokých škol pedagogického směru, 3 technické univerzity, zbývající jsou humanitního směru. Můžeme konstatovat, že existují rozdíly v přístupu jednotlivých vysokoškolských zařízení k vypracování vzdělávacích a odborných programů a vyznačení přehledu složek příprav budoucích odborníků v oboru 032 „*Historie a archeologie*.“ Každá instituce vysokoškolského vzdělávání, s přihlédnutím k jejímu profilu, výukovým tradicím, stávajícím vědeckým školám, zahrnuje do seznamu vzdělávacích složek vzdělávacích a odborných programů: historiografii, ukrajinskou a zahraniční historiografii, archeografii, studia pramenů, antropologii, archivnictví, obecný kurz historické disciplíny jako takové, a dále zejména: bonistiku, heraldiku, historickou biografistiku, nauku o pamětech, numismatiku, paleografii a diplomatiku, chronologii atd.).

Některé z těchto vzdělávacích institucí s přihlédnutím ke změnám v informačním prostředí - vytváření informačního systému a síťového prostoru a jejich dopadu na procesy ve vzdělávání a vědě, aktualizují metodiku a obsah tzv. klasických speciálních historických oborů, což se odráží v názvech nabízených vzdělávacích komponentů a při přiřazování odpovídající kvalifikace odborníkům v oboru 032 „*Historie a archeologie*“.

Je třeba poznamenat, že hledání informací o vzdělávacích komponentech studia cestou monitorování webových stránek vysokoškolských zařízení Ukrajiny, zejména za účelem prozkoumání a analýzy vzdělávacích programů odborné přípravy, nebylo snadným úkolem. Dost často tyto informace nejsou zveřejňovány nebo jsou k dispozici pouze pro interní použití vědeckými a pedagogickými pracovníky a studenty vysokých škol.

Je zajímavé, že některé vysoké školy (především se to týká technických univerzit) kromě obecných kurzů přednášejí studentům speciální historické disciplíny variabilně ještě i nauku o pramenech a archivnictví. Například v Čerkaské státní technologické univerzitě, katedra historie a práva fakulty humanitních technologií vyučuje studenty faleristiku a medailistiku, numismatiku a bonistiku, historii

studených a střelných zbraní, historickou onomastiku, heraldiku, historickou geografii Ukrajiny a historii ukrajinské armády [2]. Studentům vzdělávacího stupně „magistr“ Východní Ukrajinské národní univerzity Volodymyra Dalja (Severodonetsk), katedry historie a archeologie právnické fakulty, na seznam povinných vzdělávacích komponentů odborného vzdělávacího programu zařadili studium biografie, světových dějin vojenství a historickou hermeneutiku [19].

Jiný přístup aplikují klasické univerzity, které dříve převážně připravovaly archi-váře a archeografy v historických oborech. Přední místo mezi obory vyučovanými na těchto univerzitách zauímají normativní a profesionálně zaměřené kurzy, které poskytují odpovídající úroveň teoretické a praktické přípravy historiků, archivářů a učitelů dějepisu. Vyučuje se archivnictví, historiografie (variabilní: Ukrajinská historiografie, historiografie slovanských národů, historiografie moderní Evropy, problémy zahraniční historiografie), teorie a metodologie archivnictví a speciálních historických disciplín, nauka o pramenech (variabilní: nauka o historických pramenech, historické prameny nové a moderní doby), antropologie (variabilní: historická antropologie, základy antropologie, sociohistorická antropologie), archeografie atd.

Snahu nabídnout maximálně širokou škálu speciálních historických disciplín pro vzdělávání odborníků bakalářské úrovně v oboru 032 „*Historie a archeologie*“, a to zejména v aspektu disciplín volného výběru, demonstrují katedra historie a filozofie Oděské národní univerzity I. Mečnikova a katedra moderních a soudobých dějin Černovické národní univerzity Jurije Fedkovyče. V seznamu normativních disciplín zauímají významné místo archivnictví, základy genealogie a heraldiky, nauka o pramenech, historiografie, základy antropologie a historická geografie. Mezi volitelné předměty spadají archivnictví/základy genealogie a heraldiky, nauka o pramenech, historiografie, základy antropologie; numismatika/historická chronologie a historická geografie, paleografie a metodika výzkumu písemných památek/historická chronologie/metrologie; studie pramenů dějin Ukrajiny/pramenů antických a středověkých dějin/studie pramenů novodobých a soudobých dějin; historiografie dějin Ukrajiny/historiografie dějin starověku a středověku a historiografie novodobých a soudobých dějin [20, 53].

Kliometrii jako interdisciplinární obor a součást studia zdrojů vyučuje na bakalářské úrovni pouze historická fakulta Dniprovské národní univerzity Olesja Hončara. Seznam oborů vyučovaných na fakultě: obecná historická geografie, historická geografie, historická geografie Ukrajiny, speciální historické disciplíny, studia historických pramenů, teorie a metodologie studia pramenů, civilizační procesy podle archeologických pramenů, historiografie, historická biografistika, historická antropologie a rasová geneze. Výše uvedené svědčí o komplexním přístupu k přípravě odborníků v oblasti historie a archeologie, kteří ovládají metody výuky a interpretaci historické minulosti [32].

V této kategorii vyniká národní univerzita „*Kyjevo-Mohyljanská akademie*“, kde v anotaci bakalářských a magisterských studijních programů katedry historie je kromě speciálních historických oborů a ukrajinské a zahraniční historiografie

představena i široká škála historických kurzů, a to zejména: historie Ukrajiny, historie primitivní společnosti, dějiny antického světa, dějiny západní civilizace, dějiny diplomacie, dějiny sovětské společnosti, úvod do dějin církve atd. [21].

Neklasické univerzity jsou zaměřeny na vzdělávání historiků, vyučujících na veřejných a soukromých institucích středoškolského a vysokoškolského vzdělání v souladu s profily vzdělávacích institucí. Většinou se jedná o bývalé pedagogické instituty, které již v dobách nezávislosti Ukrajiny získaly status národních univerzit. Proto je jejich přístup k procesu odborné přípravy historiků zpravidla založen na výuce historických oborů a speciálních odborů historické vědy: historiografie, studia pramenů, archivnictví, archeografie, antropologie. Mezi vysokými školami, které vyučují speciální historické disciplíny (klasické) se odlišují: Rovenská státní humanitní univerzita, kde se paleografie přednáší studentům bakalářského studia na Fakultě historie, politologie a mezinárodních vztahů; Mykolajevská národní univerzita V. O. Suchomlynského, kde fakulta pedagogiky a psychologie v magisterském programu zařadila do seznamu volitelných, dle volby studenta, disciplínu historiografie archeologického výzkumu, problémy při výkladu archeologických pramenů a antickou numismatiku. Vzdělávací a vědecký ústav historie a sociohumanitních disciplín O. M. Lazarevského národní univerzity „Černihivské collegium“ T. H. Ševčenka nabízí mezi volitelnými disciplínami základy faleristiky na bakalářské úrovni a základy bonistiky na magisterské úrovni. Historická fakulta Umanské státní pedagogické univerzity Pavla Tyčyny vypracovala pracovní studijní program memoárologie pro studenty vzdělávací úrovně „bakalář“ [12, 26, 32, 52].

Provedená srovnávací analýza vzdělávacích a odborných programů, obsahujících informace o komponentech vzdělávání a srovnávací charakteristika jejich struktury, ukázala variabilitu výuky speciálních historických disciplín na různých vysokých školách na Ukrajině v humanitních oborech 032 „*Dějiny a archeologie*“, o čemž svědčí tabulka 1 – Speciální historické disciplíny ve struktuře oboru 032 „*Dějiny a archeologie*“ na vysokých školách na Ukrajině.

TABULKA 1. Speciální historické disciplíny v struktuře oboru 032
«Historie a archeologie» na vysokých školách Ukrajiny

<i>Přední vysoké školy na Ukrajině</i>	<i>Speciální historické disciplíny</i>
Kyjevská národní univerzita Tarase Ševčenka, katedra archivnictví a speciálních odvětví historické vědy	Archivnictví, speciální historické disciplíny. Volitelné: paleografie a diplomacie, historická chronologie
Státní vysokoškolské zařízení «Užhorodská národní univerzita», fakulta historie a mezinárodních vztahů	Studie pramenů, historiografie soudobých dějin, moderní ukrajinská historiografie, lékařská antropologie, speciální historické disciplíny

<i>Přední vysoké školy na Ukrajině</i>	<i>Speciální historické disciplíny</i>
Dniprovská národní univerzita Olesja Hončara, historická fakulta	Kliometrie, základy antropologie, archivnictví a muzeologie. Cyklus odborné přípravy: speciální historické disciplíny, studie historických pramenů, historiografie. Volitelné předměty odborné přípravy: historická biografistika (VÚ «Bakalář»). Volitelné disciplíny cyklu všeobecné přípravy: teorie a metodologie historiografie, teorie a metodologie studií pramenů. Povinné problémy cyklu odborné přípravy: problémy zahraniční historiografie; volitelné komponenty odborné přípravy: historická antropologie a rasová geneze, historie archivnictví, civilizační procesy podle archeologických pramenů.
Doněcká národní univerzita Vasyla Stusa, katedra historie Ukrajiny a speciálních odvětví historické vědy	Antropologie, speciální historické disciplíny, sociální historická antropologie, studie historických pramenů VÚ «Magistr»).
Záporožská národní univerzita, historická fakulta	Speciální historické disciplíny. Volitelné: archivnictví, studie pramenů, ukrajinská a zahraniční historiografie (VÚ «Bakalář»). Aktuální problémy vědy o pramenech a historiografie, novodobé prameny a metody jejich studií, současná historiografie, současná historiografie dějin Ukrajiny, současná historiografie cizích států. Volitelné: standardizace v dokumentační agendě a archivnictví /studie historických pamětihodností /areografie, zahraniční archivnictví a mezinárodní spolupráce v archivnictví/ klasifikace archivních dokumentů /historie archivnictví v Ukrajině (VÚ «Magistr»).
Lvovská národní univerzita Ivana Franka, historická fakulta	Základy vědy o pramenech, kulturní antropologie, historická biografistika, základy muzeologie a vědy o pramenech, historie zbrání, speciální historické disciplíny, ukrajinská historiografie (VÚ „Bakalář“). Současná světová historiografie, současná

<i>Přední vysoké školy na Ukrajině</i>	<i>Speciální historické disciplíny</i>
Národní univerzita «Kyjevo-Mohyljanská akademie», fakulta humanitních věd	ukrajinská historiografie: vize a směřování (VÚ «Magistr»).
Národní univerzita «Ostrožká akademie», fakulta mezinárodních vztahů	Aktuální problémy ukrajinské a světové historie, historiografie, židovská paleografie, speciální historické disciplíny, současná ukrajinská a světová historiografie.
Oděská národní univerzita I. I. Mečnikova, fakulta historie a filozofie	Historiografie, studie pramenů, metodika zpracování historických pramenů, speciální historické disciplíny. Volitelné: ukrajinská a světová historiografie
Sumská státní univerzita, katedra ústavního práva, teorie a historie státu a práva	Archivnictví, studie pramenů, historiografie, základy genealogie a heraldiky, základy antropologie, ukrajinská studie pramenů a archeografie, ukrajinský historický proces v kontextu evoluce světové vědy. Volitelné: archivnictví/Základy genealogie a heraldiky, základy antropologie, numizmatika/historická chronologie
Tavrijská národní univerzita V. I. Vernadského, katedra filozofie a historie	Studie pramenů a archivnictví, historiografie, speciální historické disciplíny.
Charkovská národní univerzita V. N. Karazina, historická fakulta	Archivnictví, historická biografistika, základy antropologie a primitivní společnosti, speciální historické disciplíny, moderní světová historiografie.
Chersonská státní univerzita, katedra světové	Archivnictví, historická antropologie historiografie, studie pramenů novodobé a soudobé historie, studie středověkých pramenů, studie pramenů historie Ukrajiny, studie pramenů historie Ruska (VÚ „Bakalář“). Historiografie antiky a středověku, studie pramenů soudobé Evropy (VÚ «Magistr»).
	Studie pramenů, historiografie a speciální

<i>Přední vysoké školy na Ukrajině</i>	<i>Speciální historické disciplíny</i>
historie a historiografie	historické disciplíny: tradice a inovace, základy archivnictví. Volitelné: archivnictví (historie archivnictví Ukrajiny, teorie a metodika archivnictví, archivní systém Ukrajiny a archivní legislativa)/ archivnictví, staroslověnština a paleografie starověkých památek / paleografie, archeografie / informační heuristika / usní historie/kilometrie, informační technologie v archivnictví a dokumentaci/ aktuální problémy studií pramenů
Čerkaská národní univerzita Bohdana Chmelnického, vzdělávací a vědecký ústav historie a filozofie	Základy antropologie. Volitelné: archivnictví, archeografie, světové archivnictví, historiografie dějin Ukrajiny
Černivecká národní univerzita Jurije Fedkoviče, fakulta historie, politologie a mezinárodních vztahů	Ukrajinská historiografie na přelomu XX.–XXI. století. Volitelné: paleografie a metodika výzkumu památek písemnosti /historická chronologie/ metrologie; studie pramenů dějin Ukrajiny/ studie pramenů antické a středověké historie/ studie pramenů novodobé a soudobé historie; historiografie historie Ukrajiny/historiografie dějin antičnosti a středověku/historiografie novodobých a soudobých dějin
Univerzity pedagogického zaměření	
Berďanská státní pedagogická univerzita, katedra historie a filozofie	Archivnictví, studie pramenů, historiografie dějin Ukrajiny, světová historiografie, současná světová historiografie, speciální historické disciplíny.
Státní vysokoškolské zařízení «Prykarpatská národní univerzita Vasyla Stefanyka», katedra historiografie a studií pramenů	Cyklus odborné přípravy: základy antropologie, studie pramenů i archivnictví, speciální historické disciplíny. Volitelné disciplíny: historiografie: teorie a metodika, základy vědy o zbraních a uniformách Ukrajiny /základy vědy

<i>Přední vysoké školy na Ukrajině</i>	<i>Speciální historické disciplíny</i>
Vinnycká státní pedagogická univerzita Mychajla Kocubynského, Fakulta historie, práva a veřejné správy	o zbraních a uniformách světa, aktuální problémy historiografie druhé světové války/ historiografie (VÚ «Bakalář») Cyklus odborné přípravy: historiografie dějin Ukrajiny, historiografie světových dějin, historiografie dějin Slovanů v zahraničí (VÚ «Magistr») Aktuální otázky historiografie a studií pramenů
Žytomyrská státní univerzita Ivana Franka, katedra speciálních historických disciplín a pravovědy	Historiografie dějin slovanských národů, ukrajinská historiografie, studie historických pramenů, historiografie archeologických výzkumů, speciální historické disciplíny,
Izmajlská státní humanitní univerzita, katedra ukrajinské a světové historie	Studie historických pramenů a speciální historické disciplíny.
Kamjanec-Podilská národní univerzita Ivana Ogijenka, historická fakulta	Speciální historické disciplíny. Volitelné: studie pramenů novodobé a soudobé historie států Evropy a Ameriky, studie pramenů dějin Ukrajiny, historická kartografie, archivnictví, základy antropologie (VÚ „Bakalář“). Historiografie světových dějin, ukrajinská historiografie (VÚ «Magistr»).
Kyjevská univerzita Borysa Hrynčenko, katedra historie Ukrajiny	Archivnictví, studie pramenů, historiografie, speciální historické disciplíny, historická antropologie.
Luganská národní univerzita Tarase Ševčenko, katedra dějiny Ukrajiny	Studie pramenů, speciální historické disciplíny, ukrajinská historiografie (VÚ «Magistr»).
Melitopolská státní pedagogická univerzita Bohdana Chmelnického, katedra historie, archeologie a filozofie	Studie pramenů dějin Ukrajiny, speciální historické disciplíny, archeografie s archeografickou praxí, archivnictví s archivní praxí.

<i>Přední vysoké školy na Ukrajině</i>	<i>Speciální historické disciplíny</i>
Mykolajivská národní univerzita V. O. Suchomlynského, fakulta pedagogiky a psychologie	Volitelné: současná světová historiografie, současná evropská historiografie (VÚ „Bakalář“). Historická antropologie. Volitelné: základy analytické archeologie, světová historiografie XX st. (VÚ «Magistr»).
Národní pedagogická univerzita M. P. Drahomanova, katedra studií práva a speciálních historických disciplín	Volitelné: studie pramenů: archeologická věda o materiálech, historická antropologie Ukrajiny, historiografie archeologických výzkumů, problémy interpretace archeologických pramenů, antická numismatika, Hydroarcheologie a historická geografie severozápadního pobřeží Černého moře (VÚ «Magistr»).
Národní univerzita «Černihivské collegium» T. H. Ševčenka, vzdělávací – vědecký ústav historie a sociohumanitních věd O. M. Lazarevského	Studie pramenů, speciální historické disciplíny Volitelné: archivnictví, archeografie, speciální odvětví historické vědy
Nižynská státní univerzita Mykoly Gogola, historická fakulta	Antropologie, studie pramenů historie Ukrajiny, speciální historické disciplíny, ukrajinská historiografie. Volitelné: aktuální problémy studia historických pramenů, základy bonistiky, základy faleristiky
Poltavská národní pedagogická univerzita V. G. Korolenka, katedra historie Ukrajiny	Speciální historické disciplíny. Volitelné: muzeologie /archivnictví, studie pramenů historie Ukrajiny / historické reálie regionu, historická antropologie/ dějiny primitivní společnosti, historiografie světové historie/ studie pramenů světové historie (VÚ „Bakalář“). Historická antropologie, historiografie archeologických výzkumů (VÚ «Magistr»).
Poltavská národní pedagogická univerzita V. G. Korolenka, katedra historie Ukrajiny	Archivnictví a archivní agenda, speciální historické disciplíny, historiografie dějin Ukrajiny, historiografie světových dějin

<i>Přední vysoké školy na Ukrajině</i>	<i>Speciální historické disciplíny</i>
Východoevropská národní univerzita Lesi Ukrajinky, fakulta historie, politologie a národní bezpečnosti	Studie pramenů světové historie a historie Ukrajiny, historiografie a prameny muzejní agendy.
Ternopilská národní pedagogická univerzita Volodymyra Hnatuka, historická fakulta	Archivnictví, studie pramenů, kulturní antropologie, speciální historické disciplíny (VÚ «Bakalář»).
Umanská státní pedagogická univerzita Pavla Tyčyny, historická fakulta	Cyklus všeobecné a odborné přípravy: současná historiografie a studie pramenů. Volitelné: současná filozofická antropologie (VÚ «Magistr»).
	Cyklus obecné a odborné přípravy: archivnictví, studie pramenů historie Ukrajiny, historiografie dějin Ukrajiny. Volitelné: antropologie, archeologické studie pramenů, sociální antropologie Evropy, historická antropologie (VÚ „Bakalář“).
	Cyklus obecné a odborné přípravy: historiografie světových dějin, současná světová historiografie (VÚ «Magistr»).
Technické vysoké školy	
Národní technická univerzita «Dniprovská polytechnika», katedra historie a politické teorie humanitních a sociálních věd	Sociální antropologie
Východoukrajinská národní univerzita Volodymyra Dalja, katedra historie a archeologie	Speciální historické disciplíny (VÚ „Bakalář“).
	Historiografie a biografistika, historická hermeneutika (VÚ «Magistr»).
Čerkaská státní technologická univerzita, fakulta humanitních technologií	Archivnictví, studie pramenů, historie studených a střelných zbraní, historická onomastika, heraldika, speciální historické disciplíny.
	Volitelné: numismatika, a bonistika, paleografie, faleristika a věda o medailích

Jiné vysoké školy	
<i>Přední vysoké školy na Ukrajině</i>	<i>Speciální historické disciplíny</i>
Komunální zařízení «Charkovská humanitní a pedagogická akademie » Charkovské oblastní rady, katedra sociálních a ekonomických disciplín	Studie pramenů
Mariupolská státní univerzita	Antropologie, studie pramenů, speciální historické disciplíny, současná historiografie cizích států. Volitelné: archivnictví
Rovenská státní humanitní univerzita, fakulta historie, politologie a mezinárodních vztahů	Studie pramenů a historiografie dějin Ukrajiny, studie pramenů a historiografie světových dějin, paleografie a speciální historické disciplíny (VÚ „Bakalář“). Ukrajinská historiografie XX.–XXI. st. (VÚ «Magistr»).
Univerzita celní správy a financí, katedra historie a teorie státu a práva (m. Dnipro)	Kliometrie (moderní informační technologie v historii), studie pramenů, historiografie, speciální historické disciplíny.
Černomořská státní univerzita Petra Mohyly, fakulta politických věd	Archivnictví Volitelné: studie pramenů, historiografie a metodika výuky historie

Specialisty v oboru 029 „*Informatika, knihovnictví a archivnictví*“ na Ukrajině připravuje 38 vysokoškolských zařízení různých profilů (univerzální, rezortní, technické, humanitní) různých forem vlastnictví (veřejné i soukromé). Z celkového počtu máme 7 klasických univerzit, 14 technických vysokých škol, zbytek je humanitních směrů. Například v Kyjevě odbornou přípravu absolventů v oboru „*Informatika, knihovnictví a archivnictví*“ uskutečňuje 12 subjektů vysokoškolského vzdělávání [40]. Je třeba konstatovat rozdíly v přístupech vysokých škol k přípravě budoucích odborníků v oboru „*Informatika, knihovnictví a archivnictví*“ na Ukrajině, což se odráží v seznamu a obsahu komponentů vzdělávacích odborných programů.

Na klasických univerzitách, které dříve připravovaly archiváře a archeology v rámci historických oborů, zaujímají významné místo normativní a profesionálně

zaměřené kurzy určené k zajištění odpovídající úrovně teoretické a praktické přípravy historiků a archivářů, včetně: „Archivnictví“, „Teorie a metody archivnictví“, „Speciální historické disciplíny“, „Studia historických pramenů“, „Management v archivnictví“ atd. Realita moderní digitální společnosti, nejnovějších informačních a komunikačních technologií pro vyhledávání, uložení a šíření informačních zdrojů však vedla k „přehodnocení a aktualizaci teoretických základů a metodických nástrojů“ ve vzdělávání archivářů [3]. Ve školním roce 2018/2019 zahájila přípravu odborníků v novém oboru „Informatika, knihovnictví a archivnictví“ katedra archivnictví a speciálních odvětví historické vědy jedné z nejstarších univerzit na Ukrajině, která i dříve připravovala profesionální archiváře, výzkumníky pramenů a odborníky na archivy – Kyjevská národní univerzita Tarase Ševčenka. Mezi katedrou nabízenými akademickými kurzy, zaměřené na disciplíny historického cyklu, patří archivnictví, historická chronologie, paleografie a diplomatika, speciální historické disciplíny atd. [17].

Aktuální problémy moderního archivnictví, ukrajinské historiografie nabízí Katedra knihovnictví a bibliografie Národní univerzity Ivana Franka ve Lvově [18]. Studium pramenů jako samostatný akademický kurz se vyučuje na Záporožské národní univerzitě. Ovšem pouze na Černovecké národní univerzitě katedra mezinárodních informací přednáší studentům 3. ročníku oboru 029 „Informační knihovnictví“ kurz hermeneutiky [24].

Poněkud odlišný přístup k procesu přípravy odborníků v oboru 029 „Informatika, knihovnictví a archivnictví“, založený na vývoji informační složky oboru „Knihovnictví a bibliografie“, používají instituce vysokoškolského vzdělávání a kultury. Kromě povinného studia archivnictví na základních kurzech VÚ „Bakalář“ vyučují zejména nauku o historických a muzejních pramenech, speciální historické disciplíny, historiografii [16] a kulturní antropologii [23].

Snaha o kombinaci teoretických a praktických aspektů archivnictví s cykly disciplín fundamentálního a odborně orientovaného zaměření (informační management, řízení informačních zdrojů, informační a analytická činnost, public relation v orgánech veřejné správy atd.) je zjevnou u vysokoškolských vzdělávacích zařízení technického směru [58], zejména na katedře dokumentování a informační činnosti Národní metalurgické akademie Ukrajiny [29], katedře historie a dokumentace Národní letecké univerzity [30], katedře společenských věd, informačních a knihovnických záležitostí Centrální ukrajinské národní technické univerzity [34] a katedře humanitních věd, kultury a umění Kremenchugské národní univerzity Mychajla Ostrogradského [28]. V seznamu disciplín těchto kateder historické disciplíny zaujímají klíčové místo – jsou to: archivnictví, studia pramenů, studia historických pramenů, základy studií pramenů a speciálních disciplín, speciální historické a pomocné historické disciplíny (numismatika, sfragistika) atd. [58].

Srovnávací analýza vzdělávacích odborných programů, obsahujících informace o komponentech vzdělávání a srovnávací charakteristika jejich struktury ukázaly rozdíly v přístupech vysokých škol k přípravě budoucích odborníků v oboru „Informatika, knihovnictví a archivnictví“ na Ukrajině. Výše uvedené se odráží ve

struktury výuky speciálních historických disciplín na různých vysokých školách na Ukrajině v oboru 029 „Informatika, knihovnictví a archivnictví“, což je znázorněno v tabulce 2 „Speciální historické disciplíny ve struktuře oboru 029 „Informatika, knihovnictví a archivnictví“ na vysokých školách Ukrajiny.

TABULKA 2. Speciální historické disciplíny v struktuře oboru 029
«Informatika, knihovnictví a archivnictví» na vysokých školách Ukrajiny

<i>Přední vysoké školy na Ukrajině</i>	<i>Speciální historické disciplíny</i>
Klasické univerzity	
Kyjevská národní univerzita Tarase Ševčenka, katedra archivnictví a speciálních odvětví historické vědy	Archivnictví, speciální historické disciplíny. Volitelný komponent: paleografie a diplomacie, historická chronologie
Doněcká národní univerzita Vasyła Stusa, katedra informačních systémů řízení	Archivnictví
Záporožská národní univerzita, fakulta žurnalistiky	Archivnictví, studie pramenů
Lvovská národní univerzita Ivana Franka, knihovnická fakulta	Aktuální problémy současného archivnictví, ukrajinská historiografie
Národní univerzita «Ostrozka akademie», fakulta politického a informačního managementu	Archivnictví
Černivecká národní univerzita Jurije Fedkovyče, fakulta mezinárodních informací	Hermeneutika/informačně analytická činnost
Univerzity humanitního zaměření	
Vysokoškolské zařízení «Veřejná mezinárodní univerzita rozvoje člověka «Ukrajina», katedra dokumentace a informační činnosti	Archivnictví

<i>Přední vysoké školy na Ukrajině</i>	<i>Speciální historické disciplíny</i>
Vysokoškolské zařízení Východoevropská univerzita ekonomiky a managementu (ve formě společnosti s ručením omezeným), katedra informací, knihovnictví a archivnictví a sociálně-humanitních disciplín	Archivnictví
Státní univerzita telekomunikací, katedra dokumentace a informační činnosti	Archivnictví
Státní zařízení «Luganská národní univerzita Tarase Ševčenka», katedra dokumentace a informační činnosti	Archivnictví
Izmajilská státní humanitní univerzita, katedra matematiky, informatiky	Archivnictví a informační činnosti Volitelný komponent: speciální historické disciplíny
Kyjevská národní univerzita kultury a umění, katedra muzeologie a expertizy historických a kulturních hodnot	Archivnictví, studia historických pramenů speciální historické disciplíny
Kyjevská univerzita Borysa Hrinčenko, katedra knihovnictví a informologie	Archivnictví
Komunální vysokoškolské zařízení «Užgorodský institut kultury a umění», katedra sociokulturní činnosti	Základy archivnictví Volitelný komponent: studie historických pramenů (VÚ «Bakalář »).
Luganská státní akademie kultury a umění, katedra společenských a humanitních věd	Historiografie
Mariupolská státní univerzita, katedra kulturologie a informační činnosti	Archivnictví, studia pramenů
Mukačivská státní univerzita, katedra filologických disciplín a sociálních komunikací	Archivnictví
Národní akademie vedoucích pracovníků	Archivnictví, kulturní antropologie

<i>Přední vysoké školy na Ukrajině</i>	<i>Speciální historické disciplíny</i>
kultury a umění, katedra kulturologie a informačních komunikací	
Národní univerzita vodního hospodářství a využití přírodních zdrojů, institut ekonomiky a managementu	Archivnictví
Rovenská státní humanitní univerzita, katedra dokumentárních komunikací a knihovnictví	Archivnictví
Východoevropská národní univerzita Lesi Ukrajinky, fakulta historie, politologie a národní bezpečnosti	Archivnictví
Ukrajinská akademie tisku, katedra informací, knihovnictví a archivnictví	Archivnictví
Technické vysoké školy	
Ivano-Frankivská národní technická univerzita ropy a plynu, katedra dokumentace a informační činnosti	Archivnictví
Národní letecká univerzita, katedra historie a dokumentace	Archivnictví, základy studií pramenů a speciálních disciplín (VÚ «Bakalář»). Archivnictví a informační zabezpečení archivů (VÚ «Magistr»).
Národní aerokosmická univerzita M. J. Žukovského «Charkovský letecký institut», katedra dokumentace	Archivnictví
Národní metalurgická akademie Ukrajiny, katedra dokumentace a informační činnosti	Archivnictví a studie pramenů (VÚ «Bakalář»). Speciální historické disciplíny (paleografie, sfragistika, historická chronologie, archivní heuristika (VÚ «Magistr»).
Národní dopravní univerzita, katedra Informačně-analytické činnosti a informační bezpečnosti	Archivnictví

Národní univerzita «Poltavská polytechnika Jurije Kondratuka», humanitní fakulta	Archivnictví (VÚ «Bakalář»). Volitelný komponent: studie pramenů, speciální historické disciplíny (VÚ «Magistr»).
<i>Přední vysoké školy na Ukrajině</i>	<i>Speciální historické disciplíny</i>
Oděská národní polytechnická univerzita, katedra informační činnosti a mediálních komunikací	Archivnictví
Centrální ukrajinská technická univerzita, katedra společenských věd, informací a knihovnictví	Archivnictví Volitelný komponent: pomocné historické disciplíny (VÚ «Bakalář»). Speciální historické disciplíny, studie historických pramenů (VÚ «Magistr»).

ZÁVĚR

Aktivní implementace SHD do vědeckého a vzdělávacího prostoru začala v roce 1990, kdy Ukrajina získala státní nezávislost, což bylo impulzem pro provedení výzkumu v oblasti státních symbolů a atributů. Zároveň je třeba podotknout, že struktura a jejich klasifikace pořád není ustálená. SHD stále zůstávají subsystémem speciálních odvětví historické vědy, tj. mají status oborů, obsluhujících historickou vědu. Nicméně takové disciplíny jako jsou numismatika, heraldika, sfragistika, genealogie a jiné již mají svůj předmět a objekt, metodiku a postupy pro výzkum.

Provedená studie ukázala značné rozdíly v přístupech vysokých škol Ukrajiny k přípravě budoucích odborníků, především v oblasti humanitních věd. Některé vzdělávací instituce, které zohledňují požadavky globálního informačního systémového a síťového prostoru, již obnovují metodiku a obsah klasických speciálních historických disciplín, a snaží se najít určitou rovnováhu mezi výukou historických a informačních a komunikačních disciplín. Toto platí zejména pro vysoké školy technického zaměření. Nyní se klasické univerzity snaží uchovat tradice vytvořené v historické vědě na Ukrajině, zaměřují se na výuku a zahrnují do seznamu komponentů vzdělávacích odborných programů klasické disciplíny, které na Ukrajině převážně patří do speciálních odvětví historické vědy: historiografie, archeologie, studie pramenů, antropologie, archivnictví atd. Co se týká speciálních historických disciplín, přednáší se většinou jako jedna integrovaná disciplína.

ZUSAMMENFASSUNG

HISTORISCHE SPEZIALDISZIPLINEN IM WISSENSCHAFTS- UND BILDUNGSRAUM DER UKRAINE

Der Artikel analysiert die Geschichte von Herausbildung und Verbreitung der historischen Spezialdisziplinen in der Wissenschafts- und Bildungslandschaft der Ukraine im 20.–21. Jahrhundert. Besondere Aufmerksamkeit wird dem Platz und der Aufgabe der historischen Spezialdisziplinen in der Struktur der historischen Wissenschaft gewidmet. Heute gibt es in der Ukraine 80 historische Spezialdisziplinen. Die Unterteilung der historischen Spezialwissenschaften in traditionelle (klassische) und nicht traditionelle ist das Resultat einer langen Diskussion in wissenschaftlichen Kreisen über ihre Klassifikation. Diese Unterteilung ist relativ, weil es verschiedene Klassifizierungsschemata gibt.

Es wird der Einfluss wissenschaftlicher Publikationen auf die Entwicklung der spezialisierten Forschungen und die Herausbildung wissenschaftlicher Schulen untersucht, sowie eine Bewertung der Aufgaben der historischen Spezialdisziplinen bei der fachlichen Heranbildung von Experten vorgenommen.

Ein Monitoring der Webseiten von Hochschuleinrichtungen ermöglichte es, an den Universitäten in der Ukraine verschiedene Eigentums- und Unterordnungsformen, sowie die Komponenten der historischen Spezialwissenschaften im Einklang mit den Merkmalen der Fachbereiche: 032 „*Historie und Archäologie*“ (Wissenszweig – „*Historie*“) und 029 „*Information, Bibliothekswesen und Archivwesen*“ (Wissenszweig – „*Kultur und Kunst*“) vorzustellen. Durch die Studie wurde ermittelt, dass Archivwesen und Historiografie die häufigsten Disziplinen an den Universitäten der Ukraine sind. Numismatik, Sphragistik, Paläografie, Genealogie, Heraldik, Metrologie, u.a. werden in der Regel in einem integrierten Kurs der historischen Spezialdisziplinen vor allem für den Fachbereich 032 gelehrt. Im Fachbereich 029 sind Archivwesen und Dokumentation am meisten verbreitet, und die historischen Spezialdisziplinen sind als integrierter Kurs Ausbildungsbestandteil einiger weniger Bildungs- und Fachprogramme.

Schlüsselworte: historische Spezialwissenschaften – historische Spezialdisziplinen – Hochschulbildungseinrichtungen in der Ukraine – Wissenszweig – Fachbereich „*Geschichte und Archäologie*“ – Fachbereich 029 „*Information, Bibliothekswesen und Archivwesen*“

Překlad Artlingua, a. s.

SUMMARY

SPECIAL HISTORICAL DISCIPLINES IN THE ACADEMIC AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF UKRAINE

This article analyses the history of the formation and spread of special historical disciplines in the academic and educational environment of Ukraine in the 20th–21st century. Special

attention is paid to the place and role of special historical disciplines in the structure of historical science. Today there are 80 special historical disciplines in Ukraine. The division of special historical disciplines into traditional (classic) and non-traditional is a result of a long discussion in academic circles on the classification thereof. This division is relative, because there are various classification schemes.

The impact of peer-reviewed scientific publications on the development of specialised research and formation of scientific schools is investigated. An evaluation is made of the role of special historical disciplines in the professional training of experts.

Monitoring of the websites of post-secondary facilities made it possible to present various forms of ownership and subordination and components of special historical fields at universities in Ukraine in compliance with the characteristics of the field: 032 “*History and Archaeology*” (knowledge branch – “History” and 029 “*Information, Library and Archive Science*” (knowledge branch – “*Culture and the Arts*”). Through this study it was determined that archive science and historiography are the most frequent disciplines at universities in Ukraine. Numismatics, sphragistics, palaeogeography, genealogy, heraldry, metrology, etc. are generally taught in an integrated course of special historical disciplines primarily for field 032. In field 029, archive science and historiography are the most widespread, and special historical disciplines as an integrated course are an educational component of just a few educational and professional programmes.

Keywords: special branches of historical science – special historical disciplines – institutions of higher education in Ukraine – knowledge fields – field “*History and Archaeology*” – field 029 “*Information, Library and Archive Science*”

Překlad Artlingua, a. s.

Poznámky

¹⁾ V. Bezdrabko, *Seminář z archivnictví a pomocných historických disciplín CSIA Ukrajiny ve Lvově: vědecký fenomén*. Zápisky Lvovské vědecké knihovny V. Stefanyka. 2008. 1 vyd., 16, s. 546–579.

²⁾ A. S. Bojko-Gagarin, *Peněžokazectví ve Střední a Východní Evropě v době středověku a raného novověku*. Kyjev: Ukrajinská konfederace žurnalistů, 2017, 549 s.

³⁾ H. Bondarenko, *Speciální historické disciplíny: výukový tutoriál*. Luck: Veža-Druk, 2015. 424 s.

⁴⁾ I. N. Vojcechivska – M. F. Dmytrijenko, *Speciální historické disciplíny*. Encyklopedie historie Ukrajiny. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=SID (datum podání: 25. 05. 20)

⁵⁾ V. I. Voronov, *Speciální historické disciplíny: Učebnice*. Dnipro: Lira, 2019. 160 s.

⁶⁾ Genealogie. Sborník vědeckých prací. Předseda redakčního kolegia V. A. Smolij; zpracovatel V. V. Tomazov. Kyjev: VD Prostrir, 2013. vydání. I. 440 s. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=10986 (datum podání: 01. 06. 2020).

- ⁷⁾ *Genealogie sociálních, lokálních a etnických skupin Ukrajiny: prameny, metody výzkumu...* Sborník vědeckých prací. 2. vyd. Kyjev: VD Archivář, 2016. 390 s. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=10986 (datum podání: 01. 06. 2020).
- ⁸⁾ P. I. Horochivskij, *Speciální historické disciplíny: Kurzy přednášek: výukový tutoriál pro prezenční studenty*. P. I. Horochivskij Umaň: RVC Sofie, 2010. 268 s.
- ⁹⁾ A. Zamlinskyj, *Speciální historické disciplíny*. Kyjev. 1992. 324 s. <http://resource.history.org.ua/item/0008523> (datum podání: 17. 06. 2020).
- ¹⁰⁾ V. J. Ivaščenko – O. I. Krasko, *Výzkumy v oblasti vědy o pramenech, archivnictví a speciálních historických disciplín na historické fakultě Charkovské univerzity*. Věstník Charkovské národní univerzity V. N. Karamzina, 2015, č. 1145. Série Historie. 50. vyd., s. 134–144. UPL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/10552> (datum podání 17. 06. 2020).
- ¹¹⁾ M. M. Ilkiv-Svydnyckij, *Formování nového kánonu speciálních historických disciplín na Ukrajině*. Věstník Lvovské univerzity. Série Historie. 2010. 45. vyd., s. 709–728.
- ¹²⁾ Historická fakulta Umanské státní pedagogické univerzity Pavla Tyčyny. Vzdělávací program bakaláře UPL: <https://history.udpu.edu.ua/tretye-menyu-2/osvitni-prohramy/138-osvitni-prohramy-bakalavriv> (datum podání: 20. 06. 2020).
- ¹³⁾ Historický ústav NAN Ukrajiny. Oficiální webové stránky. URL: http://history.org.ua/uk/structure/v_it (datum podání: 17. 05. 2020).
- ¹⁴⁾ J. Kalakura, *Speciální historické disciplíny na Národní univerzitě Tarase Ševčenko*. Speciální historické disciplíny: otázky teorie a metodiky. Sborník vědeckých prací, č. 1. Kyjev 1997, s. 140–150. URL: http://history.org.ua/JournALL/sid/sid_1997_1/sid_1997_1.pdf (datum podání: 31. 05. 2020).
- ¹⁵⁾ J. Kalakura, *Struktura speciálních historických disciplín jako subsystému historické vědy*. Speciální historické disciplíny: otázky teorie a metodiky. Sborník vědeckých prací. Kyjev 2004, č. 11. s. 37–52. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=IDP=&S21STR=sid_2004_11_1_37 (datum podání: 31. 05. 2020).
- ¹⁶⁾ Katalog vzdělávacích programů VÚ «Magistr» Luganské státní akademie kultury a umění. Webové stránky katedry UPL: <https://ldakm.edu.ua/osvitnij-stupin-magistr/> (datum podání: 30. 06. 2020).
- ¹⁷⁾ Katedra archivnictví a speciálních odvětví historické vědy Kyjevské národní univerzity Tarase Ševčenko. Webové stránky katedry. UPL: <http://archives.knu.ua/> (datum podání: 29. 06. 2020).
- ¹⁸⁾ Katedra knihovnictví a bibliografie Lvovské národní univerzity Ivana Franka. Webové stránky. UPL: <http://kbb.lnu.edu.ua/> (datum podání: 29. 06. 2020).
- ¹⁹⁾ Katedra historie a archeologie Východní ukrajinské univerzity Volodymyra Dalja. Pracovní studijní přípravy studentů vysokých škol v oboru 032 «Historie a archeologie». UPL: http://mdl.snu.edu.ua/pluginfile.php/6480/mod_resource/content/3/032_0_19Db_25_06_2019.pdf (datum podání: 20. 06. 2020).
- ²⁰⁾ Katedra historie novověku a současné doby Černivecké národní univerzity Jurije Fedkovyče webové stránky katedry UPL: <http://history.chnu.edu.ua/res//history/magistrpdf/New/032%20BA.pdf> (datum podání: 20. 06. 2020).
- ²¹⁾ Katedra historie Národní univerzity «Kyjevo–Mohyljanská akademie». Webové stránky katedry

UPL: <https://www.ukma.edu.ua/index.php/osvita/fakulteti/fgn/kafedra-istoriji> (datum podání: 20. 06. 2020).

²²⁾ Katedra historie a práva Čerkaské státní technologické univerzity. Přehled disciplín, vyučovaných na katedře. UPL: <https://chdtu.edu.ua/lf/kiu/disciplines-kiu> (datum podání: 20. 06. 2020).

²³⁾ Katedra kulturologie a informačních komunikací Národní akademie vědoucích pracovníků kultury a umění. Webové stránky katedry UPL: <https://nakkkim.edu.ua/instituti/institut-praktichnoji-kulturologiji-ta-art-menedzhmentu/kafedra-kulturologiji-ta-informatsiinyh-komunikatsii> (datum podání: 30. 06. 2020).

²⁴⁾ Katedra mezinárodních informací Černivecké národní univerzity Jurije Fedkovyče Webové stránky katedry UPL: <http://www.interinf.chnu.edu.ua/index.php?page=ua> (datum podání: 29. 06. 2020).

²⁵⁾ S. Litvinskaja, *Zkušenosti s výukou disciplín «Dokumentace» a «Dokumentologie» na národní letecké univerzitě*. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/19733> (datum podání: 07. 06. 2020)

²⁶⁾ Vědeckovýzkumný ústav historie a sociohumanitních věd O. M. Lazarevského Národní univerzity «Černihivské collegium» T. G. Ševčenka. Studijní programy. UPL: <https://inst-hist.chnpu.edu.ua/osvitni-programy/> (datum podání: 20. 06. 2020).

²⁷⁾ O. Odnoroženko, *Rodová heraldika Ruského království a Ruských zemí Koruny Polské ve XIV.–XVI. století*. Charkov 2009. 312 s. URL: <http://shron1.chtyvo.org.ua/Odnorozhenko/Oleh/Rodova-heraldyka-Ruskoho-korolivstva-ta-Ruskykh-zemel-Korony-Polskoi-XIV-XVI-st.pdf> (datum podání: 31. 05. 2020).

²⁸⁾ Studijní programy/přípravné programy katedry humanitních věd, kultury a umění Kremenčucké národní univerzity Mychajla Ostrohradského UPL: <https://krnu.org/course/index.php?categoryid=29> (datum podání: 30. 06. 2020).

²⁹⁾ Studijní programy katedry dokumentace a informační činnosti Národní metalurgické akademie Ukrajiny. UPL: <https://nmetau.edu.ua/ua/mdiv/i2046/p2495> (datum podání: 30. 06. 2020).

³⁰⁾ Vzdělávací odborný program katedry historie a dokumentace Národní letecké univerzity Dokumentace a informační činnost první (bakalářské) úrovně vysokoškolského vzdělání v oboru 029 Informatika, knihovnictví a archivnictví. UPL: https://www.dropbox.com/s/wshtbj479hxjzgu/029_2019.pdf?dl=0 (datum podání: 30. 06. 2020).

³¹⁾ Vzdělávací odborný program Historie a archeologie druhé (magisterské) úrovně vysokoškolského vzdělání v oboru 032 Historie a archeologie. Fakulta pedagogiky a psychologie Mykolajivské národní univerzity V. O. Suchomlynského URL: http://history.mdu.edu.ua/?page_id=5191 (datum podání: 23. 06. 2020).

³²⁾ Vzdělávací činnost historické fakulty Dniprovské národní univerzity Olesja Hončara UPL: <http://www.dnu.dp.ua/view/fistor> (datum podání: 22. 06. 2020).

³³⁾ M. Palijenko, *Archivář informační společnosti: problémy modernizace systému odborného vzdělávání*. Věstník Kyjevské národní univerzity Tarase Ševčenka. Série Historie. 3. vyd. 2016, 130, s. 57–62.

³⁴⁾ Přehled oborů a studijních programů Centrální ukrajinské národní technické univerzity UPL: <http://www.kntu.kr.ua/?view=abitur&id=1> (datum podání: 30. 06. 2020).

³⁵⁾ O schválení národního rámce kvalifikací. Usnesení kabinetu ministrů Ukrajiny ze dne 23. listopadu 2011 č. 1314. UPL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/244824068> (datum podání: 05. 06. 2020).

³⁶⁾ *O schválení seznamu odvětví znalostí a oborů, dle kterých se realizuje příprava vysokoškolských stu-*

dentů. Usnesení kabinetů ministrů Ukrajiny ze dne 29. dubna 2015. UPL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/266-2015-%D0%BF#Texte> (datum podání: 06. 06. 2020).

³⁷⁾ *O Národní doktríně rozvoje školství*. Dekret prezidenta Ukrajiny ze dne 17. dubna 2020. UPL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (datum podání: 06. 06. 2020).

³⁸⁾ *O vysokoškolském vzdělání*. Zákon Ukrajiny// Vědomosti nejvyšší rady Ukrajiny. 2014. č. 37–38, s. 2004. UPL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (datum podání: 06. 06. 2020)

³⁹⁾ *O vzdělání*. Zákon Ukrajiny. Vědomosti nejvyšší rady Ukrajiny. 2017. č. 38–30, s. 380. UPL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (datum podání: 06. 06. 2020).

⁴⁰⁾ Rejstřík subjektů vzdělávací činnosti. Vysokoškolská zařízení. Obor: Informatika, knihovnictví a archivnictví (029). UPL: <https://registry.edbo.gov.ua> (datum podání: 20. 06. 2020).

⁴¹⁾ Rejstřík subjektů vzdělávací činnosti. Studenti vysokých škol. Obor 032 Historie a archeologie. UPL: <https://registry.edbo.gov.ua/search/> (datum podání: 20. 06. 2020).

⁴²⁾ Speciální historické disciplíny na národní univerzitě Tarase Ševčenka. Speciální historické disciplíny: otázky teorie a metodiky. Sborník vědeckých prací, č. 1. Kyjev 1997, s. 140–150. http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=0008784 (datum podání: 31. 05. 2020).

⁴³⁾ Speciální historické disciplíny: otázky teorie a metodiky. Sborník vědeckých prací. Periodika a periodické publikace Ústavu dějin Ukrajiny Národní akademie věd Ukrajiny. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=JUU_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I=&S21COLORTERMS=0&S21STR=sid (datum podání: 10. 05. 2020).

⁴⁴⁾ Speciální historické disciplíny: informační adresář: výukový tutoriál pro studenty vysokoškolských zařízení. I. Vojcechivska (vedoucí kolektivů autorů) – V. V. Tomazov – M. F. Dmytrijenko [a jiní]. Kyjev: Lybid' 2008. 520 s.

⁴⁵⁾ Standard vysokoškolského vzdělání Ukrajiny: první (bakalářská) úroveň, odvětví znalostí: 02 Kultura a umění, obor 029 Informatika, knihovnictví a archivnictví. UPL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti> (datum podání: 28. 06. 2020).

⁴⁶⁾ Standard vysokoškolského vzdělání Ukrajiny: druhá (magisterská) úroveň, odvětví znalostí: 02 Kultura a umění, obor 029 Informatika, knihovnictví a archivnictví. UPL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/28/029-informatsiyna-bibliotechna-ta-arkhivna-sprava-magistr.pdf> (datum podání: 28. 06. 2020).

⁴⁷⁾ Standard vysokoškolského vzdělání Ukrajiny. První (bakalářská) úroveň, odvětví znalostí 03 Humanitní vědy, obor 032 «Historie a archeologie». UPL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti> (datum podání: 06. 06. 2020).

⁴⁸⁾ O. Tarasenko, *Využití informačních technologií ve výuce speciálních historických disciplín*. Věstník Kyjevské univerzity. Série Historie. 2008, č. 94–95. s. 63–67.

⁴⁹⁾ I. Tiurmenko, *Státotvorné aktivity Ivana Ogijenka (metropoly Ilariona): monografie*. Kyjev: 1998. 282 s.

⁵⁰⁾ Ukrajinská paleografie: výukový tutoriál. V. Denysjuk. Umaň: Vizavi, 2012. 164 s.

- ⁵¹⁾ Ukrajinská numismatická ročenka. URL: <https://numismatic-journal.com/index.php/journal/issue/archive> (datum podání: 02. 06. 2020).
- ⁵²⁾ Fakulta historie a mezinárodních vztahů Rovenské státní humanitní univerzity. Vzdělávací odborný program, první (bakalářské) úrovně vysokoškolského vzdělání v oboru 032 «Historie a archeologie». URL: http://rshu.edu.ua/images/osvitni_programi/osv_prog_bak_032_istor_ta_arheol_2020.pdf (datum podání: 23. 06. 2020).
- ⁵³⁾ Fakulta historie a filozofie národní univerzity I. I. Mečnikova. Webové stránky katedry UPL: <http://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/hist/spetsialnosti-ta-spetsializatsii> (datum podání: 20. 06. 2020).
- ⁵⁴⁾ R. Šust – O. Celujko, *Pomocné/Speciální historické disciplíny na Lvovské univerzitě: historiografie – otázky a perspektivy dalšího výzkumu*. URL: https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/01/Pages-from-Istoriia_ta_istoryky_u_Lvivskomu_universyteti_tradytsii_ta_suchasnist_do_75-littia_stvorennia_istory.pdf (datum podání: 05. 06. 2020).
- ⁵⁵⁾ M. Jaremenko, *Speciální historické disciplíny: výukový tutoriál pro studenty historických oborů*. Kyjev: Agrar Media Group, 2010. 197 s. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/16922> (datum podání: 05. 06. 2020).
- ⁵⁶⁾ Académie internationale d'héraldique. Bibliographie. URL: <http://www.aih-1949.com/contacter.php> (datum podání: 01. 06. 2020).
- ⁵⁷⁾ Anne-Marie Dubler, *Sciences auxiliaires d'histoire. Dictionnaire historique de la Suisse*. UPL: <https://hls-dhs-dss.ch/fr/articles/008287/2011-10-19/> (datum podání: 27. 05. 2020)
- ⁵⁸⁾ I. Tiurmenko – L. Bozhuk, *An archivist and a records manager: Professional education in Ukraine (case study of the National aviation University)*. Knygotyra, č. 73, s. 289–319. URL: <https://www.zurnalai.vu.lt/knygotyra/article/view/15786/14797> (datum podání: 17. 06. 2020).

OD PRÁCE K ZÁBAVĚ – VOLNÝ ČAS V ČESKÉ KULTUŘE 19. STOLETÍ. 40. ROČNÍK PLZEŇSKÉHO MEZIOBOROVÉHO SYMPOZIA

Ve dnech 20.–22. února 2020 proběhl v Plzni jubilejní 40. ročník plzeňského mezioborového symposia pořádaného Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy a Západočeskou galerií v Plzni ve spolupráci se Západočeským muzeem v Plzni a Plzeňskou filharmonií. Tématem tohoto jubilejního ročníku bylo *Od práce k zábavě – Volný čas v české kultuře 19. století*.

Dlouhé 19. století bylo kolébkou nejen průmyslové revoluce, společenských změn, ale také počátkem volného času, jak ho chápeme dnes. V souvislosti právě s rozvojem průmyslu, a tím stanovení pevné pracovní doby, vznikla i doba, kdy se i méně majetní lidé nemuseli věnovat práci a uhájení živobytí, a pro tento čas se hledalo naplnění, ať organizované či zcela privátní. Tomuto tématu bylo věnováno letošní symposium.

V přednáškovém sále Západočeského muzea a následně v kinosále Návštěvnického centra pivovaru Pražský Prazdroj se sešli zájemci o 19. století z řad historiků, kunsthistoriků, archivářů, jazykovědců, sociologů, muzikologů a z dalších oborů. Po zahajovacím slově Zdeňka Hojdy následoval úvodní blok „*Od práce k volnému času*“, který zahájil referát o evoluci volného času, a následoval referát o volném čase ženy 19. století. Následoval blok „*Volný čas, nuda, zahálka*“, kde zazněl mimo jiné příspěvek o zevlování jako námětu výtvarného díla, a blok „*Měšťan se chce bavit*“, který se věnoval cirkusu, divadlu, exotice i fotbalu, na závěr prvního dne ještě došlo na „*Hry v domácím prostředí*“, kde kromě příspěvku o fotografování byla také zadána hádankářská soutěž pro účastníky konference. Druhý den se nesl ve znamení pohybu a dva bloky nazvané „*V zdravém těle zdravý duch*“ vystřídaly dva bloky s názvem „*Cesta z města*“. Příspěvky se věnovaly výletům, počátkům posiloven, lázeňství a počátkům sportu obecně. Cesta z města vedla přes počátky procházek k turistice horské i do okolí velkých měst, ale zabloudila i mezi hudební skladatele do vysokých hor. Poslední den zahájil blok „*Volný čas s hudbou*“, kde proběhl referát o Smetanově pobytu v Plzni, následoval blok „*V hostinci a na měrendě*“ a na závěr „*Podívaná a nová média*“, kde bylo mimo jiné promítnuto několik němých filmů z počátků kinematografie.

Doprovodným programem byly komentovaná prohlídka výstavy „*Sobě ke cti, umění ke slávě*“, dále vernisáž výstavy „*Zpěvem k srdci, srdcem k vlasti*“ a na závěr architektonická procházka areálem Plzeňského Prazdroje.

Jak skladba příspěvků napovídá, byla širší oborů a úhlů pohledu opravdu velká, ovšem ještě zdaleka ne vyčerpávající. Problematika například psaní deníků, čtení, amatérské umělecké tvorby byla nastíněna jen velmi okrajově a našly by tu i další možnosti trávení volného času. Volný čas je pojem hodně široký a pro 19. století zdaleka ještě ne úplně zmapovaný. Toto sympozium tak bylo, jak ostatně každoročně, cenným příspěvkem pro bádání v dějinách dlouhého 19. století.

Helena Hloušková

ČECHOAMERICKÝ KONGRESMAN ADOLF J. SABATH VE SVĚTLE ARCHIVNÍCH PRAMENŮ

Mezi krajany ve Spojených státech amerických nalezneme vedle řady úspěšných umělců, byznysmenů či sportovců také několik jmen, která se prosadila v nejvyšší politice. Z let nedávno minulých samozřejmě třeba zmínit ministryni zahraničí za prezidentství Billa Clintona, pražskou rodačku Madeleine Albright. Když se však vrátíme hlouběji do minulosti, neměla by pozornosti badatelů uniknout postava Adolfa Jáchyma Sabatha (1866–1952), významného člena Sněmovny reprezentantů.

Na svět přišel v obci Záboří u Blatné v jižních Čechách do židovské rodiny. Spolu s deseti sourozenci vyrůstal v mimořádně chudých poměrech. Aby pomohl uživit rodinu, pracoval od útlého věku v hokynářství v Horažďovicích. Rozhodl se čelit osudu a v necelých patnácti letech odjel sám do Ameriky. Po náročné několikátýdenní plavbě z Brém do Baltimoru pokračoval vlakem do Chicaga, očekávan vzdáleným strýcem. Ubytoval jej u sebe v české čtvrti Plzeň (Pilsen) a sehnal nejprve práci na pile a krátce poté v obchodě se smíšeným zbožím. Zajímavé je, že jakmile vydělal dost peněz, zaplatil loďní lístky do Ameriky i pro rodiče a všechny sourozence. Celá rodina pak žila v Chicagu. Sabath se vypracoval na vedoucího prodavače a veškerý volný čas věnoval studiu. Roku 1885 absolvoval energický mladík obchodní školu a o sedm let později také práva na univerzitě. V jednadeceti letech získal americké občanství, vrhl se na obchodování s pozemky a otevřel si advokátní praxi. Roku 1897 se stal policejním soudcem. Byl činný hned v několika krajanských spolcích, včetně Sokola. Působením v české komunitě, bojem proti korupci a pomoci sociálně slabým získával široké sympatie a cesta na politické výsluní byla otevřená.

Kongresmen Adolf J. Sabath

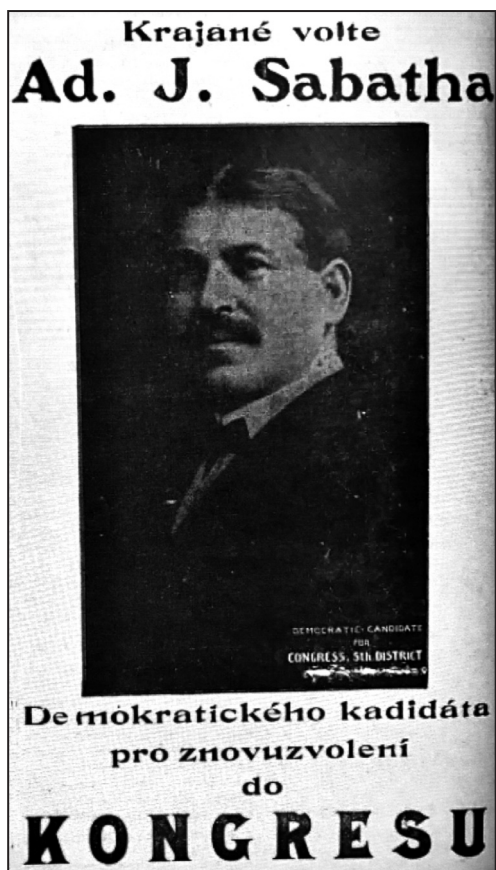

Sabath ve své kanceláři v budově Kapitolu

Roku 1906 byl za stát Illinois a Demokratickou stranu zvolen do federálního Kongresu ve Washingtonu D. C., když porazil úřadujícího kongresmana Anthony Michalka za republikány, paradoxně také Čecha. Většinu elektorátu v Sabathově 5. chicagském volebním obvodu tvořili imigranti, proto nepřekvapilo, že se v zákonodárném sboru začal věnovat přistěhovalecké legislativě. Téma mu dokázalo zajistit hladké obhájení mandátu několikrát po sobě. Nejen čeští krajané v Sabathovi viděli ochránce a vydatně pomáhali s kampaní. Během první světové války využíval svého vlivu v Kongresu k naléhání na administrativu prezidenta Wilsona, aby vyhlásila válku Rakousko-Uhersku. Představil také T. G. Masaryka, neznámého profesora odkudsi ze středu Evropy, americké smetánce a politickým špičkám. Neúnavně v Kongresu lobboval za vznik samostatného státu. Po válce byl rovněž zastáncem Společnosti národů.

Adolph Sabath strávil v Kongresu neuvěřitelných čtyřicet čtyři let, byť párkrát ve volbách porazil dotírající soupeře jen velmi těsně. Na každý pád dlouho držel prvenství coby služebně nejstarší kongresman. Mandát obhájil třiadvacetkrát po sobě. Celkem sloužil za vlády osmi prezidentů. V Kapitolu získal pověst pracovitého a poctivého muže, prezident F. D. Roosevelt s ním konzultoval svou ekonomicko-sociální reformu Nový úděl (*New Deal*), jež měla nastartovat americké hospodářství po velké krizi. V lednu 1939 se Sabath stal předsedou strategického Organizačního výboru Kongresu (*House Rules Committee*). Na rozdíl od jiných výborů, které se zabývají konkrétní oblastí politiky, Organizační výbor odpovídá

Sabathův leták
před volbami 1910

za pravidla, podle nichž budou návrhy zákona předkládány Sněmovně reprezentantů. Je považován za jeden z nejmocnějších výborů, protože ovlivňuje zavádění a proces legislativy, a rozhoduje, které zákony, v jaké podobě a pořadí se ocitnou na programu jednání. Tuto klíčovou funkci držel po celou dobu trvání druhé světové války.

Harry S. Truman viděl v Sabathovi zachránce všech ztracených duší, narážející na kongresmanův trvalý zájem o problematiku imigrace, nezaměstnanosti, chudinských čtvrtí či péče o sirotky a přestárlé. Sabath byl uzavřené povahy a vyhýbal se společenským akcím. Mezi zákonodárci měl jen hrst osobních přátel. Miloval doutníky, zároveň až do vysokého věku pravidelně cvičil v Sokole. Rád se pohyboval v českých čtvrtích velkoměst a promlouval s krajany v mateřštině. Možná i proto se nikdy nezbavil silného českého přízvuku. Podobně jako za první světové války aktivně podporoval také Benešův zahraniční protinacistický odboj po březnu 1939 a pomoc neupřel ani přicházejícím exulantům po komunistickém převratu v únoru

1948. Angažoval se i v mezinárodním sionistickém hnutí, v Chicagu patřil k předním členům židovské humanitární organizace B'nai B'rith (v překladu Synové smlouvy) a v kongresových lavicích neúnavně lobboval za vznik státu Izrael. Zemřel ve Washingtonu 6. listopadu 1952, v šestaosmdesáti letech jako stále úřadující kongresman, pouhé dva dny po svém posledním znovuzvolení. I coby churavějící starý muž, vedoucí kampaň z nemocničního lůžka, dokázal republikánského vyzyvatele porazit propastným rozdílem 40 % hlasů.

Sabath se na Silvestra 1917 oženil s Mae Ruth Fuerstovou, která byla mladší o šestadvacet let. Manželství zůstalo bezdětné. V pozůstalosti odkázal většinu majetku rozvětvenému příbuzenstvu, především ale českým a židovským organizacím.

Sabathovo jméno, neuvěřitelně plodná politická kariéra i význam pro české moderní dějiny zůstávaly po dlouhá desetiletí mimo povědomí odborné i široké veřejnosti. Dílčím důvodem může být, že kongresmanova písemná pozůstalost se nenachází v jediném archivu, ale hned na několika místech.

Přehled lze zahájit dvěma sbírkami menšího rozsahu v České republice. V Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd ČR v Praze, ve fondu Tomáš Garrigue Masaryk V (v kartonech 303 a 313) a dále ve Vojenském ústředním archivu tamtéž (samostatný fond Adolf Sabath o jednom kartonu) se nachází korespondence, novinové výstřižky a jiné záznamy z roku 1918, týkající se Sabathovy podpory protirakouského odboje a československých legií na Sibiři.

V archivu Howard-Tilton Memorial Library na Tulane University v New Orleans je k dispozici sbírka J. L. Tupy Papers (La-RC 203), jejíž součástí jsou čtyři kartony se Sabathovými biografickými údaji, projevy, dopisy, články, ručně psanými poznámkami, kongresovými tisky a dalšími dokumenty (celkem 237 archivních jednotek), časově pokrývajícími celé Sabathovo politické působení. Mezi nejcnější prameny nepochybně patří čtrnáct kapitol nepublikovaných pamětí (dohromady 184 normostran), psaných česky strojopisem, nikoliv však přímo Sabathem, ale jeho blízkým přítelem Josefem L. Tupým (1889–1968) z Chicaga:

- 1) Blatensko v jižních Čechách Sabathovým rodným krajem
- 2) Rozloučení s domovem a rodným
- 3) První dopis z Ameriky rodičům ve staré vlasti
- 4) Počátky Sabathovy obchodní a politické kariéry v Americe
- 5) Sabath mezi českým a slovenským lidem v Americe
- 6) Zvolen municipálním soudcem
- 7) Založení české útulny a sirotčince v Chicagu
- 8) Sabath se spojuje s americkým dělnictvem v zápase za sociální spravedlnost
- 9) Starosta Carter H. Harrison Sabathovým důvěrným společníkem v politickém životě města Chicaga
- 10) Rozloučení s Chicagem a odchod do národní zákonodárny ve Washingtonu
- 11) Prezidentská volební kampaň 1912 a zvolení Woodrow Wilsona

- 12) Amerika vstupuje do války s Rakousko-Uherskem; Sabath zahajuje boj za osvobození ujařmených národů
- 13) Vývoj hospodářských poměrů a Sabath v boji s burziány
- 14) Světová historie pramenem bohatých Sabathových vědomostí

Autor tohoto příspěvku výše uvedené kapitoly redakčně upravil a přichystal k vydání. Pod titulem „*Adolf J. Sabath: Čech v americkém Kongresu*“ vyšlo v Nakladatelství Lidové noviny na podzim 2020.

Sbírka Adolph Joachim Sabath Papers (MS Collection No. 43) o sedmi kartonech je uložena v American Jewish Archives v Cincinnati ve státě Ohio. Rok po kongresmanově skonu ji věnovala vdova. Sbírkou tvoří čtyři části:

- 1) korespondence (1909–1948) – chronologicky řazené dopisy různým přátelům, kolegům z advokátní branže, politikům a představitelům veřejného života
- 2) legislativní záznamy (1903–1952) – rezoluce, návrhy zákonu, projevy týkající se především imigrace, prohibice, platů dělníků, velké hospodářské krize, mezinárodní situace, komunismu a Izraele
- 3) tištěné materiály (1911–1948) – články, karikatury a pamflety s tematikou imigrace, antisemitismu a nacismu
- 4) různé (1924, 1940–1953) – fotografie, vládní dokumenty a příručky.

Dále můžeme vystopovat zajímavé fragmenty k činnosti Adolfa Sabatha, související s českou komunitou, v Series I, karton č. 28 v Archives of Czechs and Slovaks Abroad na University of Chicago. Primárně se jedná o korespondenci se zástupci Československé národní rady americké a dalších krajských spolků v Chicagu během druhé světové války. Newberry Library v témže městě disponuje fondem Carter H. Harrison IV Papers. Starosta v letech 1897–1905 a znovu 1911–1915 byl zároveň důležitým politikem Demokratické strany a Sabathovým mentorem. V kartonu č. 7 se vyskytuje vzájemná korespondence, především ze třicátých a čtyřicátých let 20. století.

Sabathovu pracovní korespondenci můžeme nalézt rovněž v Edgar A. Jones a Barratt O'Hara Papers v archivu University of Illinois v Chicagu, Harry Weinberger Papers na Yale University v New Haven, v Otto Eisenschiml, Henry Horner a Kent Keller Papers v Lincolnově prezidentské knihovně ve Springfieldu, v Ján Papánek Papers v Kongresové knihovně ve Washingtonu D.C. nebo v Isaac Nachman Steinberg Papers v YIVO Institute for Jewish Research v New Yorku.

Více než čtyři desetiletí v kongresových lavicích učinilo z Adolfa Sabatha jednoho z nejdéle sloužících amerických zákonodárců. Zažíval úspěchy i porážky, nicméně mistrně ovládl své řemeslo a stal se jednou z nejvýraznějších figur americké nejvyšší politiky první poloviny 20. století. Bližší výzkum Sabathova odkazu by však měl být pouhým začátkem. Nesmíme opomenout také další politiky českého původu, jejichž materiály nadále čekají ve Spojených státech na zájem našich badatelů. Za všechny například Karel Jonáš, diplomat a viceguvernér státu Wisconsin.

sin v letech 1891–1894, Thomas F. Konop, profesor práva a kongresman za tentýž stát mezi roky 1911–1917, Roman L. Hruska, několikanásobný senátor za Nebraska a jeden z nejkonzervativnějších republikánů, Henry C. Dworshak, kongresman i senátor za Idaho od třicátých do padesátých let 20. století, Otto Kerner, guvernér státu Illinois v letech 1961–1968 nebo Charles A. Vanik, kongresman z Ohia, sloužící v letech 1955–1981. Když k výše jmenovaným zařadíme i bezpočet dalších českých radních, starostů a politiků působících na úrovni okresů a jednotlivých států Unie, otevírá se široké pole pro unikátní historický výzkum.

Martin Nekola

PETR HUBKA – BAYERISCHER JANUS 2021

V pátek 23. července 2021 se v historickém radničním sále věhlasného bavorského města Pasova udála pro české archivnictví zcela výjimečná událost. Grémium Bavorského archivního sněmu v něm prostřednictvím generální ředitelky bavorských státních archivů Margit Ksoll-Marcon udělilo nejvyšší bavorské archivní ocenění, plastiku Bavorského Januse (Bayerischer Janus) za rok 2021, bývalému řediteli Státního oblastního archivu (SOA) v Plzni Petru Hubkovi jako hlavnímu garantovi mnohaleté česko-bavorské archivní spolupráce.

SOA v Plzni a jmenovitě jeho dlouholetý ředitel byli oceněni za spolupráci v oblasti zpřístupňování archiválií k bavorským a českým dějinám. Tato spolupráce se datuje již od podzimu 2009, kdy došlo mezi SOA v Plzni a Generálním ředitelstvím bavorských státních archivů v Mnichově k uzavření partnerské smlouvy. V následujícím roce byly zahájeny práce na prvním velkém projektu s názvem Bavorsko-česká síť digitálních historických pramenů a v roce 2012 došlo ke spuštění „vlajkové lodi“ vzájemné spolupráce, internetového portálu Porta fontium, který od té doby postupně zpřístupňuje vybrané digitalizované archiválie uložené v českých i bavorských archivech, a významně tak usnadňuje odborným i laickým zájemcům historické bádání.

Dalším výrazným počinem byl projekt s názvem Česko-bavorský archivní průvodce. K jeho zahájení došlo počátkem roku 2013 a zapojily se do něj všechny státní archivy České republiky včetně Národního archivu, státní archivy Svobodného státu Bavorsko a Lastenausgleichsarchiv v Bayreuthu, jedna ze součástí Bundesarchivu. Výsledkem projektu, který došel svého naplnění v roce 2015, se stala dvojjazyčná databáze o archivních souborech v péči českých státních archivů, které obsahují bavarika, a o archivních souborech uložených v bavorských státních archivech, v nichž se naopak nacházejí bohemika.

Zatím posledním příkladem spolupráce, zahájeným v roce 2018, je projekt Moderní zpřístupnění historických pramenů, do něhož se kromě českých a bavor-

Bronzová plastika
Bayerischer Janus 2021
od Moniky Jokiel

ských archivů zapojily také Fakulta aplikovaných věd Západočeské univerzity v Plzni, Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg a plzeňská obecně prospěšná společnost ZIP. Projekt, který bude zakončen v srpnu 2021, je zaměřen na moderní využití historických map a plánů za pomoci nově vyvíjených nástrojů umělé inteligence.

Výsledky výše uvedených projektů byly a jsou oceňovány odbornou i laickou veřejností, které slouží nejen k vlastní badatelské činnosti, ale především k poznávání společné minulosti obou sousedních národů a jejich bohatých vzájemných vztahů. A to je nesporně hlavní a nejvyšší přidanou hodnotou celé česko-bavorské archivní spolupráce: přispívat ke vzájemnému poznávání minulosti pro pochopení přítomnosti a pro správné a ničím nezatížené nastavení budoucích vztahů.

Hlavním „motorem“ česko-bavorské archivní spolupráce se stal právě SOA v Plzni. Jejím „duchovním otcem“ byl od počátku vedoucí Státního okresního ar-

Děkovná řeč
Petra Hubky v Pasově
23. 7. 2021

chivu v Chebu Karel Halla, následovaný svým karlovarským kolegou Milanem Augustinem. Petr Hubka také ve své pasovské děkovné řeči, která bude zveřejněna v české verzi na stránkách Západočeských archivů a v německém překladu na webu Generálního ředitelství bavorských státních archivů v Mnichově, několikrát zopakoval, že udělené ocenění vnímá jako vyjádření uznání všem západočeským archivářům, nejen sobě samému. A prohlásil, že měl během svého působení v čele archivu velké štěstí na odborně zdatné a lidsky kvalitní spolupracovníky, kterým toto ocenění patří stejně tak jako jemu, možná snad i více.

Bez úzké součinnosti „duchovních otců“ s tehdy nově jmenovaným ředitelem SOA v Plzni Petrem Hubkou by však spolupráce v uvedeném rozsahu nikdy možná nebyla. Jeho role totiž byla, při vší jeho výše uvedené skromnosti, velice významná: vložil do projektů a jejich realizace svoji důvěru a osobně je jako vedoucí úřadu zaštitil, se vším, co k tomu patří. A to bezesporu vyžadovalo, zejména v jejich počátcích, nemalou odvalu a houževnatost, protože organizační a finanční zajištění prací snadné a samozřejmě určitě nebylo. I v tom je zapotřebí hledat příčiny dosavadní úspěšné česko-bavorské archivní spolupráce a veskrze pozitivních výsledků společných projektů. Je proto nesporné, že rozhodnutí grémea Bavorského archivního sněmu udělit Bavorského Januse 2021 právě Petru Hubkovi bylo správné a že se umělecky zajímavá bronzová plastika z dílny sochařky Moniky Jokiel dostala do těch nejpovolanějších rukou.

Českému a zejména západočeskému archivnictví se tak po zásluze dostalo významného zahraničního ocenění. Přestože se jeho předání konalo z důvodu přetrvávajících protiepidemických omezení v náhradním termínu a s omezenou účastí veřejnosti, to nic nemění na skutečnosti, že předané ocenění bylo teprve jedenáctým svého druhu a prvním, které zamířilo za hranice Německa. I tyto okolnosti vypovídají o jeho významu a nejen západočeští archiváři na něj mohou být právem hrdí. Ocenění navíc zavazuje, a tak i z toho důvodu letos končící projekt česko-bavorské archivní spolupráce jistě nebude ani posledním.

Karel Řeháček

OSOBNÍ ZPRÁVY PERSÖNLICHE NACHRICHTEN INDIVIDUAL REPORTS

ZEMŘEL JOSEF ŽABKA: ARCHIVÁŘ, PŘÍTEL A DOBRÝ ČLOVĚK

Poslední srpnový den roku 2020 zesnul ve věku 81 let můj přítel z nejbližších, veliký archivář a skvělý člověk PhDr. Josef Žabka. Dovolím si napsat tento nekrolog jako malou osobní vzpomínku, tak, jak by to bylo blízké určitě i jemu samotnému. K významu Josefa Žabky pro celý obor archivnictví k výročí jeho osmdesátých narozenin to podstatné zachytili již jeho blízcí kolegové a kamarádi Tomáš Kalina s Honzou Kahudou.¹⁾

Vzápětí poté, co jsem učinil první kroky na Chodovci na půdě Národního archivu v roce 2008, znenáhla mě oslovila vlídná slova mně tehdy ještě neznámého kolegy z vedlejší kanceláře. Z toho kolegy se posléze stal jeden z mých nejlepších přátel v archivu, na něhož nikdy nezapomenu.

V době, kdy jsem se teprve rozkoukával v archivním oboru, se mi stal Pepík průvodcem odborným i osobním. Budu jej s dovolením takto jmenovat, protože pro každého, kdo mu stál trochu blíže, to byl Pepík. Tam, kde bylo třeba dbát více na etiketu či formálnější vztahy, se z Pepíka stal doktor Žabka. Podobně vlídně, ochotně a erudovaně ale Pepík pomáhal i mnoha dalším archivářům. A nebyli to zdaleka pouze ti, kteří nově přicházeli do archivu a věnovali se předarchivní péči a výběru dokumentů. Jeho znalost zejména novodobých materiálů uchovaných v Národním archivu byla pověstná včetně intuice, kde pátrat po hledaných infor-

¹⁾ Tomáš Kalina – Jan Kahuda, *Josef Žabka osmdesátníkem*. Archivní časopis, 70, 2020, č. 1, s. 106–110.

macích z nejrozličnějších koutů skutečnosti. Troufnu si říci, že šíří rozhledu a přehledu napříč fondy Národního archivu by se s ním mohl rovnat málokdo a možná nikdo jiný.

Vídali jsme se v té době skoro denně. S Pepíkem jsme tehdy oba působili na oddělení Národního archivu, které nese komplikovaný název jako oddělení kontroly výkonu spisové služby, fondů státní správy po roce 1992 a elektronických dokumentů, jemuž ale všichni říkali a říkají dodnes „předarchivka“. A předarchivka se také stala Josefu Žabkovi profesním osudem.

Některé vzpomínky na, věřte nebo ne, půlstoleté působení Josefa Žabky zdaleka nejen v oblasti předarchivní péče v Národním archivu a dříve Státním ústředním archivu stihl vyslovit on sám.²⁾ Tyto vzpomínky nikoli pouze na předarchivní péči, ale vůbec na celou jeho archivní práci a vykreslující před očima obraz osobnosti Josef Žabky doplňuje rozhovor, který jsem s ním vedl v prosinci roku 2011.³⁾ Seděli jsme tehdy s Pepíkem u nahrávacího zařízení ještě společně s Karolínou Šimůnkovou, Míšou Munkovou, Honzou Kahudou a Pavlem Koblasou, určitě tehdy nechyběla na stole sklenka vína, a vzpomínali jsme na doby vzdálené i blízké.

Dodnes mám v polici kartotéku darovanou mi Pepíkem, kterou vlastnoručně vytvořil a sepsal a jež obsahuje bibliografické údaje včetně stručných anotací odborných textů se vztahem k archivnictví, zejména k tématu výběru dokumentů a předarchivní péči. Začal ji sestavovat ještě v době hluboké totality. Svým rozsahem a záběrem včetně velmi široké zahraniční perspektivy je udivující, ba až téměř nepochopitelné, jaký odborný přehled a rozhled Josef Žabka mohl v tuhé normalizační a těsně porevoluční době nabýt. Na odborné rovině v oblasti archivního výběru a hodnocení dokumentů představuje Josef Žabka nejvýznamnější osobnost ve druhé polovině 20. století, jejíž význam není doceněn. Důvodem je fakt, který lakonicky připomínal Pepíkovi Honza Kahuda, když tlumočil úpěnlivé prosby kolegů: Kdy už konečně Pepík něco napíše! A jedním dechem přitom dodával: Když už Pepík něco napíše, tak to stojí za to!

²⁾ Josef Žabka, *Předarchivní péče v Národním archivu. Pár vzpomínek*. *Paginae historiae*, Sborník Národního archivu 20/2: Spisová služba a předarchivní péče, Praha 2012, s. 385–408.

³⁾ *Rozhovor s PhDr. Josefem Žabkou*. *Paginae historiae*. Sborník Národního archivu 21/2: Archivní vzpomínání, Praha 2013, s. 227–256.

Josef Žabka
na Pastvinách v roce 2012

Vzpomínám, jak jsem Pepíka vozil na Pastviny do jeho domu, který jen tak tak nebyl rodným, protože ten rodný mu zatopila vodní nádrž Pastviny, dostavěná rok před jeho narozením. Pepík s rodiči se ovšem od Pastvin nevzdálil a vyrůstal nahoře na hřebenu svahu vypínajícího se nad malebnou pastvinskou přehradou těsně pod Orlickými horami. Nevím, jestli by měl Pepík „šťastné examen u profesora Vydry“, kdyby u něj musel skládat zkoušku. Dnes se sice Pastviny nacházejí v Pardubickém kraji, ale v 17. století dle berní ruly náležely ještě do kraje Hradeckého.

Jezdívám jsem Pepíka na Pastviny navštěvovat. Při jedné z těchto cest vznikla také zde vyobrazená Pepíkova fotografie na zápraží jeho domu. Na podzim jsem dostal výslužku hrušek z hrušně z jeho zahrady. Bylo to místo, kam se Pepík celý život rád vracel, jen kdyby ta vzdálenost z Prahy nebyla tak veliká. Když přijel, chodíval rád na procházky k Vejdově lípě, svým obvodem nejmohutnějšímu památnému stromu v českých zemích, která svým odhadovaným stářím v rozmezí 600–800 let přesahuje stáří doložené historie obce Pastviny, jejíž první pramenná zmínka sahá k roku 1514.

I v Praze jsme se s Pepíkem a jeho kamarády archiváři setkávali. Nejčastěji přímo v archivu na Chodovci, ale zajeli jsme za ním – a dnes to už na nás můžu povědět

– i do Malešic, nebo spíš „Mazešic“, jak by mě opravil. Dokonce jsme tam na tajno s Pepíkem, Honzou Kahudou a Pavlem Koblasou udělali i ohýnek. Už nevím, co jsme tehdy opekli za dobrotu, ale s jistotou vím, že to byl krásný večer a že jsme ochutnali dobré červené víno a pravděpodobně i trochu vína portského.

Pepík byl ten charakter člověka, který ze současné společnosti valem mizí a je šafránem dnešní doby, kterého se bude napříště zoufale nedostávat. Byl to hodný, za všech okolností nápomocný a ochotný, zdvořilý a poctivý muž a kamarád, empatický přítel a vždy gentleman. S Pepíkem odešel dobrý člověk.

Když jsem se Tě, Pepíku, během našeho rozhovoru v roce 2011 ptal, jestli bys rád svůj život prožil tak, jak jsi jej prožil, nebo bys rád něco učinil jinak, odpověděl jsi tehdy: „*Pravděpodobně ano, ale věnoval bych se více studiu jazyků. Dixi et salvavi animam meam.*“ Těším se, Pepíku, že se tam nahoře za nějaký čas potkáme, dáme si sklenku něčeho dobrého a že mi tam povyprávíš, jaké jazyky ses mezitím naučil...

Mikuláš Čtvrtník

LITERATURA LITERATUR BOOK REVIEWS

Miscellanea Historico-Archivistica, Tom XXVII. 2020. Wydawnictwo DiG, Warszawa 2020, 440 s., ISSN 0860-1054, ilustrace

Dvacátý sedmý svazek ročenky *Miscellanea Historico-Archivistica* tvoří dvě základní části. Sborník uvozují tři studie věnované raně novověkým tématům a vzniku Polské republiky v roce 1918. Je to práce Jaroslawa Zawadzkiego o drobné šlechtě na Žmudi v raném novověku. Studie je rozbořem Rodinného archivu Butkiewiczů, spíše chudé žmudské šlechtické rodiny. Autor zde řeší řadu otázek týkajících počtu rodinných příslušníků, jejich původu, používání jazyků v rodinných dokumentech apod. Předmětný archivní soubor je uchovávan v Hlavním archivu starých akt ve Varšavě (dále jen AGAD – *Archiwum Głównie Akt Dawnych*), kde působí i autor studie. Příspěvek Andrzeje Gliwy ze Státní vyšší východoevropské školy v Přemyšlu se zabývá dopadem tatarských nájezdů za otroky do východních oblastí polsko-litevské unie v 17. a 18. století na kolektivní paměť obyvatel obce Hyżne (v okrese Rzeszów v Podkarpatském vojvodství v jihovýchodním Polsku). Autor zkoumá historickou paměť těchto událostí napříč generacemi a sleduje její proměny. Alice Kulecka z Varšavské univerzity se zabývá úvahami historika, profesora krakovské univerzity Stanisława Kutrzeby, a to jako pozorovatele, aktivního účastníka i komentátora obnovy a budování polského státu po roce 1918.

Druhá část sborníku je nazvána „*Počátky polské nezávislosti v archivních pramenech*“. Studie Jerzyho Gaula z AGADu je zasvěcena Józefovi Piłsudskému a vzniku sanačního režimu v období od prosince 1922 do květnového převratu v roce 1926. Autor analyzuje příčiny vzniku sa-

načního režimu a nalézá je ve snaze zajistit bezpečnost republiky a jejích ideových a morálních zájmů. Cílem bylo podle jeho názoru posílit doposud křehký stát vznikem apolitické armády s nezávislým výkonným velitelem, vznikem prezidentské kontroly nad armádou a respektováním její cti. Podle Gaulova názoru se tak podařilo najít *modus vivendi*, aniž by se Polsko vzdánilo západním principům a hodnotám. Studie Henryka Bartoszewicze z AGADu je věnována vnější politice Polské rady vnitrostranické jednoty v Rusku v období od srpna 1917 do září 1918. Tato rada vznikla v řadách polské Národně demokratické strany a dalších konzervativně orientovaných skupin s cílem dosáhnout nezávislosti Polska. Zmíněný orgán měl jednat primárně s ruskými reprezentanty, nakonec však působil v kooperaci se všemi hlavními dohodovými mocnostmi. Snažil se prosadit svůj koncept uspořádání vztahů mezi národy ve střední a východní Evropě. Memoranda tohoto orgánu informovala spojence o situaci v Polsku a v centrálních mocnostech a o jejich vztahu k polské otázce. Radě se podařilo prosadit ideu vzniku autonomní polské armády v rámci ruského vojska, kterou nakonec přijala ruská, francouzská i britská diplomacie. Projekt se nicméně nepodařilo uskutečnit v důsledku bolševického převratu v Rusku. Polská rada ještě v lednu až dubnu 1918 aktivně působila v Kyjevě, nenavázala však žádnou spolupráci s Ukrajinskou lidovou republikou, protože Ukrajinu považovala za součást ruského státu.

České čtenáře zaujme studie Agnieszky Laszkowské z univerzity v Lublinu a Tomasze Hajewského ze Státního archivu v Katovicích o pozůstalosti Karola Kiebela Kobarského jako pramene k dějinám organizace a činnosti „Sokola“

v Českém Těšíně. Karol Kiebel Kobarski byl předním činitelem „Sokola“ v tomto městě. Oddíly této sportovní organizace se během první světové války staly základem pro tvorbu slezských legionů, které bojovaly na východní frontě v řadách rakousko-uherské armády. Během druhé světové války byl Kobarski za svou činnost vězněn nacisty. Jeho rozsáhlá pozůstalost se nalézá v Státním archivu v Katovicích a v Českotěšínské knihovně. Pozůstalost ukazuje, že organizace Sokola v tomto městě se stala platformou pro budování polského národního vědomí v oblasti a přispěla tak podstatným dílem k polským emancipačním snahám a nepřímou i k rozdělení města Těšína po první světové válce mezi oba státy.

Sborník obsahuje sedm dalších pramenovědných studií mapujících dokumenty k dané problematice v rodinných a osobních archivech v Polsku, ale také v archivech polských klášterů a bank a v Archivu Polského muzea v USA.

V sekci zpráv nechybí informace Jerzyho Gaula o konferenci „The Frustrated Peace? The Versailles Treaty and its Political, Social and Economic Impact on Europe“ konané ve dnech 26.–27. září 2019 v Černínském paláci v Praze.

Michal Wanner

Minulostí Západočeského kraje 52, 2017. Uspořádal Adam Skála. Pro statutární město Plzeň vydalo nakladatelství Kristina Kaiserová, albis international v roce 2017, 440 s. ISBN 978-80-87911-09-9. ISSN 0544-3830

Recenzovaný 52. svazek sborníku *Minulostí západočeského kraje* (MZK) sice nese vrocení 2017, světlo světa však spatřil teprve v první polovině roku 2019.

Ačkoli recenzovaný svazek sestává z tradičních oddílů **Články a studie; Materiály; Jubilea; Recenze a zprávy**, je první, nejrozsáhlejší oddíl **Články a studie** monotematický, neboť jej

tvoří „*sborník k 800. výročí smrti Hroznaty Tepelského*“ (s. 7–283), čítající celkem 11 příspěvků.

Ve stručném úvodu k hroznatovskému sborníku uvádí Petr Kubín, že publikované příspěvky patří k těm, které byly předneseny na dvou vědeckých konferencích, z nichž první se konala v říjnu 2016 v klášteře v Chotěšově a druhá v září 2017 v premonstrátské kanonii v Teplé; obě konference proběhly pod odbornou egidou Katedry církevních dějin Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy a Katedry pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty UK.

Ve studii *Bl. Hroznata z Teplé ve světle nového bádání* (s. 10–35) podává Petr Kubín přehled současných znalostí o Hroznatově životě. Všimá si při tom Hroznatova rodového původu, jeho účasti na třetí křížové výpravě, založení klášterů v Teplé a Chotěšově, Hroznatova vstupu do premonstrátského řádu a okolností jeho smrti (ante 1219).

Vztah Chotěšova a Teplé na konci středověku (s. 36–46) je tématem příspěvku, který zpracoval Pavel Trnka. Přibližuje v něm vzájemné vztahy a povinnosti jmenovaných klášterů. Na konkrétních příkladech několika chotěšovských proboštů ukazuje, jaké byly od 14. do první poloviny 16. století jejich vztahy ke klášteře v Teplé a k jeho opatům. Velmi zajímavé je zejména podrobné vylíčení rozsáhlého sporu, který vedl v letech 1464–1468 probošt Jiří Plotner z Tachova (†1481) s tepelským opatem Zikmundem Hausmannem (†1506); v roce 1467 involvoval Plotner do sporu dokonce papežského legáta a pozdějšího vratislavského biskupa Rudolfa z Rüdeseimu (†1482).

Do dějin chotěšovského kláštera na počátku novověku uvádí čtenáře Jakub Mírka v rozsáhlé a pečlivě pramenně dokumentované studii *Majetkové poměry a správa kláštera Chotěšov ve druhé polovině 16. století* (s. 47–100). Tematicky i časově tak autor do jisté míry navazuje na člán-

nek Jaroslava Čechury, jenž se v roce 1991 věnoval na stránkách sborníku MZK té samé řeholní instituci v 15. století. Důkladný pramenný výzkum, v daném případě především ve fondu Stará manipulace v Národním archivu, Mírkovi umožnil zachytit mnohé z vnitřního dění v chotěšovském klášteře ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století. Těžiště studie tvoří detailní, komparativní rekonstrukce majetkové držby chotěšovského klášteřa na přelomu 16. a 17. století. Mírka svůj výzkum shrnuje do závěrečného výstižného konstatování: „*Kláster Chotěšov ve druhé polovině 16. století patřil k nejbohatším klášterům v Čechách.*“ (s. 92).

Filolog Lubor Kysučan a historička Jana Oppeltová výrazně obohatili sborník příspěvkem *Portrétní galerie proboštů a opatů kanonie premonstrátek v Chotěšově* (s. 101–148). Původcem ideje portrétní galerie byl chotěšovský probošt Zachariáš Bandhauer (1585–1657, proboštem od roku 1639) a bylo v ní pokračováno až do druhé poloviny 18. století. Autoři portrétů byli většinou neznámí malíři bez větších uměleckých ambicí. Stěžejní částí příspěvku je katalog s podrobným popisem jednotlivých součástí původní chotěšovské galerie a s barevnými reprodukcemi dochovaných portrétů.

Zbořený kostel sv. Václava kláštera Chotěšov, pokus o rekonstrukci jeho podoby před zbořením a osudy vybavení kostela (s. 149–163) jsou tématy nerozsáhlé, ale bohatě obrazově dokumentované stati, kterou zpracoval architekt Jan Soukup. Kostel sv. Václava přestal fungovat po zrušení chotěšovského klášteřa roku 1782, v roce 1837 vyhořel a následně byl zbořen. Soukupovi se podařilo dohledat několik součástí původního vybavení kostela sv. Václava (oltáře, kazatelnu, varhany a lavice), které se v současné době nacházejí v několika kostelích v jižních a západních Čechách a také, překvapivě, v synagoze v Jindřichově Hradci.

Příspěvek Hedviky Kuchařové *Osudy poslední komunity kláštera premonstrátek v Doksanech*

(s. 164–186) je detailní biografickou studií vycházející z rozsáhlého a poměrně širokého pramenného výzkumu. Doksanský klášter byl zrušen na základě reskriptu císaře Josefa II. z 12. ledna 1782. Autorka ukazuje, že ačkoli byly další osudy řeholních sester ze zrušeného klášteřa různé, zůstávaly většinou v duchovním smyslu nadále spojeny s premonstrátským řádem (s. 171). Udržování vztahu s řádem i mezi sebou navzájem bývalým řeholnicím usnadňovala především další existence strahovského klášteřa. Úmrtí bývalých doksanských řeholnic byla ve strahovském nekrologiu zaznamenávána ještě na počátku třicátých let 19. století. Těmto úmrtím věnoval na počátku 19. století značnou pozornost také strahovský analista Gottfried Jan Dlabáč. Přestože většina bývalých doksanských sester považovala, navzdory zániku svého klášteřa, i nadále svůj nastoupený životní status za nezrušitelný, jen u několika málo z nich lze doložit, že pokračovaly v řeholním životě v jiné řeholní instituci, ať už premonstrátského, či jiného řádu.

Hutnou a rozsáhlou přehledovou studii *Klášteřní historiografie ve středověku* (s. 187–229) připravila Marie Bláhová. Nejrozšířenější formou dějin klášterů v raném středověku byla gesta opatů (*gesta opatorum*) a spisy o založení příslušného klášteřa. Autorka připomíná, že ve vrcholném středověku bylo psaní klášterních kronik a dalších rozsáhlejších historiografických děl spíše záležitostí benediktinů, zatímco nově založené řády premonstrátů a cisterciáků počátku této intelektuální činnosti příliš nepřály. Od 13. století se etablovali četní historikové také z řad dominikánů. Nejstarší klášterní memoriální záznamy v českých zemích jsou doloženy od poslední třetiny 11. století. Některé z nejstarších zápisů o založení klášterů u nás jsou obsaženy také v diplomatickém materiálu a v hagiografických dílech. Za první klášterní kroniku v českých zemích označuje Bláhová po rozsáhlé obsahové analýze Sázavskou redakci Kosmovy

kroniky s pokračováním (s. 213). První zcela původní klášterní kronikou u nás byla nicméně až Kronika žďárského kláštera (*Chronicon domus Sarensis*), kterou napsal na samém sklonku 13. století tamější mnich Jindřich Řezbář. Bláhová dále vyzdvihuje význam Zbraslavské kroniky Petra Žitavského jako svěbytné klášterní kroniky. Vývoj klášterního dějepisceví sleduje autorka až do první třetiny 16. století, takže závěrem zmiňuje i pramenně cenné kroniky fran-tiškánů-observantů Eberharda Ablauffa z Rena (1482–1528) a Michala z Korutan († 1534).

Ve stati *Hroznata v listině z roku 1216* (s. 230–238) podává Hana Pátková rozbor listiny pražského biskupa Ondřeje II. z 20. června 1216, ve které je zmíněn Hroznata. Samotná listina se meritorně netýká ani Teplé, ani Hroznaty. Potvrzuje směnu vsí mezi biskupstvím a premonstrátským klášteřem v Milevsku a nachází se v ní zmínka o tom, že peníze za prodej jedné vsi byly dány tepelskému proboštu Hroznatovi za statek Příbram. Listina se dochovala ve dvou vyhotoveních psaných týž písařem. V závěru se autorka pokusila ještě zasadit v listině zmíněnou Hroznatovu transakci do dobového kontextu. Dospěla k závěru, že Hroznata patrně „... prodával Příbram jako její soukromý vlastník, byť byl v té době členem řádu“, což „... je v prostředí českých premonstrátských klášteřů doloženo i v jiných případech“ (s. 238).

Další, kratší rozprava Pavla Trnky *Hroznata a úřad probošta v Teplé* (s. 239–245) byla přednesena na druhé z úvodem zmíněných konferencí (2017). Autor se v ní zabývá vztahem Hroznaty jakožto tepelského probošta s jeho představeným, opatem Janem. Na základě srovnání s osobami a postavením proboštů dalších klášteřů v českých zemích ve středověku Trnka ukazuje, že postavení Hroznaty jako probošta bylo zcela exkluzivní a mimořádné, a že proto po Hroznatově smrti nastal „*strmý pád významu funkce probošta v Teplé*“ (s. 244).

Podrobnou a rozsáhlou mapovou dokumen-

tací je opatřena studie *Česká nobilita doby Hroznatovy* s podtitulem *Od družinných elit raného středověku k vrcholně středověké pozemkové šlechtě* (s. 246–269), kterou napsal archeolog a medievista Tomáš Velímský. Studie představuje pokus o rekonstrukci pozemkové držby několika příslušníků české nobility ve 12. a v první třetině 13. století, mj. velmože Jiřího z Milevska, jenž byl Hroznatovým starším současníkem, a Hrabíšice Kojaty z Mostu.

Kapitulu z dějin tepelského kláštera na sklonku 19. a v první polovině 20. století a zároveň také z dějin Plzně v té samé době přibližuje excelentní znalec moderních dějin západočeské metropole Karel Řeháček ve studii *Jaroslav Václav Vacek – tepelský premonstrát ve službách českého národa* (s. 270–283). Autor připomíná, že tepelští premonstráti byli v 19. a v první polovině 20. století většinou Němci a Jaroslav Václav Vacek byl jedním z výrazných představitelů české národnosti v jejich řadách. J. V. Vacek se narodil roku 1865 v Jindřichově Hradci. Po maturitě v roce 1883 se stal příslušníkem premonstrátského řádu. Poté vystudoval teologii a duchovní hudbu na univerzitě v Innsbrucku. Roku 1888 vstoupil do tepelského kláštera a byl vysvěcen na kněze. Jeho české menšinové aktivity byly od počátku trnem v oku řady tepelských premonstrátů, včetně jeho innsbruckého spolužáka opata G. Helmera. Vacek zemřel roku 1935 v Teplé, kde byl i pochován. Při líčení Vackovy národnostní perzekuce v klášteře vycházel Řeháček v neposlední řadě z paměti řeholníka a přítele, plzeňského archiváře Fridolína Macháčka a také ze vzpomínek plzeňského arciděkana Antonína Havelky. V závěrečné části studie autor probírá Vackovy styky s českými menšinovými „obranými“ spolky a jeho meziválečnou úzkou spoluprací se dvěma plzeňskými představiteli Československé národní demokracie, poslancem Františkem Lukavským a senátorem Eduardem Šimkem.

Oddíl **Materiály** otevírá archivář Miroslav

Eisenhammer příspěvkem *Student Luboš Hruška s podtitulem Generační zkušenost plzeňského gymnazisty ročníku 1927* (s. 287–307). Příspěvek zprostředkovává velmi zajímavý a osobitý pohled na každodennost posluchačů plzeňských gymnázií v době nacistické okupace a krátce po ní, zejména pak v posledních měsících války a v prvních dnech květnového míru. Eisenhammer vychází z publikovaných vzpomínek Luboše Hrušky (1927–2007), jenž byl dosud znám především jako bývalý politický vězeň 50. let. Hruška byl za okupace žákem plzeňské reálky a jako takový musel sledovat nejen perzekuci někdejších židovských spolužáků, nýbrž také postupné vynucované snižování počtu posluchačů gymnázií v tzv. Protektorátu Čechy a Morava. V rámci tzv. totálního válečného nasazení, vyhlášeného nacisty v srpnu 1944, musel čerstvý septimán Hruška se svými spolužáky nastoupit v září téhož roku do jednotek protiletectvé ochrany (*Luftschutzpolizei*). Od října 1944 do dubna 1945 se tak podílel na odstraňování troskek po leteckém bombardování a na vyprošťování, resp. odklizení jeho obětí. Do lavice plzeňského gymnázia se mohl vrátit v červnu 1945.

Následuje *Soupis členů Západočeského aeroklubu a plzeňských rodáků v řadách Royal Air Force v letech 1940–1945* (s. 308–310), který sestavil Hanuš Salz. Soupis přináší celkem 65 jmen (64 mužů a jedné ženy) – z toho 48 členů Západočeského aeroklubu a 17 plzeňských rodáků.

Článek Jana Soukupa nese výstižný název *Klášteř Chotěšov – opravy od roku 1990* (s. 311–317). Chotěšovský klášter byl od roku 1950 spravován Československou republikou. Ta jej v roce 1973 postoupila Ministerstvu národní obrany pro umístění armády, která klášter značně zdevastovala. Po roce 1991 byl klášter částečně navrácen řádu sester Navštívení Panny Marie a částečně přešel do vlastnictví obce Chotěšov. V roce 1993 byl založen „Dobrovolný aktiv na

záchrana kláštera“, který nyní působí jako spolek „Klášteř Chotěšov“. Soukupův článek poskytuje podrobný přehled provedených stavebních oprav kláštera v jednotlivých letech, rokem 1990 počínaje a rokem 2016 konče. Za tu dobu bylo na opravy kláštera vynaloženo asi 65 milionů Kč.

V oddílu **Jubilea** Jan Lhoták ve stati *Eduard Maur osmdesátiletý (malé laudatio nejen nad západočeskými tématy předního českého historika)* (s. 321–326) přibližuje jubilatovo dílo se zvláštním zřetelem k jeho příspěvkům k dějinám západních Čech. Jakousi přílohou k této stati tvoří Lhotákova recenze dvou rozsáhlých, nicméně různě akcentovaných výborů statí E. Maura vydaných roku 2017. První výbor sestavili jubilatovi žáci z řad absolventů Filozofické fakulty UK, druhý pak jeho kolegové z Univerzity Pardubice.

Oddíl **Recenze a zprávy** obsahuje celkem deset příspěvků. Z nich si zaslouží vyzdvihnout zvláště důkladná a podrobná kritická recenze prvního (do roku 1788) a druhého (1788–1918) dílu rozsáhlých kolektivních *Dějin Plzně*, kterou napsala pod titulem *Kniha pro generace* (s. 333–348) Jana Croy; zmíněné dva díly vyšly v letech 2014 a 2016. S ohledem na hlavní téma sborníku je třeba zmínit přinejmenším ještě recenzi, ve které teolog a historik Eduard Neupauer zhodnotil, zčásti kriticky, P. Kubínem pořízenou edici *Legendy o bratru Hroznatovi*.

Autorkou všech příspěvků v oddílu **Anotace** je, podobně jako v předchozím svazku, archivářka Štěpánka Pfliegerová (zkratka *-špf-*) (s. 387–395). Žel, pouze formou krátké anotace je zde upozorněno na závažnou a rozsáhlou monografii Jakuba Šloufa o plzeňských nepokojích 1. června 1953, která by si určitě zasloužila větší pozornost. Závěr sborníku tvoří oddíly s německými (s. 397–416) a anglickými (s. 417–434) resumé publikovaných článků a studií. Seznam přispěvatelů 52. svazek sborníku MZK uzavírá.

Recenzovaný svazek je oproti předchozím poněkud netradiční, neboť jeho hlavní část je v podstatě monotematická a přináší články a studie, které byly původně předneseny jako konferenční příspěvky. To však na obvyklé vysoké odborné kvalitě sborníku MZK nijak ne-

ubírá. Kromě toho je na místě vyzvednout také grafické a tiskové provedení sborníku, které umožňuje v solidní kvalitě poskytnout čtenářům mj. i reprodukce barevných fotografií a vyobrazení.

Petr Kreuz

Autoři tohoto čísla

Liudmyla Bozhuk, Národní letecká univerzita, Kyjev, Ukrajina;
bozhedaj@ukr.net

PhDr. Mikuláš Čtvrtník, Ph.D., Státní oblastní archiv v Praze, Archivní 4/2257,
149 00 Praha 4; mikulas.ctvrtnik@soapraha.cz

Mgr. Helena Hloušková, Státní oblastní archiv v Praze, Archivní 4/2257,
149 00 Praha 4; helena.hlouskova@soapraha.cz

Doc. PhDr. Petr Kreuz, Dr., Magistrát hlavního města Prahy,
odbor Archiv hlavního města Prahy, Archivní 6,
149 00 Praha 4; Petr.Kreuz@praha.eu

PhDr. Martin Nekola, Ph.D., nezávislý badatel, odborník na problematiku
československého pounorového exilu a krajanů ve světě;
marnekola@gmail.com

Doc. PhDr. Marie Ryantová, CSc., Ústav archivnictví
a pomocných věd historických, Filozofická fakulta, Jihočeská univerzita,
Braníšovská 31 a, 370 05 České Budějovice; ryantova@ff.jcu.cz

PhDr. Karel Řeháček, Ph.D., Státní oblastní archiv v Plzni, Sedláčkova 44, 306 12
Plzeň; rehacek@soaplzen.cz

Mgr. Tomáš Sterneček, Ph.D., Historický ústav AV ČR,
Prosecká 76, 190 00 Praha 9, sterneck@volny.cz

Iryna Tjurmenko, Národní letecká univerzita, Kyjev, Ukrajina;
tira@nau.edu.ua

Mgr. Michal Večeřa, Ph.D., Ústav filmu a audiovizuální kultury, FF MU, Arne
Nováka 1, 602 00 Brno; veceram@phil.muni.cz

Mgr. Vojtěch Večeře, Historický ústav AV ČR,
Prosecká 76, 190 00 Praha 9; vecere@hiu.cas.cz

PhDr. Michal Wanner, Ph.D., odbor archivní správy a spisové služby MV ČR,
pošt. schr. 21 AS, 170 34 Praha 7-Holešovice;
michal.wanner@mvcz.cz

OZNÁMENÍ

Vážení předplatitelé,

sdělujeme Vám, že od roku 2022 bude zvýšena cena Archivního časopisu.
Předplatné na jeden rok bude činit 288 Kč a jednotlivé číslo bude stát 72 Kč.

Děkujeme za pochopení
redakce